

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

III. évfolyam – 2008. szeptember–október

KÜLÖNSZÁM

**CSONTOS JÁNOS PORTRÉJA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE
KIÁLLÍTÁSOK
KOHÁN GYÖRGY; BADITZ OTTÓ
TABUK NÉLKÜL**

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, III. évfolyam; KÜLÖNSZÁM – 2008. szeptember–október

A TARTALOMBÓL

(Részletes tartalomjegyzék az utolsó lapon olvasható)

Csontos János költő-publicista rendhagyó portréja (690)

Könyvkritikák, recenziók, folyóiratszemle (718; 742)

Múzeumi Kurír; új kiállításokról (766; 780)

Verses asszociációk Burai István képeihez (807)

Kohán György művészete (814)

Baditz Ottó festményének titka (825)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

4027 Debrecen, Fűredi út 67/B. fszt. 2.;

telefon: 20/ 965–2921; e-mail: ferko24@freemail.hu)

Nyomta: ONIX Nyomda Kft.; felelős vezető: Dr. Karancsi János.

Kötészet: Kapitális Kft.; tulajdonos: Kapusi József.

ISSN 1788–8034

A folyóirat árus forgalomba nem kerül. Megjelenik 700 példányban.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben (Debrecenben és Hajdú-Bihar megye városaiban, a debreceni középiskolák könyvtáraiban); Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén,

Heves, Szolnok–Jász–Nagykun, Békés, Bács–Kiskun, Nógrád és Somogy megye egyes múzeumaiban, közintézményeiben; határon túli magyar művelődési intézményekben.

Fellapozható a *Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban* (Erdélyi Mártánál, a Déri Múzeum Baráti Köre szervezőjénél), a *Déri Múzeumban*, a *Debreceni Művelődési Központban és egységeiben* (Belvárosi, Homokkerti, Újkerti, Józsay, Kismacsi Községi Ház, Debreceni Mű–Terep Galéria, Tímárház–Kézművesek Háza, Amerikai Kuckó), a *DEOEC*

Közművelődési Titkárságán (Cserép Zsuzsánál), a *Holló László Galéria és Péter Képerkeztető* üzletében, a *Misztika Galériában*, a *Havrics Galériában*, a *Koncz Művészeti Galéria Kft. Cívis Art képerkeztetőjében*, a *Fókusz Könyvruházban*, az *Alternatív Könyvesboltban*, a *Trombitás Sörözőben*, a Pulykakakas Üzlet- és Irodaház *Latinovits Kávézójában*,

a főtéri *Korzó Kávézóban*, a *SULISZERVIZ Oktatási és Szakértői Irodában*, illetve egyes képzőművészeti események helyszínein.

A folyóirat korábbi számaiból a Lícium Médiaportálon olvashatnak: www.licium.hu

Köszönet a folyóirat támogatóinak!

A Néző • Pont főtámogója:

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

DR. KARANCSI JÁNOS és KOSZORÚS ERIKA (Onix Nyomda Kft.)

KAPUSI JÓZSEF (kötészet: Kapitális Kft.)

MÁJER ISTVÁN (M. Nyomadellátó–Papír Kft.)

TÓTH GÁBOR – KARTONPACK Rt.

SIPOS LÁSZLÓ – Pulykakakas Üzlet- és Irodaház

DEBRECENI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

HORVÁTH LAJOS

– HBZ Kft. és HBZ Galéria;

 VOLKSBANK
MAGYARORSZÁG

BOROS JÓZSEF – Debrecen

HUPUCZI LÁSZLÓ; CÍVIS HOTELS Zrt.

DÉRI MÚZEUM BARÁTI KÖR

GERGELY ATTILA – Színforrás Kft.

HAVRICS MIKLÓS – Havrics Galéria

ŐZV. HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA

ILLYÉS PÉTER – Tipp Autó Kft. Debrecen

Dr. JUHA ENIKŐ művészettörténész

KISS ÁRPÁD – Vár Galéria

KÖLCSEY FERENC REFORMÁTUS

TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA

Tudományos és Művészeti Bizottsága;

KONCZ SÁNDOR

– Debreceni Kortárs Művészeti Közhasznú
Alapítvány

MAJOROS LÁSZLÓ – Misztika Galéria

MAKSAI JÁNOS festőművész

MÁTÉ LÁSZLÓ kulturális menedzser

PAPP GYULA ezredes

PÉTER GÁBOR – Péter Képleretkezés
és Holló László Galéria

SER–MÜLLER Kft.

Dr. SZÓKE KÁLMÁN – Berettyóújfalu

VOJTINA BÁBSZÍNHÁZ – Debrecen

ALMÁSI ISTVÁN (Debrecen); ÁDÁNY LÁSZLÓ (Csokonai Ház); ANDICS ÁRPÁD (fotóművész); CSERÉP ZSUZA (népművelő); DAVID BEERI (festőművész); ERDÉLYI MÁRTA (Déri Múzeum Baráti Köre); JLD. Kft. – Budakeszi; JÓZSÁNÉ BÍRÓ MÁRIA (fagott-művész); KERÉKGYÁRTÓ KÁLMÁN (költő); KOROMPAI BALÁZS (muzeológus); KÓNYÁNÉ TÓTH MÁRIA és MOLNÁR CSABA (Suliszerviz); DR. KÖVÉR JÓZSEF (szobrászművész); DR. MATICSÁK SÁNDOR (nyelvész); NAGY KRISZTINA (régiónagyzatgató); NÉMETH JENŐ (Fókusz Könyvtárház és Galéria); NÉMETH RUDOLF és neje (Hosszúpályi); DR. RAB FERENC (ügyvéd); SÓVÁRI GABRIELLA (Korzó Kávészó és Édesség); SZÉKELY TIBORNÉ (Debrecen);

dr. Barta Erzsébet, Bresnyánszky Lászlóné, dr. Csohány János és neje, Dezső Péterné, Éhn József (Társaság a Kárpát-medence Magyarországaért), Farkasné Kovács Piroska, Holló Ila (festőművész), Háló Magdolna, Horváth Ibolya (festőművész), Farkasné Kovács Piroska, Jaszovics Gizella, Kármán József, Katharina Leitner (festőművész), Korompainé Mocsnik Mariann (múzeumpedagógus), dr. Kovács Anna, Láposi Terka (képzőművész), Leposa Istvánné, Major Béla, dr. Major Józsefné, Márián Katalin, Máriási Ágnes, dr. Márton Gyula, Mester József, Nagyné Kiss Katalin, Nagy Zoltán, Nagy Zoltánné, Nyíri István és neje, dr. Ötvös László (költő, Biblia-kutató), Palcsó Julianna (festőművész), Polgár Sándor, Rácz-Fodor Sándor, dr. Ráthonyi György, Rózsa János, R. Poncz Mária, dr. Rózsa Jánosné, Szabó Sándorné, dr. Szilágyi János, Tamás–Kis Andrásné, Tóth Lászlóné, Tóth Lenke, Vántsa Zoltán (költő), Virág Sándor, Virághné Törös Borbála (festőművész)

Tükörkapu
Maksai János olajfestménye

NAGY, MESSZI ÁLOMBÓL...

(*Ilku Marion József emlékére*)

Nagy, messzi áloból ébredünk,
szemünk még nem szokott a fényhez.
Ölnyi hajnal úgy pörög velünk,
amint az érből pattan élet.

Bejártuk az üveghegyeket,
ezer barlangot, vizet, erdőt,
szelídítettünk vad szeleket,
s most táncolnánk bolond kesergőt.

Nagy, nehéz áloból ébredünk:
a fény fogad, parázs a lendület.
És ha ráncos is bitang kezünk,
Büszkeséget kémlel homlokunk,
ezernyi szép okunk
van arra, hogy féltsünk kis tüzet.

Ébredünk a szikra
lendületben,
s arcunknál a nap se
tudja szebben
a reggelt.

*Ilku Marion József (1932–2002):
Fésülködő
(tempera, 80 x 60 cm)*

A KÖLTÉSZET IRRACIONALITÁSÁTÓL A RÁCIÓ KÖLTÉSZETÉIG

CSONTOS JÁNOS KÖLTŐ-PUBLICISTA RENDHAGYÓ PORTRÉJA

Ez a beszélgetés nagyjából fél éve készül, de már 25 évvel ezelőtt elindult. Még a Kossuth-egyetemen, majd különböző lapszerkesztések, közös munkák során folytatódott. Néha – János fővárosba költözése után – kisebb-nagyobb változásokon ment keresztül a párbeszéd. A rendszerességet az jelentette, hogy Csontos János Debrecenben jártakor keresett engem, én akkor őt, ha Pestre vitt a kényszer. A tartalmi kommunikáció pedig úgy volt állandó, hogy olvastuk egymást.

Nekem gyakrabban volt módom ilyen formában „találkozni” vele, hiszen bár könyveink száma nagyjából azonos, az ő megjelenése mondhatni: napi szintű. A *Magyar Nemzet* főmunkatársaként, állandó rovatok gazdájaként formál véleményt nemcsak közéletünk s a világ dolgairól, folyásáról – vagy a dolgok akadozásáról –, hanem egy működőképes kultúra látomásáról (a kultúrát értsük a tevékeny életformára, mely a három legfőbb rosszat: a bűnt, az unalmat és szükségletet tartja távol tőlünk), valamint személyes dolgait is az értelmes közügy szintjére tudja emelni.

Az utóbbi időben már láthattam is őt, hiszen filmjeiben egy másik arcát mutatta meg, még ha arca került is a kamerát. Időről időre megkaptam újabb könyveit, augusztusban kettőt is hozott, az idei elmaradásokat, 24. és 25. könyvét, egy verseskötetet (*Száz év talány – Kiegészítések József Attilához*), és egy számomra kedves műfajú „szó-kép”-kötetet (*Kárpát-koszorú – szövegek Mihály Zoltán fotóihoz*).

Számos beszélgetésünk (beszélgetés-töredékünk) írott formába öntését most az elektronikus levelezés gyorsította fel – több választ írásban is megkaptam, s a szerkesztés közben egy másik szintje alakult ki a párbeszédnek: néhány munkájával kapcsolatban reflexióimat is igyekeztem megfogalmazni.

„A világ kusza, de nem kaotikus”

– *„A véglegesség állapota izgatott a sok ideiglenesség között.” Ezt még a Néző • Pont körkérdésére válaszoltad az év elején. Érzed-e azt, s ha igen, milyen fokon tudatosan az „ideiglenességeket” rögzíti az ember, miközben mégis az „örök” dolgokat faggatja bennük?*

– Nem feszítenék ilyen filozofikus háttérrel az írás mögé. Mindig gya-

nakszom, ha valaki ezt teszi. Ez mégis inkább mesterség, mint misztikum. A rutin legalább olyan fontos hozzá, mint az ihlet. Kizárásos alapon jutottam az irodalomhoz, egyéb alkotó képesség híján. Csak ismételni tudom magam: a világ kusza, de nem kaotikus – rendelt lehet és kell vágni benne. Legalább az adott írás erejéig. (Ha nem félnék a nagy szavaktól, úgy fogalmaznék: ez mindannyiszor a genezis parafrázisa.) A folyamat során ez még gomolygó ideiglenesség, elkese-ritő esetlegesség – a kiérdemelt végle-

gesség ellenben egyfajta nyugalmi állapot, valamiféle kiforrottság. Illúzió, de masszív illúzió. Örökkévalóságot azért nem emlegetnék, mert Einstein óta minden relatív. (Bohó ifjúkoromban szándékoztam is írni egy kulcsregényt *Einstein uralma rajtunk* címmel, de visszatántorultam a valószínű istenkáromlástól.) Örök dolgaink pedig épp oly ideiglenesek, mint mi magunk. Az írás tehát legfeljebb kimerevített fotó a nagy közös albumból.

–*Mióta az eszedet tudod, történeteket mesélsz. Mióta a betűket ismered, verset írsz. Mióta a felserdült öntudat véleményformálásra ösztönöz, „újságban” is gondolkodsz. Mióta ismerlek, a publicisztika és a szépirodalom elválaszthatatlan egymástól nálad, s olykor az egyik áthallása is érzékelhető a másikban, ami egyáltalán nem hátrány. Mi lehet az a feszültség, amely természetéből adódóan kölcsönösen formálja szépirói és publicista énedet? Hol és hogyan békül ki egymással a kettő? Kibékülhet-e egyáltalán?*

– Volt ugyebár gimnazista koromban a *Hanta Hírlap*: havonta egyszer, 32 oldalon „jelent meg”, olykor különkiadásokkal is, levél helyett, egy példányban, Gyarmati Attila barátomnak címezve, aki viszontküldözte az *Edeleányi Krónikát*. Rovatoltunk és képet szerkesztettünk, naivan politizáltunk, még tördeltünk is, amennyire ez kézírással lehetséges. Atus sportújságíró akart lenni, nagy tehetség is volt e téren: többet tudott a góllistákról meg a tabellákról, mint Szepesi és Vitray együttvéve. Aztán mégis én lettem kettőnk közül az újdondász. Megírtuk négykezessel a mezőkövesdi kollégiumi diákélményeinket is, *Hogy ityeg a fityeg?* címmel. El lehet képzelni

azt a poénparádét – mi csodálkoztunk a legjobban jó harminc éve, amikor megnyertük vele a *Magyar Rádió* ifjúsági irodalmi pályázatát. El is tűnt a kézirat egyetlen gépelt példánya: az egyik zsűritag lánya elcsente, kézről kézreadták a pesti gimiben, akár egy szamizdatot. Először e „kisregény” fejezeteinek élére írtam rimes mottókat. (A gyerekkori rímrohamaimat talán most hagyjuk.) Némelyik mottó önálló életre kelt, költeménnyé kíváncsozott. Hatalmas verstermelés indult be ennek nyomán: meggyőződésem volt például, hogy nem lehet rendes költő, aki nem írt minden versformában. (Voltaképpen nem változott a véleményem.) Ezzel sanyargattam magam az érettségig; az első kötetben közölt zsengémet – egy szonettkoszorút – mégis csak 18 évesen követtem el. Mire egyetemre kerültem, már komoly hírlapírói és versfaragói rutinom volt, anélkül, hogy ennek tudatában lettem volna. Én lepődtem meg a legjobban, mikor a debreceni egyetemi redakcióban kopogtatva kiderült, hogy ez a rutin versenyképes. De nem siettem el a dolgot: az első cikemet 20, az első versemet 22 évesen láttam viszont nyomtatásban. Azóta úgy telt el egy negyedszázad, hogy az irodalmárok zsurnalisztának, az újságírók literátornak bélyegeztek. Holott énbennem mindig békében megfér a két írásmód; pontosabban felváltva működtek. A világ lett abnormális, nem én, hogy ami Ady vagy Kosztolányi idejében természetes kettősség volt, azt most természetellenesnek tartja. Csak mert ez a kor szereti az „emberanyagot” feliratokkal gondosan ellátott rekeszekbe szuszakolni. Ráadásul ez a két terület még csak nem is diszjunkt: nagy az átjárás

közöttük. Magam is lelkes híve vagyok például mind a politikai költészetnek, mind a lírízáló publicisztikának. Sőt, az irodalmi elemek igen eredményesen hasznosíthatók akár a vezércikkírásban is. Ezeket tanítani is lehet: kipróbáltam Piliscsabán, Esztergomban, Debrecenben. Olvasóim a műfaji újításaimat is elég jól viselik. Debrecenben kedvelték a *Kötekedőt*, s a *Magyar Nemzet*nél és a *Heti Válasznál* is az irodalmias tárcarovatai-

mat: a *Kétezer leütést*, a *Huszonegy mondatot*, a *Hajónaplót*, a *Polgári kaszinót*, a *Leshatáront*, az *Europa Novát*, az *Ezüstkort*, a *Szabad Európát*. Még online rovataim is voltak – köztük olyan is, amikor például képet illusztráltam a szöveggel. A legújabb könyvem, a *Kárpát-koszorú* lényegében ugyanez a fonák világtrend nyomtatásban: Mihály Zoltán fotóihoz írtam szigorúan ezer betűs kisesszékét.

A tárcza az irodalom és újságírás mezsgyéjén, avagy Csontos János „lírízáló” publicisztika-kötetei

Gondolatok a lomtárban (publicisztikák), 1996. – *Kétezer leütés* (tárcák, Osszián néven), 2001. – *Polgári kaszinó* (publicisztikák), 2002. – *Europa Nova* (tárcák), 2004. – *Ezüstkor* (publicisztikák), 2005.

Alföldy Jenő monografikus költőportré-kritikájában írta Csontos Jánosról, hogy – az '50-es években született, az 1970-es évek azóta már kanonizált generációjához hasonlóan – „ő is rendkívül tájékozott, tanult szerző, ő is dolgo-

zott irodalmi szerkesztőségekben, s bár publicisztikai munkássága elsősorban a politikai közéletre irányul, irodalmi utalásai, példálódzásai a mai, kultúrától elrugaszkodott újságírásban szokatlan kulturális érzékenységről tanúskodnak. A *Magyar Nemzet*ben hosszú ideig naponta jelen volt *Kétezer leütés* című tárcasorozata. Betűre, szóközre pontosan annyit mondani valamiről, amennyit érdemes, se többet, se kevesebbet – ez tartalmi és formai kérdés egyidejűleg.”

Csontos János első publicisztikai válogatására éppen a krisztusi kor után, 34 évesen vállalkozott: három ciklusban 34 írást szemelgetve a *Magyar Nemzet*nél addig eltöltött két esztendő, 1994 és 1996 tavasza közötti időszakból – s kiadója az előző munkahelye, a *Szabadhadjú* volt.

A *Gondolatok a lomtárban* kötet cím egyértelműen asszociáltat Vörösmarty híres versére, de felfedezhető itt a már-már szarkasztikus önirónia is: bár a könyv és az újság alapanyaga ugyanaz (papír, betű, nyomdafesték), az újságban és a könyvben közöltek megítélése eredendően ellentétes. A közvélekedés szerint az újság múlandó, a könyv maradandó, így a bennük olvasottakkal kapcsolatban leggyakrabban fel sem merül az ellentétes mérlegelés igénye.

Csontos János azonban jól tudja, hogy ez a fajta értékmérés nem mindig helytálló, s gyakorlatában is bizonyította, hogy az újságban sem szabad lemondani a maradandóság igényéről. Ő is kiválóan ismeri a sajtótörténeti példákat – az általa említettekhez most két, anekdotikusnak tűnő esetet tennék hozzá. Széchenyi István vaskos röpiratban bírálta Kossuthot az általa szerkesztett *Pesti Hírlap* túlzott radikalizmusa miatt, azt is kifejtve, hogy a Kossuth vezércikkeiben foglaltaknak inkább könyvben lenne a helyük, mintsem a napisajtóban. Kossuth Lajos erre úgy reagált, hogy egy lapnak nemcsak joga, de kötelessége is megvitatni a törvényhozás, így az ország közvéleménye elé tartozó dolgokat. Az újság tehát realizálni tudja a mindennapi gyakorlatban a könyvekbe kívánczó – ma így neveznénk: demokrácielméleti, politológiai vagy politikafilozófiai esetleg közgazdasági vagy jogi – „elmélgédést”. A másik példa már a szépirodalmi igényességről szól. Mikszáth Kálmán negyvenéves írói jubileumára kiadták össze szépirodalmi munkáját, és a sorozatba a szerkesztők beillesztették *Az én kortársaim* két kötetét is, parlamenti karcolatainak válogatását. Mikszáth legtöbb ilyen parlamenti „tudósítását” Scarron álnév alatt írta, s valami olyat válaszolt a felvetésre, hogy ha Scarron nem feledkezett el Mikszáth Kálmánról (tehát az újságíró felelősnek érezte magát a szépíró Mikszáthért is), akkor Mikszáth Kálmán is méltányolja Scarron tevékenységét. A kötet megjelenel, joggal, hiszen valódi szépírói remek, karcolatnak nevezett tárcanovellák jelentek meg tollából a napisajtóban.

Csontos nem óhajt lemondani az elődök effajta örökségéről – nem is tud. Ő még hisz benne, hogy a hírlapi tárca vissza fogja kapni a legrangosabb műfajoknak kijáró helyet. Tudomást sem akar venni ennek az ellenkezőjéről. S követője abban a tekintetben Márai Sándornak is, hogy az újságírás szóösszetételből az újságnál fontosabbnak tartja az írást. S most, hogy 12 év után ismét a kezembe vettem Csontos János „lomtári” gondolatait – melyekről a szerző már a kiadás évében is azt merete remélni, hogy a leporolás után „levetik bizsu-álarcukat, s nemesen csillannak meg a kandi napfényben” –, valóban azt érzem, hogy nem újságtárcákat olvasok, hanem könyvet. Még szinte kortárs történelemkönyvet – hiszen a tárcák (jegyzetek, karcolatok, írópublicisztikai kommentárok) naplójellege személyes tükröt tart a históriának.

S ha fentebb Márai Sándort emlegettem, most egy másik klasszikusunkat idézem ide, mert hangnemében sokkal közelebbinek érzem őt Csontos Jánoshoz: Móra Ferencet. Egyetlen pillanat (írói fordulat) alatt közügy lesz a magánügyből, illetve fordítva: Csontos személyes ügyként éli meg mindazt, ami bántja őt vagy környezetét a közéletben, a társadalomban. Itt van például az egyik 1994. szeptemberi tárcája, a *Kender*. „Volt egyszer egy ember, szakálla volt kender – tanítgatom Eszter lányomat a klasszikus mondókára, másnap azonban így hallok vissza tőle: Volt egyszer egy vadember, szakálla volt vadkender.” Hiába, a gyerek fogékony mindenre, amit hall (például a té-

vében vagy a felnőttek beszélgetésében), „nem csoda hát, ha a vadkender is beépült a kis világába, bár aligha tudja, mi fán (földön) terem”. A kenderszakállú egyszervolt-ember magánügy, de ha a mondókában is vadkenderből van a szakála, akkor az már súlyos közügy. Lehetne szinte mindegyik írást idézni az aktualizálásra, de ezt a fentit azért is választottam, mert remekül érzékelteti, hogy az olvasmányélmény ugyanúgy dominál benne, mint a társadalmi reflexió (a társadalom kritikájával együtt). Mint a többi Csontos-írásban, ebben is a következő publicisztika-kötetekben is.

Arra a felvetésre pedig, hogy a költészet (irodalom) és a publicisztika átjárásai azért elég széles kapukon lehetségesek, egy 1995. márciusi tárca (*Gyönyörű és kegyetlen*) bevezetését citálom (amely egyébként arról is beszámol, hogy Csontosban elég jól tudatosult az átjárhatóság): „Nem világos előttem, pontosan hol húzódnak a költészet határai, s hol vannak közös mezsgyéi a szociológiával vagy az újságírással – de úgy sejttem, sokkalta szélesebbek ezek a demarkációs vonalak, mintsem gondolnánk.” Csontosnak egyébként csak az volt a baja, hogy ne csupán egy ember (és mindig ugyanaz) mondja meg, hogy milyen is ez a világ. Lenni kell a megmondók között költőnek is!

A *Gondolatok a lomtárban* írásait még nem a szigorúan vett műfaji határok (de hát nem is lehetett szigorúan venni itt a határokat!) vagy a „hazug kronológia” szerint rendezte ciklusokba, hanem „belső utak mentén haladva”. Négy év múlva azonban már a kötet (vagy inkább könyv) szándéka tudatos volt az íróban, amikor 2000. január 3. és december 30. között napról napra írta a *Kétezer leütés* jegyzeteit. Ennek a glossza helyén állandó megjelenési felülete volt a lapban, egy héten hatszor meg kellett jelennie a szigorúan kétezer betűhelyben mért írásnak. A régi flekkterjedelem ez, s egyszerre több kihívást is magában rejt. Egy flekkben, kétezer betűben, szóközökkel, lehet a semmiről is beszélni, de el lehet mondani mindent. Az újságírók bajban vannak, hogyan legyen egy cikk pontosan olyan hosszú, mint amelyet a szerkesztő megadott – Csontos János számára ez nem kérdés (nem is azzal bajmóldott, hogy kihúzon-e egy jelzőt, betoldjon-e egy kötőszót), mint ahogy az sem: hogyan reagáljon napról napra az ezredfordulós év rengeteg ingerére. Az ossziáni hanghoz fordult, Homérosz derűjével, miközben arról sem feledkezett meg, hogy a leütés nemcsak a betűhelyet jelenti, hanem a cikkek hangneme az iróniába burkolt kritikát (mint leütést) szintén megragadhatóvá teszi – Csontos nem hagyta ki a ziccereket, leütötte a magasra kapott labdákat. 301 „lábjegyzetben” írt az évről, az új reményekről és régi birkózásokról, a családásokról és az illúziókról, magáról és a világról, kultúránkról, ahogy élünk. Tulajdonképpen olvasónapló ez a 2000. esztendőről, csakhogy Csontos János számára az olvasmányokat nem csupán a könyvek jelentik, hanem a hírlap- és folyóirat-irodalom is, sőt: olvas a másik ember gesztusából, a bulvárjelenségekből, olvas a sorok között, a mondatok mögött, ezekre reflektál, köznaplót ír.

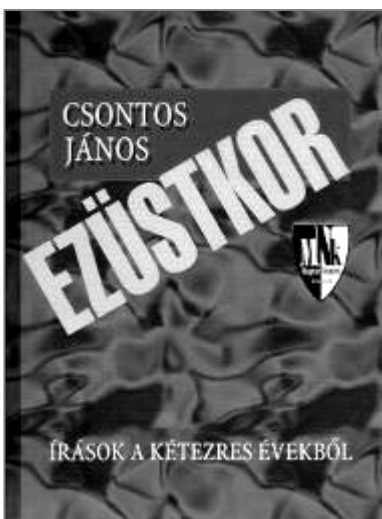
A *Polgári kaszinó* két év múlva jelent meg, 2002-ben, ezek már hosszabb terjedelmű írások voltak, de a 2001 júniusa és 2002 májusa között a *Magyar Nemzet*ben publikált heti jegyzetek tulajdonképpen jegyzetcsokroknak tekinthetők – Csontos általában több eseményre, jelenségre reagált e hasábon, mintegy a civil történelem fonalát téve szellemileg is élvezetessé. Itt is jellemző volt az immár teljesen sajátjává formált irónia, melyhez igen érzé-

keny intellektuális humora adja a legbiztosabb fogódzókat. Ennek a magasabb rendű humornak a segítségével tud méltányos lenni a társadalmi bűnökkel szemben – de soha nem elnéző. (Van egy olyan érzésem, hogy sokan azért nem sértődnek meg rá, mert nem értik igazán ezt az intellektuális fölényt, mások pedig ózdnaknak attól, hogy mutassák, mert hasonlóan kiforrott válasza képtelenek. Harmadrészt ebben a szellemi fölényben van bizonyos távolságtartás is: ott sejtem a szándékot, hogy nem akar a korpa közé keveredni, inkább a korpaevés vagy a korpává alakulás lélektana és mechanizmusa izgatja: ki, miért, hogyan, milyen érdekből...) A „kaszinózás” ugyanakkor vállalt publicisztikai program is volt: „Lehetséges-e szilárd világnézeti háttérrel, de polgári stílusban célratörő, mégis visszafogott publicisztikát művelni? A napi közéleti csetepaték mellett – vagy fölött – a közbeszéd részévé avatható-e az életmód, a bel- és külhoni utazások, a család? Van-e helyük egy machiavellisztikus korban erkölcsi és esztétikai megfontolásoknak?” A kérdéseket maga Csontos János tette fel, de úgymond költői kérdések ezek, hiszen egyben állítások. Van helye az erkölcsi és esztétikai megfontolásnak, van helye a családnak, az élménynek, az életmódnak.

S hadd idézzek még Csontos János *Kaszinói székfoglalójából*, melyben a heti jegyzet sajátosságait is boncolgatja: Heti jegyzetet írni inkább azért problematikus, „mert egy hét alatt sokkal bőségebb alapanyag keletkezik az életben és a politikában, mint ami széleskörű befogadásra alkalmasan, olvasmányosan egyáltalán feldolgozható. Rostálni, szelektálni kell tehát. Elkerülhetetlen, hogy a szerző bizonyos motívumokat, szálakat kiemeljen, visszatérően megvizsgáljon, így keltve az olvasóban az elérhető teljesség csalóka képzetét. A heti jegyzetről azonkívül könnyebben átgázol az idő: meglátásai, sejtései gyorsabban avulnak, nehezebben állják a versenyt a napilapos vezércikkkel és a gyorsreagálású elektronikus médiával. Ha mégis van értelme e hálátlan műfajnak, az az archimédeszi pont reménye: hogy sokaknak igenis

fontos lehet ez a markáns periodikus véleménynyilvánítás, amelyből táplálkozva saját világgépüket is árnyalhatják, karbantarthatják.”

S ilyen karbantartó „eszköz” volt az *Európa Nova* (melyről külön betétben írok) és számos rovata, melyek írásai az *Ezüstkor* című kötetben láttak napvilágot 2005-ben. A címadó tárcaesszé-sorozat mellett ebben a könyvben szerepeltek a *Hajónapló* vagy a máig is folytatódó *Szabad Európa* írásai, illetve internetes rovatok jegyzetei *Szellemkép*, *A hét műbalhéja* és *Csütörtök* címmel (az utóbbi rovatötlet még debreceni lelemény volt). Az *Ezüstkort* a szerző a *Kételyek Könyvének* nevezte. S kölcsön is adta az *Előszó* helyetti írást – magyarázatként.

KÉTELYEK KÖNYVE

„A böles nem feltétlenül boldog. Túl sok benne a kétely. Hasztalan invitálják mindenféle tekintélyes tanácsba más vénséges megfontoltakkal együtt, a kollektív kételkedés nyomtanul felszívódna, inkább alattomosan összeadódik. Sok böles egy rakáson: maga a kritikus tömegű tanácsstalanság.

Az emberi civilizációt mégis indokolt afféle parttalan bölcsek-tanácsának elképzelnünk. Olyannak, amelyben nemcsak a metszett élű gondolatok, hanem a tompa ösztönök is minduntalan összeszirkáznak. Ráció és emóció, értelem és érzelem: a két örökharagos ikertestvér. Elektromos évődéseiből zseniális idea is születhet, de akár a rejtekadó erdő is porig éghet. Mégsem választhatjuk csak az egyiket vagy a másikat: mind a kettő test a testünkben, vér a vérünkben. Magunkat csonkítjuk, ha merő szeszélyből vagy botor érdekből bármelyiknek oktanul kedvezünk.

A bölcsek tradicionális műfaja a kinyilatkoztatás. Külső ismertetőjegye: a kijelentő mondat. A böles, aki felkiált, legfeljebb poéta: gyönyörködte bár a lelkünket, ám az adrenalin-szintünket érintetlenül hagyja. A böles, aki óhajt, az lehet sima szavú és állhat élénk báránybőrben – de talán titkon a farkasvicorú szellemi diktatúrák szálláscsinálója. A böles, aki felszólít, az már-már politikus, netán maga a potenciális zsarnok. Az a böles pedig, aki kérdez, első pillantásra már nem is olyan böles. De mitevők legyünk, ha megalapozott gyanúnk szerint nem vagyunk elég bölcsek a monoton sorjázó kijelentő mondatokhoz? Van-e akkor jogunk és lehetőségünk kérdezni? Észjárásunk talpkövévé avathatjuk-e a kételyt? S képesek vagyunk-e szembeszállni a vulgáris váddal, hogy aki kérdez, az hátráltat; s mivelhogy hátráltatja a kételyek nélküli építkezést, ezért voltaképpen a rombolás ügynöke?

A humán kultúrával az a legnagyobb baj, hogy reménytelenül ragaszkodik a formához. Nem a formulához, mint a logikahívó természettudományok, hanem a dolgok és jelenségek porhüvelyéhez. Vigasztalanul emberközpontú ez a megközelítés: csalhatatlanul megmondani, mi a szép, mi a magasztos, mi az érdekes. Emberek vagyunk, tehát az emberi test esztétikus. (Főleg a nőké; noha a férfiuralom enyhültével ez a közvélekedés is fellazulóban van.) Az emberi test esetlegességeit pedig hajlamosak vagyunk az otthonadó univerzumra is kiterjeszteni. Miért volna természetes, hogy szemet, száját és orrot rajzoljunk a Napnak? S kinőjük-e halálunkig óvodás krikszkrakszainkat? El tudnánk-e magyarázni bármely földön kívüli intelligenciának a virtuális égi ábrát, amit saját használatra egyezményesen Göncölszekérnek nevezünk? Vagy elégedjünk meg annyival: a költészet meg a magunk számára is elmagyarázhatatlan?

A forma a mi porhüvelyünk. A velünk azonosítható lelket hordozó tartály, a megfoghatatlan helyett a megfogható. Abba kapaszkodunk, abban léteünk, az szolgál számunkra a szabott élet kerete gyanánt. Voltak szélsőséges esztétikai irányok, amelyek a formát az alkotás céljaként tüntettek fel. Nyilván túloztak, de nem állítható, hogy valótlan mondtak volna. Mint ahogy az elszánt formatagadók sem mentek semmire ama tartály nélkül. A formátlanság maga is forma; a formanélküliség nonszensz fikció. De miért tagadjuk olyan eltökélten a körülhatárolt ürtartalmat? Miért szégyelljük a lelket, illessük bárminő álnévvel is?

A kétely a lélek természetes állapota. A hit és a meggyőződés az ideális végpont, a lélek vívódása az oda vezető út, amit sohasem érhetni el. Mint a geometriai görbe, ami mindinkább odahajlik az egyeneshez, de mennél közelebb megyünk hozzá, mennél miniatürizáltabb nagyítást készítünk e reménybeli randevúról, annál reménytelenebb, hogy összesimuljanak. Epsilon sugarú környezet – mondják a feloldhatatlant lezserül áthidaló matematikusok: józan ésszel felfogni nemigen lehet ugyan a dolgot, de műveleteket egészen jól végezhetünk ezzel a körmönfont fogással.

Lehet-e érdekesítő az a lélekállapot, az a gondolati fázis, aminek esélye sincs a tökélyre? Csak az lehet számunkra az érdekesítő. A magába záruló forma csupán illúzió, s nincsen helye benne az emberi esendőségnek. Ami antropomorf, az az átmenetiség, a folyamat, a törekvés. A tökély érzélete, ugyanakkor elérhetetlenségének tudomásul vétele. A hiányérzet, szomorúság, olykor pedig dühös indulat, ami ezzel a kénytelen tudomásulvétellel jár. Meg az illúzió, hogy vannak áthidaló megoldások: léteznek epsilon sugarú környezetek, amelyek legalább az életünkkel végzett műveleteket megnyugtatóan lehetővé teszik.

Az epsilon sugarú környezet a halandóság tudásának ideiglenes kiiktatása, a forma dicsérete az örökkévalóság vigaszt nyújtó kultusza. Isten létezik, mert muszáj léteznie. Igaz, léteznie kell az ő létezésében kételkedő tamaskodásnak is. Ugyan az Isten biztos-e az ember létezésében? Vajon ha rajta múlik, leíratna-e akár egyetlen betű is a Kételyek Könyvéből?”

(Előszó helyett – Csontos János vallomása, az Ezüstkör című kötet bevezetője)

„Debrecen maradt útra bocsátó világmodell”

– Arra is utaltál, hogy az írásbeliségben izgatott a „hatalom” lehetősége. Persze, nem valamilyen pragmatikus hatalomelvről beszéltél, inkább „a lelkek szelíd uralásáról”. Nagy László egy 1965-ben vele készített interjúban nyilatkozta, hogy a költő eredendő vonása: hiszi, hogy hatalma van. A mai „varázsló” számára milyen szintjei vannak a hatalomnak? Milyen a viszonya hozzá?

– A hatalom olyan értelemben, mint a többi ember fölötti uralom, a legkevésbé sem érdekel; és ez kétségkívül elég nagy hendikep egy ilyen fantázi-

átlanul machiavellista érában. A hatás ellenben izgat. A közvetett befolyásolás. A közvetlen már kevésbé: a színészet például mindig hidegen hagyott. (Bár botcsinálta televíziós debatterként kénytelen voltam néhány fogását elsajátítani. Am ezt az alkalmazott „színészetet” is inkább a politikai újságírás egy „light” válfajának tekintem.) A katarzis még a napi publicisztikának is alapvető kelléke, a varázslat kategóriába mégis két másik tevékenységgel sikerült becsuszannom: verseimmel és filmjeimmel egyaránt ríkattam már meg embereket. Ez persze el is rettent rögvést: ha a költő vagy a filmes hiszi is, hogy hatalma van, meglepetésként éri, ha

ez visszaigazolódik. A hatalomnak ez az egyetlen szintje létezik számomra – a többi délibáb. Valószínűleg még muszájfőnöknek is csapnivaló vagyok.

– *Legelső könyved már azt engedte sejtetni, hogy az irodalom és az újság szervesen összekapcsolódik nálad – erről beszéltünk az imént. 1990-ben Együtt és külön címmel jelent meg irodalmi interjúkat közreadó köteted a Kilencek költőcsoport tagjaival. A következő években azonban négy versesköteted látott napvilágot – a Menekült iratok, a Szabadulási mutatóvány, a Határfolyam mellett én ide sorolom az Apróza versprózáit is. A versbravúrokról majd később kérdezek, s ha már a pálya kötetekben mérhető állomásait idéztem, engedj meg egy kis személyes leltárt is. A mi ismeretségünk az idén 25, de barátságunk is több mint 20 éves. 1983-ban együtt írtuk a felvételit a Kosuth Egyetem magyar–francia szakára. Te akkor már túl voltál a ceglédi katonai szolgálaton és egy megkezdett matematika–fizika szakon. Egy évvel korábban kaptál diplomát, de Ózd és Budapest között a debreceni évek a munkánk során is egymás mellé rendelték. Egyetemi Élet, Hajdú-bihari Napló, Debreceni Krónika, aztán részéről a Határ és a Folyam című folyóiratok, a hajdúböszörményi Szabadhajdú szerkesztése... 1996-ban az 1994 óta a Magyar Nemzetben megjelent publicisztikáidból válogatva éppen a Szabadhajdú adta ki a Gondolatok a lomtárban című kötetet. Hogyan őrzöd a debreceni évek emlékét, hogyan használtad fel tanulságait?*

– Olyan kor volt az, amikor Ózdról nem lehetett menni tanulni Budapestre sem bölcsésznek, sem termé-

szettudósnak, mert Debrecen volt a „körzet”. Valóban kétszer felvételiztem sikeresen, ami kész csoda volt mindennemű anyagi és szellemi hátszél nélkül, egy kisvárosi „sepregető” gimnáziumi osztályból. Debrecent meg lehetett ideologizálni: ez volt a belakható város. (A fővárossal szemben már eleve föl sem lép az ember hasonló igénnyel: kölcsönösen használjuk egymást, és kész. Bár mindig meghatódok, ha átautózom a Lánchídon.) A tíz debreceni évem felváltva – néha egyidőben – volt menny és pokol. Mindkét szakpáromon rengeteget utóvizsgáztam például: az akkori egyetemi rendszer nem a magamfajtanak, hanem a sokkal szabályosabbnak volt kifundálva. Valószínűleg korrekt matektanár lettem volna, ha három szemeszter után nem villan belém, hogy én e stúdiumokban soha semmi eredetit nem fogok alkotni. (Ez már művészallűr volt, de még nem tudtam.) Később olyan tanáraink soroltak – igen rövid emlékezőtehetségről téve tanúbizonyságot – „legjobb tanítványaik” közé, akik miatt hosszú, forró nyarakat bifláztam végig. (Áldassék a nevük. Végte is mindent használni tudok a munkám során, még a leghaszontalanabb stúdiumokat is. A közéleti újságírásban például igen jól jön a természettudományos alapozás. Egy átgondolt érvelési technika képes kiragyogni az aktuálpolitikai handabandázásból.) De ezzel párhuzamosan végeztem egy „illegális” egyetemet is. A mindentől rettegő diktatúra kiiktatta a rendszerből a felsőfokú újságíróképzést, az én titkos publicisztika-professzoraim tehát Juhani Nagy János, Tóth Dénes meg Turi Gábor voltak az Egyetemi Élet környékéről. Miközben törzsvendégei voltunk az Óvigadónak,

teleírtuk a lapot, folyóiratokat gründoltunk, ötödévesen már a megyei lap kultúra rovatánál találtam magam. Kommentárt, színikritikát, mozikritikát írhattam: hol csókot, hol verést ígértek értük. Huszonhét évesen folyóiratot, huszonnyolc évesen napilapot, huszonkilenc évesen hetilapot főszerkeszthettem – ilyen is csak zavaros rendszerváltozások idején lehetséges. Nagy kegy volt ez a sorstól – az meg nagy érvágás, hogy túlságosan innovatív lévén, mégiscsak elfogyott körülöttem Debrecenben a levegő, és a székesfővárosba kellett előre menekülnöm. Pedig már le is telepedtünk: ott nősültem, ott született a nagyobbik lányom, jó cívisek akartunk lenni. Számottevő rajongótáborom is volt már, noha rendre hozzátették mihez-tartás végett, hogy „a nagyapád nem itt született”. A böszörményi epizód után keserves évekig tartott Pesten gyökeret verni. Érdekes módon visz-

szajárni könnyebb Debrecenbe: megbékéltünk egymással, azóta például már két filmet is csináltam a városról meg az építészetéről. Debrecen maradt útra bocsátó világmodell, újabban pedig már „bezzegváros” is. Az irodalmi pálya meg valahogy kezdetől a fővároshoz láncolt: könyveim többsége is budapesti kiadóknál látott napvilágot.

– *A Magyar Nemzetnek (némi Duna TV-s kitérével) azóta is munkatársa vagy, jelenleg főmunkatársa, vezető publicistája. A már említett Gondolatok a lomtárban című kötet mellett egy urbanisztikai és egy Budapest-könyvet is szerkesztettél, 1997-ben megjelent Szonettregényed és a francia-magyar nyelvű Szajnaparti szonettek, s 2002-ig kijött két interjúköteted, két publicisztikai válogatásod, egy útirajzod és egy riportköteted. Ekkor adták ki bolgáruul a haiku-naptárododat, 40. születésnapodra XL címmel jelentek meg összegyűjtött verseid, aztán egy újabb interjúkönyv, illetve két publicisztikai gyűjtemény után 2007-ig kellett várni Para című verseskötetedre. Az idén a Száz év talány című, József Attila töredékeit kiegészítő könyved és a Kárpát-koszorú című fotóalbum szaporították a sort. Igaz, hogy folyóiratokban közben is publikáltál, de a kérdés már biztosan benned is megfogalmazódott, hogy miközben egyik fontos létforma számodra a vers, mi lehet az oka a költészet látványos vagy valós hallgatásának?*

– Hogy mikor jön ki egy kötetnyi vers, az jószerivel független az írástól: alkalom szüli a könyvet. A költemény születése viszont jobbára irracionális mozzanat. Van, mikor a buszon szólal meg a szöveg, kész rímekkel és rit-

mussal – olyankor feledve minden mást, tovább kell menni három megállóval, különben szétfoszlik a varázs. Néha úgy árad a vers, mint a sárlavina, máskor meg akár egy évre is elapad. Régebben búvópataknak hívtam, de ennél hektikusabb. Olykor én is megjídek ettől az egésztől. Jobb nekem eleve kötetekben gondolkodni: a penzumkényszer rendszerint szükséges mankója az ihletnek. A többi műfajnál ez nem is kérdés: csupán rutin és fanatizmus dolga. De minden munkában kell lennie valami különleges szikrának; tucatáru termeléséhez túl rövid az élet. A Szonettregényt harmincéves koromra megírtam – akkor fölmerült bennem, hogy talán itt kéne a költészetet befejezni. Úgyse lehet ehhez már semmit hozzátenni. A kínáló pillanat elszállt, a versírás fönixként újra-újraéled. Terápiának sem mindig rossz. Ezzel vigasztalom magam, mentetgetve akkori gyengeségemet.

– *Arra, hogy a költészetet a szó legkomolyabb s legarchaikusabb értelmében játékként fogod fel, nemcsak a műfaji és formabravúrok sora vagy a Szonettregény utal, de a Para és a József Attila-„utániratok” is. Hogyan írnád le ezt a játékot? Egyfajta létmag vagy csupán létkeret?*

– Nem tudom, mi lehet az a létmag meg a létkeret. Ha a létmag egy ellenállhatatlan ötlet, a létkeret meg ennek a módszeres kibontása, akkor mindkettő. Plusz a játék. Pofonegyszerű dolgok ezek. A Szonettregény úgy született, hogy egyik költő barátom olyan ikerszonettet akart írni, ami külön-külön meg egybeolvasva is értelmes. Azt mondtam neki: szerintem ez öncélú bravúr volna, s ellen is áll neki a magyar nyelv. Nem öncélú, ha meg le-

het csinálni – érvelt. A magyar nyelvvel szinte mindent meg lehet a költészetben csinálni, de ez akkor is csak valami izzadságszagú ál-avantgarde plánekompozíció lesz – makacskodtam. Ennél még az is életrevalóbb, ha egy szonettkoszorút négyzetre emelünk – tettem hozzá. Úgysem tudod megcsinálni – hergelt a barátom, s ez már régen, az iskolaudvaron is bejött. A matematikai modell kézenfekvő (a mesterszonetteket kell „szétírni”, egy nagymesterszonettból lebontva az egészet, mintha a toronygombtól kezdénénk építeni egy katedrális); de kellett hozzá az isteni adomány is, hogy egy éjszaka megálmodtam a ritmust: viszonylag rövid szótagszámú sorokból álló jambusokat. Innentől kezdve öt és fél hónapnyi fanatikus munkával a pusztá konstrukció megírta magát. Hogy aztán öt évig heverjen kiadatlanul – mivelhogy túl elképesztőre sikeredett. Bella István lelkesedett érte, Somlyó György pedig még akkor is megírhatatlannak minősítette, amikor már oda-vissza elolvasta. (Később módosította a megírás időigényét három évre.) Ebbe az óriásciklusba az első három évtizedemet írtam bele, a Para viszont egy 45 éves ember 45 versnyi irodalomtörténete. Vagyis az ihletforrás kívülről jött, s ez éppolyan inspiráló lehet: klasszikus versek olykor tiszteletlen átiratai ezek; hódolat a magyar költészetnek. Úgy is megfogalmazhatnám: posztmodern játék a posztmodernizmus hatyúhalála után. A József Attila-kötet ellenben egyértelműen centenáriumi tisztelgés. Mindig idegesített az a sok töredék az összegyűjtött versekben. Miért nem fejezte be? Nem tudta? Nem akarta? Megfeledkezett rólok? Nekiálltam a „kiegészítéseknek” Görömbei András

tanár úr elvei szerint, hogy kritikát is csak a bírált mű saját erővonalai mentén haladva ildomos írni. Az agy az enyém volt (így nem ritkán feleseltem is a nagy előddel), de a kéz József Attiláé. Ha egy-két sosemvolt remekműgyanus opusz kibontakozott ily

módon a ködből, akkor már megérte. Azóta megcsináltam ugyanezt a játékot Kosztolányival és Babitscsal is. Mit mondjak: nem minden tanulság nélkül valóak a hasonlóságok és különbözőségek. A három együtt felér egy összehasonlító irodalomtörténettel.

XL – A negyvenéves férfi összegzése

„Hagyomány és újítás, tradíció és eredetiség kölcsönviszonyának függvényében lehetne meghatározni azt a nem létező áramlatot”, amelyet Alföldy Jenő irodalomtörténész hiányolt Csontos János XL címmel összegyűjtött verseinek megjelenésekor írott nagykritikájában (a cím nemcsak a „nagyobb méretre” utalt, hanem arra, hogy Csontos 2002-ben volt negyvenéves). „Az elképzelt irányzat, amelyhez tartozónak mondanám Csontos Jánost, a magyar líratörténet bensőséges ismeretén és a mai világ, benne a mai Magyarország élete, sorsa iránti közéleti érdeklődésen alapulna. Követői nagyfokú esztétikai és etikai érzékenység jegyében hódítanák vissza az elvesztett közönséget, és szerelnének híveket a versnek az újabb nemzedék soraiban.” Ennek ellenére – tette hozzá Alföldy Jenő, s annak ellenére, hogy közíróként a legismertebbek közé tartozik ma Csontos János neve – magányos költő. Ám örömmel konstataulta, hogy verseiben – a kellő visszhang ellenére – semmi jele nincs a marginalizálódásnak.

Alföldy a személyesség és önéletrajziség, a formaművészet és fogalmiság oldaláról közelítette Csontos költészetét, megtoldva még egy kis matematikával és térmértannal is a hagyományos szempontokat, hiszen a versekben és ciklusokban nemcsak szimbolikus, hanem poétikai szerepe is van a számoknak, túllépve például a kombinatorikus költészet öncélú játékelvén, valamiféle metafizikus rend létrehozá-

sára törekvő igényt is sugallva. Ebben a rendben persze líraifunkciója van a játéknak, de még az alkalmiságnak is – Csontos igen sok verse egy fajta „ajánlott küldemény”, ami az önéletrajzi vonatkozásokat erősíti, és nemcsak a család szereplői vannak jelen a dedikálásokban, hanem minták, előképek, baráti vagy szakmai kapcsolatok is –, egészében azonban minden a sorsmeghatározó összefüggések egyetemes logikájára építkezik.

Szepes Erika, a poétika tudományával foglalkozó kiváló irodalmár, nemcsak Csontos formaművészetére figyelt fel, hanem társadalmi érzékenységre is. Alföldy szerint ez tulajdonképpen eredendően baloldali alapállás, hiszen a versben és a prózában is láthatóan a szegényekkel érez együtt, József Attilához hasonlóan. „A költészetben nem sok politikai aktivizmust mutat, de következetes társadalomkritikát gyakorol: szembeszáll a kis nemzeteket veszélyeztető, az emberi személyiséget elszűrítő és tömegemberré, termelő- és fogyasztógéppé züllesztő, az emberi viszonyokat gazdaságiakra redukáló és a kultúrát a szubkultúra aprópénzére váltó globalizmus veszélyeivel, a nemzetek közötti erőszakkal és a társadalmi manipulációval.”

A kritikus megállapíthatja, hogy Csontos János stílusa és formavilága elsősorban „a poétika síkján kapcsolódik a hazai és világirodalmi hagyományhoz. A mai élet friss jelenségeit pedig verseinek nyelvi anyaga veszi föl magába. A mai magyar költészet első számú formaművészei közé tartozik.” A mesterségbeli biztonság könnyeddé teszi a legnehezebb és legváltozatosabb műformákat is. Az összegyűjtött versekben legnagyobb számban szonetteket találunk – a *Szonettregény* mellett korábbi (és további) szonettkoszorúkat, Szajna-parti és „mellékes”, alkalmi és más szonetteket –, de ott vannak a keleti műfajok, a haiku és a tanka, aztán a hexameter és a disztichon, a rondó, a makáma, a vilóni ballada, s már korán megjelentek a parafrázisok, a stílusgyakorlatok is. „Ez is egyfajta költői ’alakoskodás’, de a maszknál mindig ő beszél; a forma inkább kölcsönvett hangszer, mint a személycseré eszköze, s a hangszeren a maga dalát pengeti” – írja Alföldy Jenő. S rengeteg egyéni leleménnyel szól ez a saját dal, nemcsak meglévő formáknak teremt valóságos kultuszt, hanem új kombinációkat alkalmaz, mindig törekedve arra, hogy a formával egyben a gondolatot is kifejezze.

S *Ars poeticáját* éppen Alföldy Jenőnek címezte 2002-ben. Ebben a hitvallásban bár a prófétai, a génuszi, a teremtői, az áldozati és más visszatérő szerepek is jelen vannak, reflektálva egyben a „*formák bástyái mögé bújok*” szerepre is (tegyük hozzá: mindegyiknek görbe tükröt állítva), a vers utolsó négy sora valódi vallomásjellegű: „*Állapot vagyok, nemcsak állag. / Egyetlen bár, de variáns csak. / Tejútrendszerben árva csillag. / Foglya szabados álmaimnak.*” Itt olvassuk e sort is: „*Naplómba bárki beleolvass.*” Aztán visszalapozunk a *Szonettregény* legelső (és legutolsó) tényközléséhez: „*Önéletrajz minden sorod.*” – Csontos valóban vállalja, hogy közszemlére tegye életét. A játék felelősségével, a felelősség szépségével együtt.

Csontos János „összehasonlító irodalomtörténete”

Csontos János *Para* című kötete a nyolcadik volt a verskönyvek sorában. Parafrázisai (a költő szándéka szerint erre utal a cím) a magyar költészet klasszikusainak, elhunyt és kortárs alkotóinak állít emléket. Értelmezés, magyarázat, átirat. A para önálló jelentése pedig nem a szleng „beijedés”-szavára utal – habár Csontos ábrázoló erővel alkalmazza olykor a nagyvárosi, bulvárnyelvi kifejezéseket is –, hanem a hasonlóságra és a mellérendelésre, illetve a valami elleni alkalmazásra. A parafrázistól így nem idegen a kifigurázás sem,

Csontos mégis inkább az in memoriam hangját erősítette, a parafrázis kritikai árnyalatai többnyire a versek aktuális üzeneteiben rajzolódnak elénk.

Hogy a parafrázis egyenrangú lehet-e az eredeti alkotással? Alapkérdése ez a 2007-es kötet hátsó borítóján olvasott ajánlásnak is. „Az irodalomtudósok véleménye megoszlik a kérdésben, a poéták azonban időről időre nekiveselkednek a kreatív átigazítás kalandjának. A parafrázis lehet tiszteletlen, de lehet hommage is. Csontos János az utóbbi felé hajlik, de a feleselés sem idegen tőle. (...) A parafrazeáló kedv a virágénekektől a kortársakig, a létfilozófiától a politikai aktualitásokig ível.” A könyvet ajánló Barna Máté a XVI. századi protestáns dalnok, Bornemissza Péter *Síralmas énnékem* című versének parafrázisára hivatkozik, kiemelve, „a nagyon is mai költők, művészek és átlagos magyar polgárok jajszava” lehet a következő három sor: „*Földjeinket bírják zsebben az germánok, / Cégeidet jenkik, francúzok, jappánok. / Vajon mikor léssen Budán maradásom?*”

S az Illyés Gyulának ajánlott költemény (*Egy mondat a hazugságról*) az *Egy mondat a zsarnokságról* című opusz szóról-szóra követeése. Bűnlajstrom: kinek inge, magára veheti. Barna szerint „a keserűen szellemes, konkrét politikai allúziókra épülő művek mellett figyelemre méltóak azok a költemények is, amelyek az úgynevezett 'felső lelket' építik újjá [Barna a szó hindu jelentésére utal, amiből a könyv filozofikus alaphangoltságát is levezeti] a nagy pályatárs soraiból.”

Az íróbarát Pósa Zoltán szerint Csontos műveiből a kötött, klasszikus formákon belüli újítás képessége tűnik szembe először. „Ezen belül fogékony – mintegy ellensúlyozandó a méltóságteljesen klasszicizáló tónust – a gunyoros, a groteszk, az ironikus hangvételre is.” A magyar irodalom egyedülálló teljesítményének tartja a *Szonettregényt*, mely tizenhárom szonettkoszorúból, összesen százkilencvenöt szonettből épül fel, a százkilencvenhatodik pedig a mesterszonettek keretsoraiból állt össze. Az alkotó „nem csupán a tradicionális versformákat tiszteli és szereti, hanem végtelenül mely vonzódat érez elődeink, a régi és az újabb magyar irodalom alkotói iránt. (...) Hódolatát és a szó legnemesebb, krisztusi értelemben vett alázatát úgy fejezi ki, hogy megírja többek között Sylvester János, Balassi Bálint, Babits Mihály, Juhász Gyula és mások közismert vagy kevésbé ismert költeményeinek parafrázisát, újraköltését. Olykor az eredeti mű hőfokára emelkedve teremt ikerkölteményt, máskor az adott opus groteszk, vicces, játékos, modernizált, aktualizált görbe tükrös változatát írja meg.” Tegyük hozzá: az egyenrangúság alázatával.

Az egyenrangúságon nemcsak azt értjük, hogy a parafrázisok művészi színvonalra sem méltatlan az eredeti költőalany teljesítményéhez, hanem azt is,

hogy az aktualizálásban törvényszerűen a mai költő lép elő a versek főhősévé, így az in memoriam azon túl, hogy emlékidézés, egyben az emlékező vallomása, korábrázolása, a reflexióban kétfajta irodalmi és társadalmi közeg vetül egymásra, illetve feszül egymáshoz, egymástól. S ha már az emlékezés egyben vallomás, elkerülhetetlen az úgynevezett önéletrajzi jelleg, mely Csontos más verseit szintén áthatja.

Például az említett *Szonettregényt* – teljes egészében –, melyre csak jelentős megszorításokkal lehet ráfogni, hogy verses napló, vagy visszaemlékezés, inkább az érzékiséget sem nélkülöző gondolati leltárral van dolgunk, melynek gondolatiságát látszólag tompítja a forma bravúros, kultikus, már-már szakrálisnak átélt alkalmazása, ám az egyes életrajzi állomások megidézése során soha nem hiányzik a létösszegzés. Az első koszorú utolsó darabja így szól: „*Fényre születsz, mégis botorkálsz / érzelmek labirintusában, / s bár nem hiszel ember-bikákban, / jobb lesz, ha mégis félreállsz, // ha dobbannak a félhomályban / szilaj paták, vadult szívek, / nem kegyelmezve senkinek – / bízz Ariadné fonalában: // nélküle mit sem ér, ha futsz, / segedelmével tán kijutsz – / olvass rajta, mint a vakok; // s cserbenhagyván memóriád, / formájd bár mitológiát: / önéletrajz minden sorod.*”

Az egy-mondatokból következetesen formálódik a regény: szerelmek, utazások, találkozások, munkák, szemüvegek, győzelmek és alázatások, végül mégis csak hódítások, hitves és társ, család, a türelmetlenség, a remény és a beteljesülés. Nem múltvájtkálás, lélekelemzés, hanem „kollektív személyesség”, s míg magának bizonygatja: „*jövendőd immár mégse meddő*”, az olvasónak, általa a közösségnek is üzeni ezt.

S nem kevésbé rendkívüli vállalkozás lett az *Éghajlat Könyvkiadó* gondozásában a 2008. évi könyvhétre megjelent *Száz év talány*, amely már 2005-re, József Attila centenáriumára készen állt, de valamilyen irodalomtörténeti állprúdság (vagy egészen pontosan: a hagyaték két jogdíjörököse közül az egyik kérlelhetetlen ellenállása) miatt akkor nem jelenhetett meg, nem beszélve arról, hogy a szakmán belül is voltak olyan hangok, melyek a „tisztelenségről” szóltak. Csontos János ugyanis József Attila *Töredékeinek* kiegészítésére vállalkozott – eredetileg 154-re, a Shakespeare-szonettek számmisztikájához is idomulva, aztán született még egy csokor, pótolva a kihagyásokat is. A (társ) szerző azonban itt további szerkesztésekre nem vállalkozik, nem ad például címekeket, tartalmilag vagy bármilyen más szempont szerint nem rendezi egymás mellé a verseket – marad a kezdőszavak alfabetikus sorrendje.

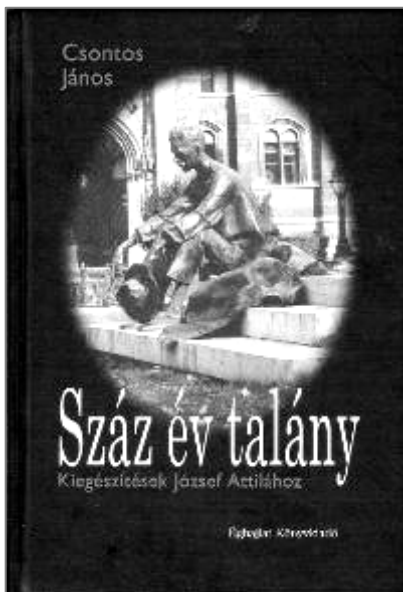
Egy nagyobb összeállítást ebből már a *Kortárs* hasábjain lehetett olvasni, de ha jelentősen visszamegyünk az időben, akkor felfedezzük, hogy a József Attila-kiegészítések szinte a költői pálya kezdete óta foglalkoztatták Csontost – az 1991-es *Menekült iratokban* például már olvashattunk ilyet *Két elakadt József Attila-sorra*. A százéves talány megfejtésére tett kísérlet tehát 2005-re lett teljes, és hogy a költő halála után hetven évvel lejárt a jogöröklés ideje, a kötet is megjelenhetett, amelyben a költő „nem irodalomtörténeti magyarázatok és filozofáló lábjegyzetek formájában keresi (...) József Attila fragmentumainak lehetséges magyarázatait, hanem megpróbál azonosulni a nagy előddel, s egy-egy lehetséges befejezést, kiegészítést, hozzátoldást kreálni a százéves talányhoz” – fogalmazott Pósa.

S hadd idézzek hosszabban találó értékeléséből: „A kötet olvasói majd meggyőződhetnek róla, hogy nem valamiféle tiszteletlenség, posztmodernkedő izgágáság motiválta a költőt. Hiszen a József Attila-művek kiegészítése éppen az ellenkezője annak, amit a Magyarországon félreértelmezett posztmodernista alkotók idézéstechnikának neveznek. Csontos János nem próbálja – mintegy legalizálván a plágiumot – az idegen szövegeket a sajátjaival összemოსni, mint a hazai, úgynevezett posztmodern nem egy képviselője, akikről olykor a nekik hódoló kritikusok is bevallják, hogy a művek legjobb, legütősebb részei bizony az idézőjelek nélkül „inkorporált” idézetek. Csontos János dőlt betűkkel különíti el a saját kiegészítéseit József Attila töredékeitől, s a címben is egyértelműen feltünteteti, hogy kötete kiegészítések-ből áll – az általa szeretve tisztelt József Attilához.

Félelmetesen sokrétű a kiegészítések hangneme. Vannak költemények, amelyeknél az iskolázott fülű hallgató sem tudna különbséget tenni, a József Attila-tónusú kiegészítések értelemszerűen kerekedtek iker-telitalálattá, kiváltképpen a kötött formavilágú, aforisztikus, rövidebb műveknél. Csontos János, ahogy az egyedülálló nyelvi, stilisztikai, metrikai bravúrt megvalósító *Szonettregény* is elárulja, boszorkányosan kezeli a rímeket a hangsúlyos, az időmértékes költészet minden kelléktárával, sőt a kettőt összekombinál kettős ritmussal, a bimetriával is tisztában van, de legalábbis érzi a megduplázott ütemet. Mondjunk el egy József Attila-négysoros: 'A nap még füstölög/a hamvadó hegyek fölött, /A homály inge mögött / dereng a rét.' Csontos János ezt így egészíti ki: 'Fűszálán holnap ing-e? / Kiporkált lenge inge, / ingerli kormolt melle / a lóherét.' Ennél a költeménynél bizton mondhatjuk, József Attila valahogy így fejezte volna be."

Pósa megrendítően szépnek találta az édesanya iránti vágyakozást kifejező két József Attila-strófát, illetve azon kiegészítést, melyben Csontos hasonló, elemi fájdalomt fogalmazta újjá, „így a befejezés sokkal inkább vall magára a költőre, annak huszadik század második felében fogant, illetve tudatosan archaizáló metaforavilágára, mint József Attiláéra. (...) A kétféle tónusban megfogant archetipikus gyász mégis ölelkezik, találkozik az azonos hőfokú érzelmek kohójában szervesen összeilleszkedvén."

Máskor pedig igaz, hogy a tónusok összecsengenek, ám a korszemléletek egymásnak feszülnek. A korszemléletek és személyiségjegyek is különböznek, hiszen nem annyira azonosulásról van itt szó – még ha Csontos azt képzelte is

el, hogyan folytatta volna József Attila a töredéket –, hanem a költői szerep új korba helyezett átfogalmazásáról, átértelmezéséről. Csontos kísérletének tehát véleményem szerint legalább kettős vonatkozása van. A töredékek kiegészítésében vagy a pótlásokban az ő József Attila-képét fogalmazta meg (eny nyiben azonosulás is, hiszen emlékező-újraélesztő vallomással van dolgunk), másrészt azt is faggatja: a mai József Attila mit kezdene a töredékekkel. (A mai József Attila természetesen Csontos János, de ez sem szerep, hanem a fentebb emlegetett „kollektív személyesség” időbeli és térbeli, szellemi és lelki kiterjesztése, benne a lehetetlen megkísértésével.)

Csontosnak jól áll ez a lehetetlen, ami ezt a könyvét is a legkomolyabb értelembe vett játék kategóriájába sorolja.

A „kőműves” – mint új filmes műfaj

– Közben nemcsak belekóstoltál a televíziózásba, a filmkészítésbe, hanem véleményem szerint új műfajt is meghonosítottál a magyar televíziózásban (Duna TV, Hír TV, Magyar Televízió). A Kós Károly nyomában című filmed vagy a Turcsány Péterrel közös film, a Wass Albert földjén – Mezőségi kilátások már ott lebegtette (nem csak témájában) a művészi jelzőt. A kortárs magyar építészet kortárs klasszikusait bemutató XII kőműves huszonnégy epizódja azonban már valami egészen újat mutatott fel. A zene, az operatőri megoldások, a rendezés, illetve a riporter háttérből is alkotó jelenléte a képző-és építő-, a filmművészet és a költészet impulzív ötvözete. Még az etűd megjelölés is keveset mond. Te hogyan határoznád meg a műfajt?

– Az építészek leginkább önmagával jelölik: „kőműves” – és ez hízelgő nekem. Voltaképp Györgyi, a húgom az építész: én csak odaarcátlankodtam az ő felségterületére. Bár ennek már voltak előjelei. Az első dokumentumfilmjeink között is volt a témába

vágó: például Ybl Miklósról, a budapesti gyógyfürdőkről, vagy szülővárosunk, Ózd kultúrtörténeti értékű munkáskolóniáiról. Számomra az új évezred már a filmezéssel fonódott össze: közel negyvenévesen szántam rá magam az új – nagyságrenddel hatékonyabb, de mégiscsak felületesebb – formanyelv elsajátítására. Emiatt igazoltam át a Duna TV-be is: ott még lehetett ilyen vénen is tanulni. A film

abban is más, hogy kollektív műfaj és komoly költségvetése is van: nem lehet magányos harcosként művelni. Ugyanakkor a produkció akkor lesz markáns, ha a rendező szolid diktátor: alkotótársait és önmagát is kiszákmányolja. Így születtek sorozataim, egyedi filmjeim uniós, építészeti, s újabban képzőművészeti és irodalmi témákban. Ám nem művészfilmek ezek, hanem többnyire szigorúan ismeretterjesztőek, ami fontos kultúrmisszió a közszolgálat mai apálya idején. Ahhoz azonban, hogy határozottan terelgessék a néző figyelmét a kívánt irányba, el kellett sajátítani a hatáskeltés és a manipuláció néhány nélkülözhetetlen fogását, sőt új, alkalmazott fogásokat is ki kellett ötölni. A *XII kőműves* ezek közül a legnagyobb szabású vállalkozás, több év aprómunkája van benne, a kortárs magyar építészet színe-javát vonul-

tatja fel immár két szériában. Annyiban művészi produktum, hogy a címötletből pattant ki az egész – de csak annyiban. Minden más egy zsarnoki akarat kivitelezése: hogy a 25 perces epizódokban csak az építész mestert lehessen látni és hallani, a vágóképekben „mellékesen” táruljon fel az egész életműve, az „etüdölés” pedig eredeti, igényes filmzenére történjen, amit magam szereztettem másodperces pontossággal. Az így létrejött filmfolyam kétségkívül tátongó kulturális hézagot tölt be, ezért egyaránt alkalmasnak kell lennie televíziós vetítésre és felsőoktatási tananyagként is. Ebben a duplafenekű vállalkozásban még a hűgom sem hitt először – ma már mindenkinek evidencia. Mint ahogy az is, hogy *Kő kövön* címmel perog az első hazai aktuális építészeti tévémagazin: kéthetente jelentkezőnk vele a Hír TV-ben.

Feljegyzések a „kőművesekhez”

Az építészek leginkább önmagával jelölik: „kőműves” – olvasom vissza a műfaji meghatározást faggató kérdésre a választ. Hogy műfajteremtésről van-e szó? Azt hiszem, igen. A filmes riporterek persze alkalmazzák a vágóképeket és a zenei aláfestést; arra is van példa, hogy a riportert háttérben maradásával mintegy monológ-töredékekből épült fel a portré; zene és operatőri munka összerendezésével csinos kis etüdöket láthatunk, néha még el is gondolkodtatnak, vagy érzelmileg megindítanak – Csontos János is felhasználja ezeket a klasszikus eszközöket, de valami mást ad, többet.

Teljes alkotói portré, elsőrangú filmes-újságírói munka. (Szándékosan filmest írtam, s nem televízióst, hiszen ugyanúgy filmművészetté emelkedik itt a tévériport, miként eleve szépirodalom lesz egy Krúdy által írt portréból.) Az úgynevezett vágóképek egyszerre alázatosak (szolgálva a tartalmi mondanivaló kiemelését, felerősítését, hangsúlyáthelyezését – a rendező még arra is ügyel, hogy a részlet mint egész a költői trópusok mintájára nem csak metaforikus, hanem metonimikus kapcsolatot is kifejezzenek vagy éppen a szinekdochikus névcseré szabályait kövessék) és autonóm értékű, már-már képzőművészeti teljesítményt sejtetnek.

S megrendítő ereje van a gordonkának, a zene maga is szinte profán katedrálisként építkezik, összekötve nemcsak az eget és a földet, a fizikait és a szel-

lemit, de valahová mélyebbre, a zsigerekig hatol. Ha idézzük itt a hangzatos aforizmát, mely szerint „az építészet megfagyott zene”, most újraéled, lélegezni kezd, emberré válik az épített, szikár anyag.

S valóban nem a mozgóképes kifejezéseket, műfaji megjelöléseket kell keresnünk, hanem a zenéből vagy abból a költészetből kell kölcsönöznünk az elnevezést, amely áthatja a Csontos-filmportrékat. A „kőművesek”-ből a két sorozat közötti esztendőben, 2006-ban maga is elkészített egy esszenciát, egy 22 perces „szonettfilmet” (ugyanígy jelölte a 2007-es *Európai kóborlásokat* is).

Maradjunk tehát a film-szonettnél! (Habár az említett alkotások azért neveztetek szonettfilmeknek, mert valódi szonettek hangzottak el bennük.) Érdemes megfigyelni, hogy hasonló a képi strófaszerkezet, a ritmus és mérték (nemcsak poétikai, de erkölcsi értelemben is), a rímképlet, a rengeteg kötöttség ellenére hasonló a szabadság – és talán megegyezik a filozófia. Hogy valami aranykulcsot keresünk és kapunk a valóság mögötti igazsághoz.

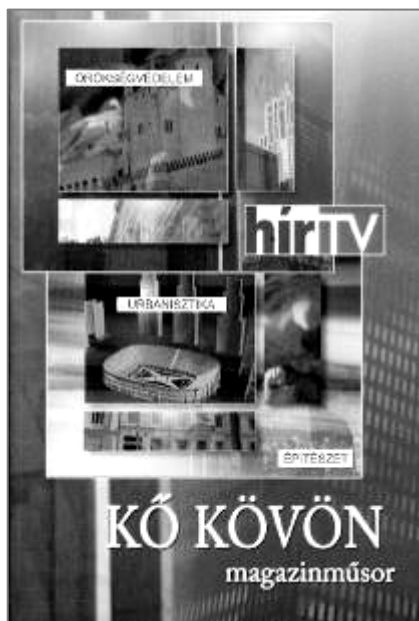
(Az első sorozatban Bán Ferenc, Cságoly Ferenc, Csete György, Ekler Dezső, Finta József, Janáky István, Kapy Jenő, Makovecz Imre, Plesz Antal, Reischl Gábor, Turányi Gábor, Vadász György portréját láttuk. A folytatásban Csontos János Balázs Mihály, Bodonyi Csaba, Dévényi Sándor, Ferencz István, Golda János, Juresik Károly, Karácsony Tamás, Nagy Tamás, Török Ferenc, U. Nagy Gábor, Varga Levente és Virág Csaba életművét mutatta be.)

– *Az építésportrék írott folytatásaként megjelent a könyvváltozat. A második évadba lépett magazinból is úgy tűnik: egyre erősebben vonzódsz a képi kifejezéshez. Számomra azért mégis meglepő, hogy a költő Csontos János filmes is. Hogyan éled meg a költészetet a valós képből? Nem lehet, hogy a képből rejlő költészet a verssé formált képeket is megújítja? Milyen irányban haladsz?*

– Fogalmam sincs. Most ez a sokszínűség szórakoztat: egyedül az unalomtól irtózom. Régebben is előfordult, hogy vegyipari folyóiratot vagy a szimfonikus zenekarok lapját szerkesztettem, de mindez nem volt befolyással a metaforakezelésekre. Persze, értem én: a film körül van egy misztikus pára, helyenként lidércfényekkel – holott nagyjából ugyanúgy kell megszerkeszteni, mint egy frappans szonettet vagy egy célirányos publicisztikát. A különbség az, hogy a

film könnyen közelebb csúszhat a giccshez, amennyiben hatásmechanizmusa szükségképpen harsányabb. Ez a jó értelemben vett hatásvadászat a legnagyobbaknál is elemi professzionális kíváncsi. Bár lehet, hogy csak én tudok egyelőre jobban manipulálni a szavakkal, mint a mozgóképpel – innét a fokozott érzékenységgem az írásbeliség homályzónái iránt. A film – akármilyen film – nagyságrenddel nagyobb publikumhoz tud eljutni. Jobban lehet tehet általa zsonglorködni az értékekkel. S kifejezetten élvezem is, hogy Kós Károlyt, Zala Györgyöt vagy Róth Miksát közelebb tudom vinni az emberekhez, akik néha még csak nem is sejtik, milyen szellemi manárára van szükségük.

– *Sokat utazol, egyedül, stábbal és családdal együtt. Végül is a befogadó, minden élményt magadba építő, illetve mindenre reflektáló természetből adódhat az, hogy semmi nem*

hagy érintetlenül: minden utazásodnak (értsük ezt fizikai vagy lelki-szellemi vonatkozásban) kalandjellege van. Mai értelemben is érvényes reneszánsz, a párhuzamos tevékenységeket is magába szervesítő ember-típus lévén, fizikai és szellemi „utazásaid” hogyan terjeszkednek az életedben? Mi ad, mi szab keretet? Miként törekszel a rendre?

– Elég reménytelenül. De minden kaland akkor válik igazán létezővé, ha lekerekített, ha formát kap. Babits az írta: a gazda bekeríti házát. Én olyan gazda vagyok, aki mindig hozzákerít egy kicsit a birtokhoz. Azt aztán gondozni próbálja: írta benne a kórót, nyírja a gyepet. De nem állítanám, hogy érintetlenül hagy az a határtalan vad legelő, ami a kerítésen túl hullámzik.

Europa Nova: alliteráló nemzetek

Rendhagyó európai kalauz volt az *Europa Nova* – a *Magyar Nemzet* szombati mellékleteiben (uniós csatlakozásunkkal bezárólag) Csontos János 2003 novembere és 2004 áprilisa között hétről-hétre közölte kisesszéit, melyek még az év őszén könyv formában is megjelentek. Tizenöt korábbi s kilenc újonnan csatlakozott állam portréját kapjuk. A tizedikről, Magyarországról nem írt, pedig élvezetes olvasmány lett volna összevetni a rólunk (s bennünk) élő sztereotípiákat a leskelődő szemmel. Mert Csontos János afféle szellemi voyeur, az ironia spanyolfalát tolja maga előtt, s minden joggal: sajátos ország-ismeretéseit egyenesen megkövetelik tőle a láthatatlanságból piszkáló iróniát.

A kisesszék a kiadói rezümé szerint egyszerre szolgálják a könnyed ismeretterjesztést, de gondolatébresztő céllal is íródtak, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy nagyfokú szubjektivitásuk ellenére is hiteles képet kaphassunk ama országokról és népekről, amelyek már az Unió tagjai voltak, illetve azokról, amelyek csak 2004-ben csatlakoztak az „Új Európához”. Több mint tíz éve készültünk az aktusra, mégis rá kellett döbennünk, hogy felkészületlenül ért minket a csatlakozás. Felületesek az ismereteink nemcsak az Unió működéséről, de a tagállamokról is, és ebből a hiányból kell valamit oldani – fogalmazódott meg az ötlet születésekor, ám ma is aktuálisan.

Biztos, hogy nem a Csontos János által megrajzolt az egyetlen hiteles Európa-kép, de az is biztos – már amennyiben az uniós ismeret(féltre)terjesztést szolgáló brüsszeli kiadvány Magyarországról készült, a maga idejében botránnyos fejezetét vesszük ellenpéldaként –, hogy a szerző valós kultúrélményei hitelessé teszik azt, nem beszélve arról, hogy a tárcajellegre utaló csevegő stílus mellett nyelvi bravúrrai és minden játékosságon felülemelkedő igényessége a szépirodalmi alkotások közé emeli Csontos munkáját.

A klasszikus útleírások közül mindig kiemelkedett egy-egy olyan mű, amelyet szerzője nem elsősorban a dokumentálás szándékával készített, hanem önmaga képét is meg kívánta rajzolni az újonnan megismert közegben. E sort Szepsi Csombor Márton indította el a 17. század elején: *Europica varietas* címmel 1620-ban jelentette meg e műfajban a hazánkban első útleírást, amelynek egyébként ugyanúgy csak a címe volt latin, mint Csontos könyvének. (Szepsi csaknem mindig gyalog jutott el egyik helyről a másikra, Lengyelországból Dániába, Anglián, Hollandián át Franciaországba, majd Németországon és Csehországon át ismét haza, Kassára. Bán Imre szerint a szegény deák szemével látta a nagyvilágot, s jóízű humorral adta elő a látottakat.)

S ha már előzményeket, korábbi példákat említettem, kihagyhatatlan a sorból például Márai Sándor több könyve, közte a *Napnyugati órjárát* és az *Istenek nyomában* című útirajzzal, melynek előszavában az író úgy fogalmazott, mint azt Csontos is vallhatta volna: „az ifjúság kegyetlen erővel látja a világot, s a látomás ereje néha pótolja a tudományos érzékelés bonyolult és finom műszereit”. Igaz, Csontos éppen negyvenéves múlt, amikor megírta a maga Európáját, de szókimondásában megmaradt az ifjúság ereje, amelyet ma már az élet és a tapasztalat bonyolult és finom műszerei ellenőriznek.

Az utazó lélek látomásai helyett a poéta doctus érzékenysége, műveltsége is irányította Csontos tollát és tekintetét. Átszűrődött az élmény, nemzettipológiává formálódott a tapasztalat – szerzőnknek volt szerencséje ifjúkorától kezdve szinte minden régi és új uniós országban hosszabb-rövidebb időt eltölteni –, s miként Hamvas Béla az archaikus szimbolizmus bölcsesete felől osztályozta a népeket, Csontos a hétköznapi tapasztalatot, emberismeretét, történelmi és művelődési anyagát, a néha burkolt politikai üzeneteket, lírai érzékenységét s poétai bravúrrait ötvözte írásaiban.

Márai arról a fajta bizalomról beszélt, amelyet azért érdemelt ki az utazó, mert mindenütt tudják, hogy egyaránt fogékony az emberi és az isteni iránt, amely útja során eléje tárul. Csontos ezt már akként módosíthatja, hogy az utazónak bizalmatlannak is kell lennie, és éppen azért, mert nemcsak az emberi iránt fogékony, de érdekli valami más is, valami isteni, egy, az eurocentek és üvegpalaták, pályaudvarok és parlamentek, piacok és választások mögött rejlő tartalma is – talán esszenciája – a létezésnek.

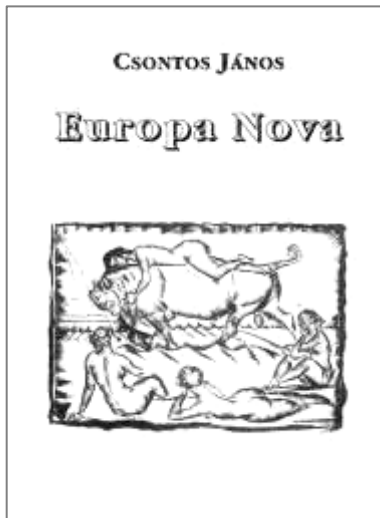
Külön kiemelendő a címadási technika: Mindegyik kisesszé alliteráló, betűrímes, kétszavas címet kapott, s idézem alább a legtalálóbbsakat: *Angol anatómia, Belga bedekker, Ciprusi citrus, Dán dínék, Francia frivolságok, Lett légyen, Luxemburgi luxus, Svéd sváda, Szlovén szeretők*. S hogy ne rangsoroljon, az eredeti sorozatban, így a könyvben is alfabetikus rendben haladva ismertette az Új Európát.

A címlapon és a belső oldalon is Európa elrablásának ábrázolásai láthatók (az *illusztráción Molnár C. Pál grafikája*). A mitológiai motívum aktuális

üzenetekkel társul, Európa visszahódításának vágyát is megfogalmazva. Miként az uniós csatlakozást követő második héten (a határt természetesen személyi igazolvánnyal lépve át) Rozsnyó főterén mondtuk a baráti társaságban: május elsején megkezdődött a Felvidék visszacsatolása, lehetett magyar szót hallani Krasznahorka büszke várában is, sőt, magyar nyelvű idegenvezetést is kérhettünk. (Egyébként a helyzet csak akkor tűnt oly álomszerűnek, egy évvel később, s néhány tíz kilométerrel arrébb ugyanis már ki sem akartak szolgálni bennünket...)

A *Szlovák szótárban* olvassuk: „Európának az sem fontos, hogy Szlovákia – a mai Magyar Köztársaságon kívül – az egyetlen állam, amely teljes egészében a történeti Magyarország része volt. Szlovákia persze (ha nincs a mesterségesen előállított csehszlovák kaland) lehetne valóban nemzetállam is – ám ahhoz a Párizs környéki palotákban kicsit északabbra kellett volna meghúzni a határt. Mondjuk úgy, hogy ne csináljanak kisebbségit az egy tömbben élő magyarságból, a színmagyar gömöri és csallóközi falvakból, amelyek nem egyszer még a betelepült szlovák családokat is képesek voltak elmagyarosítani.”

Európa aztán nem talált igazán vissza hozzánk, ehhez a kifosztott, csonka, Kárpát-medencei szívhez, ahogy Krúdy Gyula írta *A fájó szív országában*...

„Hogy valamiképp fülön csípjem a múlt időt”

– *Mit nem sikerült megírnod vagy elkészítened, amit nagyon szeretted volna?*

– Az a sokéves tapasztalat, hogy minden elkészül, aminek el kell készülnie. (Néha még olyan is, aminek nem kéne.) Ám ez a sok minden mintha egy nagy regénytrilógia szerény előkészülete volna. Olyanokat álmodok róla, hogy szülővárosom, Ózd egy évszázadáról szólhatna, s valamilyen kapcsolatban lehetne a Nap

színeváltozásaival. Húszévesen írtam egy méltán elsüllyesztett kisregényt; azóta készülök a nagyprózára. Persze a publicisztika is próza: mondják, a regény elől falja el az energiát. Én az ilyesfajta szellemi kettős könyvelésben nem hiszek. Amúgy is csak az első mondatot kell papírra vetni – a többi megy, mint a karikacsapás.

– *Milyen rossz tulajdonságaid vannak?*

– Csakis azok vannak. Indulatos természetemet rám erőltetett nyugalommal, eredendő lustaságomat természet munkával igyekszem leplez-

ni. Falánk vagyok, hedonista, olykor szükségtelenül maximalista, olykor meg indokolhatatlanul nemtörődöm. Hajlok a tódításra. Soha az életben nem dohányoztam és nem kábítószerreztem – e bűnökben vagyok reménytelenül szűz. (Némely kritikus szerint nem lehet komoly művész, aki az élet örömeit mind meg nem kóstolta, bűrökpharait fenékgig fel nem hajtotta. Hát akkor nem vagyok komoly, hehehe.) Csoda, hogy elviselnek a szeretteim mindama szeszélyek miatt, amelyek állítólag az ő boldogításuk érdekében szoktak kitörni rajtam.

– *Mit válaszolsz ma Vörösmarty (és Márai Sándor) kérdésére: vitték-e előbbre a könyvek a világot?*

– Mivel a haladás merő illúzió, pusztá fikció, jól fizetett történetírók és házi filozófusok szép hazugsága, már a kérdésfelvetés is értelmetlen.

Hová vitték volna előre? A Paradicsom felé? A szakadék felé?

– *Ha egy hétig nem írhatnál, hogy éreznéd magad? Mit tennél helyette?*

– Köszönöm, jól. Úgy élnék, mint a rendes emberek. (Persze ha jönnének orvul azok a rímek meg ritmusok, előreállítanám az órát.)

– *Ha már csak egy könyvet írhatnál, mi lenne az?*

– Az életem, percről percre.

– *Mi a kedvenc ételed?*

– A tócsni. Nem valami költői, de ez van: gyerekkori, legyűrhetetlen szenvedély. S ha az előbbi kérdés feltétel-rendszerre úgy szólt volna, hogy több könyvet is írhatnék, mindenképp lenne köztük egy kulináris. Elkészíteni ugyan rántottán kívül semmilyen étket nem tudok, de legalább nem béklyózna a földhözragadt tapasztalat. Viszont a gasztronómia az élet színönimája. (A szexus meg a halálé.)

– *Lányaid nőnek, fiad is lassan felcseperedik. Milyen vóket, menyét szeretnél?*

– Amilyeneket ők. Ebben szélsőségesen liberális vagyok. Ebből nem lesz klasszikus családragény, zord atya híján, aki komor elvek szellemében eltiltaná a fiatalokat egymástól. Jobban foglalkoztatnak a jövődő kis porontyok. Akik nincsenek még, mégis vannak. Hozzájuk több közöm lesz: vérrokonok leszünk. Alig várom, hogy elszühessem nekik azok az ócska, gyermekmeg viceimet, amelyeken hatéves korukig a gyermekeim is hálásan kacarásztak, s csak azóta tartják nagyon cikinék őket.

– *Melyik a kedvenc saját versed?*

– Mikor mi. Leginkább az, amit elfeledtem, de jó. Ilyenkor hihetetlennek tetszik, hogy valaha közünk volt egymáshoz. Óvatosan körül is pillantok, látja-e valaki a csalást.

– *Mihez kezdenél, ha egy 12 ezer lakosú kisvárosban kellene élned?*

– Szerintem pillanatokon belül polgármester lennék, mert ott már nem tudnék olyan könnyen elrejtőzni. Infarktust kapnék, és a hálás közösség a saját halottjának tekintene. Síromra saját versemet vésnék. Vagy valamelyik jól sikerült közgyűlési előterjesztésemet.

Csontos János író-olvasó találkozón

– *Magyar–francia szakos diplomád van. A magyar nyelvet és irodalmat egy magasabb szellemi katedráról oktatód. De mikor beszéltél utoljára franciául?*

– Hú, ez kényes pont. Soha nem is tudtam rendesen aktívan beszélni, s azt a keveset is elfelejtettem. Zita, a

feleségem és a lányaim lassan ebben is rám vernek. Egy pillanatilag nem használtam a franciatanári diplomámat sem: néhány interjú, négy-öt műfordítás – húsz év alatt ennyi. A tévét, az újságot nagyjából megértem. Legutóbb egy párizsi szatócsboltban vásároltam be. Megértettek, de lehet, hogy csak azért, mert arabok voltak.

– *El tudod-e képzelni, milyen az unalom?*

– A következő harminc évben nemigen érek rá efféle luxusra.

– *Tudom, hogy nem vagy híve a pszichologizálásnak, a kritikus szem, az iróniára hajló habitus távol tart tőle. A végtelen profánságot tapasztalod újságíróként, a varázslatot meg úgyis gyakran átéled az alkotásban, a művészetben. Tényleg soha nem gondolkodtál még afféle szerepjátékban: milyen állattá, növénygé vagy tárggyá változnál és miért?*

– Nem hiszek a reinkarnációban, a pszichológus lányokkal meg vegyes tapasztalataim maradtak az egyetemről. Jó nekem ebben a mostani burokbán: ezt legalább már megszoktam.

– *Mi tartja össze az életedet?*

– A családom – valahogy úgy, mint legtöbb művemet a keretes szerkezet. Például az *Együtt és külön* volt az első könyvem – fejembe vettem, hogy húsz év után megcsinálok az akkori interjúkötet tévés változatát. Hogy valamiképp fülön csípjem a múlt időt. A kilenc költő közül, sajnos, Rózsa Endre – aki az én verseimnek is az első szerkesztője volt – már nem él. Hiába, ebben a világban semmi sem lehet tökéletes.

KÁRPÁT-KOSZORÚ

Tárgy-lírai kommentárok Mihály Zoltán fotográfiáihoz – Csángóföldről Órvidékig

Délvidék, Vajdaság, Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Órvidék és Muravidék: a művelt Nyugat „szégyenkezniavalója”, a Kárpát-medencében véghezvitt trianoni országdarabolás, „monstre históriai bűntény”, egy anyatorzó, a Magyar Fájdalom, ahogy a debreceni emlékműszobor is hirdeti... A magyar néplelékre az is jellemző, hogy fájdalmát nemcsak borba, de humorba, olykor az újra-sebző szatírába fojtja, mint itt is, ahogy a *Kárpát-koszorúhoz* írt *Előszó* első mondatát olvassuk: „Keserű trianoni eredetű tréfa, hogy Magyarország az egyetlen állam a világon, mely önmagával határos.”

Az „önmagával határos” kifejezésbe sűrített kép szimbolikus formában meg is jelenik előttünk a metaforában, a Kárpát-koszorúban.

Ezzel a címmel készült az idén egy öt részből álló televíziós dokumentumfilm-sorozat, átfogó képet kívánva adni az elszakított országrészek civil állapotairól. Mihály Zoltán fotográfus elkísérte útjára a forgatóstábot, és folyamatosan fényképezett, így születt meg a hiánypótló tévésorozat nyomtatott párkiadványa.

Mihály Zoltán ötvenoldalnyi válogatásához (mintegy hetven felvételhez) Csontos János írt szubjektív hangú kommentárokat, szigorúan ezer karakterre mért „sóhajtásokban”. Az egyes városokhoz, falvakhoz, tájakhoz, emberekhez, épületekhez, szobrokhoz és mementókhoz, jelképekhez és életképekhez született néhány mondatok valóban sóhajtásnyiak, maguk is pillanatsfelvételek, melyek koncentrált erejét nemcsak az adott helyre fókuszáló, dimenziókat tágító időkiterjesztés adja meg, hanem a közvetlen személyesség és a közösségi sorsok találkozása, illetve az a feszültség, mely a tárgy és a szubjektum között sűrűsödik.

Csontos János ugyanis egyrészt ismertető leírásokat ad mindarról, amit a felvételeken láthatunk (s amit a fotók jelképeznek), történelmi, néprajzi, irodalom-, építészet- és művelődéstörténeti elemeket sorolva, míg a képek zárt teréből igyekszik kibontani az időt. Mellette a felidéző hatást is alkalmazza, és

mivel nem csak arról beszél, ami a képen látható (bár mondandójának mindig a látvány ad keretet), el is szakad a fotográfia történelemmel való kapcsolatától – tudniillik: a fotó nem azzal hat az emberre, hogy rekonstruálja, amit az idő vagy a tér lerombolt, hanem azzal, hogy a látott dolog létezését tanúsítja, legyen bár az időben vagy távolságban már nem elérhető. Csontos arról is beszél, ami nincs ott a képen, de amit a kép benne felidéz, ilyen értelemben akár proustinak is mondható ez a mechanizmus, és éppen ezek az asszociatív rekonstrukciók teszik költői lendületűvé a képekhez írt kommentárokat.

Látszólag könnyed ismeretterjesztést kapunk, némi mesehangú álmodozással vegyítve, valójában azonban mindegyik írás egy markáns vallomás, ám ez semmit nem von le az érzéki élményszerűségből, sőt, a gondolati asszociációk tovább szélesítik az átjárhatóságot szubjektum és közösség, jelen idő és történelmi idő, valamint a nagy-magyar országrészek között.

Az írás rendszerint nem képes azt a bizonyosságot adni, mint amit a fotográfia tud teremteni. A természeténél fogva fikatív nyelv általában nem tudja hitelesíteni önmagát, Csontos János viszont rájött arra, hogy szövegeit is a fotográfia filozófiája szerint kell felépíteni, így a tárgyalapú szubjektív kommentárok a képek nélkül is teljes értékűek, s miként a felvételek szövegasszociációkat keltenek életre, a szövegek is egy-egy képpé állnak össze. Mert Csontos mintha ismerné Roland Barthes erről szóló alapvetését a *Világoskamrából*, mely szerint: „nem (vagy nem feltétlenül) arról beszél, ami nincs többé, hanem csak arról, ami egészen biztosan volt”. Tehát nem a nosztalgikus emlékezés hangja dominál, hanem a leltaré – a prousti élmény érzékisége Krúdy vagy Márai szellemi látomásaival ötvöződik.

Eppen ezért Csontos János leltára egyben költői indíttatású számvetés is: ő, mint az anyaországi közösség egy tagja, a jelen időbe sűrített történelmi emlékezés kényszerében, hogyan építi fel önmagát is, újra és újra ebben a Kárpát-koszorúban, mit tud meg önmagáról, hogyan árnyalódik személyes sors- és nemzetudata Magyarország levágot virágainak ölelésében.

Sorjáznak előttünk tájak, városok és emberek: Partium, Adyfalva, a világmagyarazattal felérő székelykapu és a Gyilkos-tó, templomtornyok és kopjafák, Csaba királyfi és Wass Albert, a mítosz, Csíksomlyó, a csángók, Selmechánya, a kolostor és fészker, Árpád-vonal, a munkácsi turul, a palicsi tó, Szabadka, Lendva és az Órvidék...

*Szép Ferencz pap és köziró
emlékműve Szabadkán*

Mihály Zoltán felvétele

„A székelykapu voltaképpen nem is kapu. Több annál: világmagyarázat. A világba vetett ember mindig ki van szolgáltatva hely és idő zsarnokságának, a világba vetett székely meg sokszorosan. A székelység egyszer, történelmi szorításban már megcselekedte a nagy bravúrt: a mostani Szászföldről jócskán arrébb költöztette a Székelyföldet. Amit ma Székelyföldként ismerünk, az voltaképpen a székely újhaza. Egyes régi székeket felszippantott a nyugati Erdély, másokat a román tenger. A makacs tömbszékelységgel nehezebb a dolga a történelmi erózióknak. Mert lecövekelt magát, gyökeret eresztett. Ennek a dacolásnak a díszes jelképe a székelykapu. A hasznosnak álcázott öncélú gyönyörűség. Az identitás emlékműve, melyre rá lehet vésni: kik vagyunk, honnan jöttünk, hová tartunk. Az örök emlékeztető, hogy van egy hely, ahová ha megérkezünk, hazaérkezünk. Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne – mondta az öreg néger Amerikában Szakállas Ábelnek. Titokban nyilván ő is székely lehetett.”

Ideírtam az egyik kedvencemet, de szinte majdnem mindegyiket idézhetném – a lélek határvidékét jelképező Gyilkos-tóról, aztán arról, hogy a mítosznak parancsolni nem lehet, a templomok ősi világképéről, a csángó-lét történelmi fátumáról, Krúdy felvidéki mesevárosairól, a népi építészetről, a cifrázott fészerről és a szecesszióról, a szakrális helyekről írottakat –, megszámláltam a betűhelyeket: valóban pontosan ezer karakter. Mint amikor betartjuk a költői szabályokat, hiszen akkor van a legnagyobb szabadságunk.

S kiváló könyvészeti, képszerkesztői megoldásokat kapunk a *Kráter* kiadásában Pomázon megjelent albumtól: szecessziós hangulatú iniciálékkal, jobb oldalon képekkel, olykor balról az ellenpontokkal és kiegészítésekkel, illetve negatív részletekkel, képidézettekkel, melyek a fotográfia egyes motívumaiból szimbólumot teremtenek, vagy az eleve ott lévő jelképi jeleget erősítik fel.

Csontos János könyvei

Együtt és külön (interjúk), 1990.
Apróza (kisprózák), 1991.
Menekült iratok (versek), 1991.
Szabadulási mutatvány (versek), 1991.
Határfolyam (versek), 1994.
Gondolatok a lomtárban (publicisztikák), 1996.
Szonettregény, 1997.
Szajna-parti szonettek (magyarul és franciául), 1997.
Egy világpolgár vallomásai (interjúk), 1997.
Urbanisztika 2000 (szerk., Lukovich Tamással), 1999.
A mi Ausztráliánk (útirajzok, Farkas Péterrel, Lukovich Tamással), 2000.

Kétezer leütés (tárcák, Osszián néven), 2001.
A mi Budapestünk (szerk., Lukovich Tamással), 2001.
Polgári kaszinó (publicisztikák), 2002.
Schmitt Pál, a csapatember (interjúk), 2002.
Haiku-naptár (versek, bolgárul), 2002.
XL (összegyűjtött versek, 1980–2002), 2002.
A mi Pest megyénk (riportok), 2002.
Virágok a hátsó udvarban (interjúk, angolul), 2003.
Europa Nova (tárcák), 2004.
Ezüstkor (publicisztikák), 2005.

XII kőműves (építész-beszélgetések, Csontos Györgyvel), 2006.
Para (versek), 2007.
Száz év talány – Kiegészítések József Attilához (versek), 2008.
Kárpát-koszorú (szövegek Mihály Zoltán fotóihoz), 2008.

Előkészületben:

XII kőműves – 2. (építész-beszélgetések, Csontos Györgyvel), 2008.

Csontos János filmjei

Szörványban (Erdély, Makó Andreával, 52'), 2001.
Ózdi munkáskolóniák (Csontos Györgyvel, Karádi Zitával, 40'), 2001.
Kortársunk, Ybl Miklós (Csontos Györgyvel, 40'), 2002.
A kelta tigris (Karádi Zitával, Lukovich Tamással, 39'), 2002.
Országimázs ír módra (Karádi Zitával, Lukovich Tamással, 39'), 2002.
Lombardiai anzix (Lukovich Tamással, 39'), 2002.
Bolgár kalauz (39'), 2002.
Budapest fürdőváros (Makó Andreával, 39'), 2003.
Magyarország Európa szívében (magyarul és németül, 10'), 2005.
Tizenkét kőműves (Csontos Györgyvel, 24X25'), 2005/2007.
Tizenkét kőműves (szonettfilm, 22'), 2006.
Kós Károly nyomában (30'), 2006.
Hetedhét ország – Balatonfüred, Debrecen, Esztergom, Hódmezővásárhely, Kaposvár, Pápa, Zalaegerszeg (7X20'), 2006.
Sugallatok – Fotóetűd Orosz György novellájára és képeire (5'), 2006.
Skizofrén Afrodité – Pillantás a megosztott Ciprusra (György Zsomborral, 17'), 2007.
Európai kőborlások (szonettfilm, 20'), 2007.
Wass Albert földjén – Mezőségi kilátások (Turcsány Péterrel, 45'), 2007.

Építész a negyediken – Vadász Bence és a dinasztia (40'), 2007.
Hild-díjas városok (Farkas Antallal, Novák Lajossal, 52X3'), 2007.
Magyarország madártávlatból (etűdfilm, Farkas Antallal, 60'), 2007.
Építész és közélet – Kálmán Ernő (25'), 2008.
Ecset és katedra – Platthy György centenáriumán (Hámori Andreával, 25'), 2008.
Építész XX – Szecesszió, klasszikus modern, organikus iskola, üvegbeton (magyarul és angolul, Csontos Györgyvel, Karádi Zitával, 43') 2008.
Építész és művészet – Kévés György (26'), 2008.
Isten vagy Sátán: harmadik út nincs – Az ezeréves Pósa Zoltán (25'), 2008.

*

Kő kövön – Építész, urbanisztika, örökségvédelem (magazin, I. évad, Barkóczy Péterrel, Bucsek Tiborral, Csontos Györgyvel, Dobronay Lászlóval, Farkas Antallal, Novák Lajossal, Oberfrank Pállal, 22X22'), 2007/2008.

*

Előkészületben:

Zala György szobrászművész
Róth Miksa üvegfestő és mozaikművész
Földes László építész
Együtt és külön – a Kilencek költői

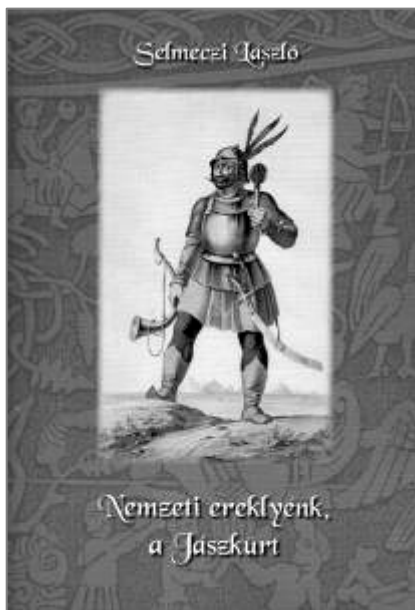
**SELMECZI LÁSZLÓ:
NEMZETI EREKLYÉNK, A JÁSZKÜRT**

Jászsági Füzetek 42., Jászberény, 2008.

Lehel (Lél) vezér mondáját a *Képes Krónika* őrizte meg számunkra – a kalandozó sereg vezérének története a XIV. századtól változatlan formában él a köztudatban. A monda szerint amikor az augsburgi csatavesztést követően a császár megkérdezte Leheld és Bulcsút, hogy milyen halálnevet választanak maguknak, Lehel elkérte kürtjét, hogy majd akkor mondja meg, miután belefúj. Azzal azonban (a kürtfúvás helyett) olyan erősen homlokot vágta a császárt, hogy az menten meghalt. Lehel így szólt ekkor: „Elöttem fogsz menni, és szolgám leszel a másvilágon.” (A szkíta hiedelem szerint ugyanis azok, akiket megöltek, nekik fognak majd a túlvilágon szolgálni.) De Lehelék nem kerülhették el sorsukat, akasztófán végezték ki őket Regensburgban.

A mondabeli Lehel kürtjének és annak a tárgynak, amely a Lehel kürtje nevet kapta, nem volt semmi köze egymáshoz. Ez már régen nem kérdés a tudomány számára. Jóval izgalmasabb az, hogy milyen kulturális és eszmei háttér kellett ahhoz, hogy a Jászkürt megkaphassa a Lehel kürtje nevet. Hiszen nem véletlenül lett a jászok jelképe, és mint méltóságjelvényt, a dúsan faragott elefántcsont kürtöt még a XX. század első felében is ráteették a koporsóra, amikor a jászkapitányt temették. A kürt a hódoltság korától a Jászság egységét testesítette meg, kiváltságos helyzetét szim-

bolizálta. (A Jászkürt egyes ünnepeken rituális szerepet is játszott: szájába szorított aranyozott ezüstpohárból ittak közös áldomást.)

Lehel kürtje (a Jászkürt) elsőként lett beletárolva 1874. december 26-án az egy évvel korábban alapított jászberényi Jász Múzeum leltárkönyvébe, és azóta is az állandó kiállítás fődarabjaként látható. A műtárgyat nemcsak a Jászság lakói tisztelték nemzeti ereklyeként, de az egész magyarság számára szimbolikus tárgy volt. A hozzá kapcsolódó mondának

köszönhetően immár három évszázada a honfoglalás korának egyedülálló jelképe (1896-ban, a millenniumi kiállításon az Aranybulla mellé helyezték, s hasonló szerepet töltött be száz évvel később a millecenáriumi ünnepeken is: a kürt megszólaltatása része volt a honfoglalás tárgyi emlékeit bemutató kiállítás megnyitó ceremóniájának, s jelenléte rituális jellegű volt a Hősök terén.)

A mondát természetesen ismertem, de először csak az 1990-es évek közepén hallgathattam egy érdekesítő előadást a kürt történetéről Selmezi László régész-etnográfustól, bemutatva annak egy másolatát is. Később a Jász Múzeumban megtekinthettem Lehel kürtjét, mely a XIX. század első felében még nemzeti küzdelmeinknek is fontos szimbóluma lett.

A Jászkürtről szóló első híradások egyébként a török hódoltság idejéből valók – egy, a XVII. század első felében keletkezett vers a Jászkürtről is említést tesz. Azt, hogy pontosan mióta tisztelték az ereklyét Lehel kürtjeként, Selmezi László szerint sem lehet tudni, ám a dokumentumok arról biztosan számolnak, hogy a jászberényi plébániatemplom falán függő kürtöt 1682-ben már a Lehel kürtje névvel illették.

Selmezi László (aki éppen a Jászkürtről írt nagymonográfiájával habilitált a Debreceni Egyetemen) fő kutatási területe a Jászság és a Nagykunság középkori etnikumai anyagi és szellemi kultúrájának feltárása. Legjelentősebb régészeti ásatásai közé tartozik a nagykunsági asszonyzállási és orgondaszentmihályi kun települések, illetve a jászsági Négyzállás és Ágró középkori temetőinek feltárása.

Korábbi négy kötete közül az egyik a négyzállási I. számú jász temető leletanyagának feldolgozása és bemutatása volt; külön kötetben jelentek meg a jászokról és a kunokról írt régészeti-néprajzi tanulmányai; a *Jászsági füzetek* sorozatban látott napvilágot *A jászok eredete és középkori műveltsége* című könyve; két kiadást ért meg a néprajz szakos egyetemi hallgatóknak írt, a régészeti alapismeretek tanulását segítő egyetemi tankönyve.

A Jászkürt kérdése már régebb óta foglalkoztatja a kutatót, egy több mint 30 oldalas tanulmányvázlata például a 60. születésnapjára készült, s egy év múlva, 2003-ban kiadott *Jászok kunok, cívisek között* című könyvben is megjelent. (A 'cívisek' címbéli szerepeltetését az indokolta, hogy Selmezi László 2002-ig a Déri Múzeum igazgatója volt, s a Debreceni Egyetemen ma is óraadó.)

Az igen gazdag, színes képanyaggal illusztrált, tiszteletet ébresztő jegyzet-apparátust (mintegy félezer hivatkozás) és a 212 tételből álló bibliográfiai jegyzéket (a témával kapcsolatos teljes szakirodalmat) felvonultató, több mint 200 oldalas albumot az idén adták ki Jászberényben, a *Jászsági Füzetek* 42. könyveként.

„A Jászkürt vagy Lehel kürtje titkaihoz közelebb kerülni, azt megfejteni a célja minden, vele foglalkozó kutatónak – írja a *Bevezetés*ben. – A titkok megfejtését, a kürt szimbolikus 'megszólaltatását' azonban eddig kétféleképpen képzelték el. A kompozíciójában és programjában egyedülálló díszítés megfejtésén fáradozó szerzők jelentős része a kürtön ábrázolt jeleket és motívumokat olyan üzeneteknek tekintette, amelyek képesek feltárni a régmúlt fő titkait, akár a

honfoglalóké, akár, mint a honfoglalást több évszázaddal megelőző kor hagyományának hordozójaként, a még régebbi időké. Ez az út ugyan a Lehel-legenda fennmaradását segíti, de a kürt tárgyi valóságának megvilágítását nem.”

Selmecki László ezért munkája céljaként azt tűzte ki, hogy a kürtől lefejtse a legendás elemeket, és megvizsgálja a Jász-kürt készítésének valószínűsíthető idejét, helyét s funkcióját, nem feledkezve el a tudományos kutatás eddigi eredményeinek, illetve a jellegzetes amatőr megfejtési kísérleteknek (többnyire az úgynevezett mitologizálásokról) a bemutatásáról sem. S igen fontos az a közölt műveltséganyag, mely Selmecki László szándékai szerint csupán a történelmi háttér felvázolásában segít, ám a történelmi vizsgálódások és a Lehel kürtje gazdag motívumkincsének bemutatása, a művészettörténelmi párhuzamok érzékeltetése révén teljes univerzumot kapunk.

Az elefántagyarból készült kürt leírása igen alapos, kitér a perem sávja, a keskeny és széles szíjfonatok, valamint a teljes kürtpalást díszítésére, és kísérletet tesz a művészi megjelenítésű faragványok magyarázatára, egy-egy önálló részfejezetet szentelve a kentaur, a heraldikai sas, az oroszlán, a csőrében levelet tartó páva, a tövis-húzó figura motívumának, illetve a kürtpaláston ábrázolt jeleneteket soronként magyarázza.

Ezek újabb motívumokkal bővülnek (szíjfonat, az Isten keze, griff), amikor annak lehetőségeit taglalja, hogy a kürtöt készíthették nemcsak Kijevben, de akár Magyarországon is. Selmecki mindkét lehetőségre talál bizonyítékokat: azok az összetett (bizánci

és orosz, illetve nyugat-európai) hatások, amelyek a Jász-kürtön megnyilvánulnak, a készítőjét legalább olyan (ha nem nagyobb) valószínűséggel érthették az elkészítés feltételezett idejében – tehát a XII. században – Magyarországon, például egy esztergomi királyi műhelyben, mint Kijevben.

(Hogy mi történt Lehel kürtjével 955-ben, nem lehet tudni, az viszont biztos, hogy a vezér teljes ruházata és fegyverzete az ellenség birtokába jutott, és nem is kerülhetett vissza Magyarországra. Így a kürtje sem került vissza, ám ez nem akadályozta annak csodás ereklyévé válását...)

A XX. századi mitologizálások, valamint a szépirodalmi említések mellett Selmecki beszámol a kürt eddigi tudományos kutatásának eredményeiről – s hogy milyen gazdag e hagyomány, azt a fejezet nagysága is jelzi. Selmecki László ezt a tudományos hagyományt gazdagította az újabb összehasonlításokkal, s arra a következtetésre jutott, hogy a kürtön ábrázolt szimbólumok tulajdonosának mágikus védelmét szolgálták, és a kürtre faragott egyéb ábrázolások elsősorban a bizánci császári udvari ünnepek ciklusából mutatnak be jeleneteket.

Selmecki nevéhez fűződik a Jász-kürt magyarországi készítésének lehetőségeit célzó bizonyítás, továbbá azt is hangsúlyozza, hogy – bár a jászberényi kürt eredetileg jelzőkürt, tehát hangszert volt – írásos adatok s tárgyi bizonyítékok alapján az is feltételezhető, hogy a luxustárgy egyben gazdájának méltóságát is szimbolizálta.

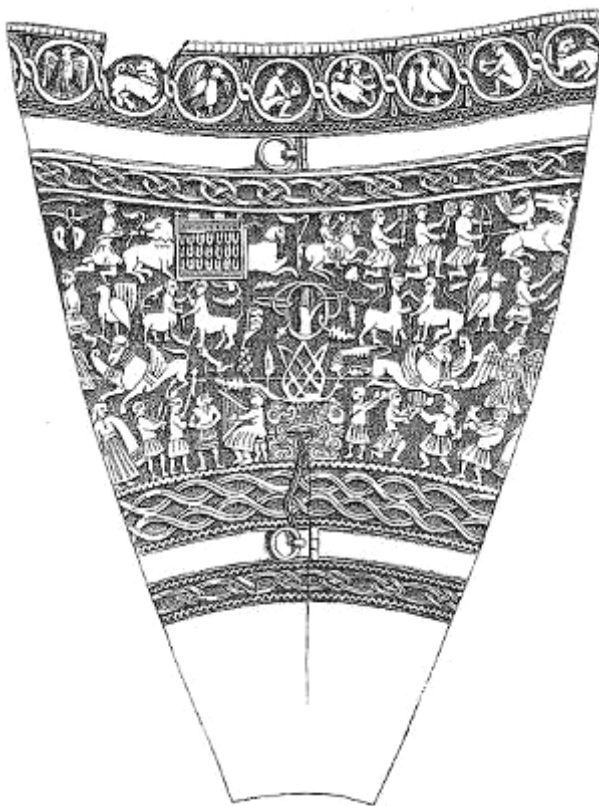
„Joggal feltételezhető – írja az *Öszefoglalásban* –, hogy a Jász-kürt a Magyarországra telepedett jászok életében kiemelt szerepet töltött be. Ezért is válhatott a XVII. századtól már bi-

zonyíthatóan a Jászság, az egyes jász települések szimbólumává. Állandó motívuma volt a pecsét- és címerképeknek, s jelkép jellegét napjainkig töretlenül őrzi.

Adatokkal bizonyítottuk, hogy hazánkban több úgynevezett Lehel-kürtöt is őriztek, de közülük csak a jászberényi és a melki kürt maradt meg, s előbbi vált a Lehel-monda 'tárgyi bizonyítékává'. Minden bizonnyal azért történhetett így, mert a Jászkürtnek a Lehel-mondához történő kapcsolódását megelőzően is szimbolikus szerepe volt a jászok életében.

A Lehel-monda és a Jászkürt összekapcsolódása a XVIII. század elejére már megtörtént, nem túl merész feltételezés azt állítani, hogy ez jóval korábban is megtörténhetett, sőt az adományozó uralkodó akár Lehel kürtjeként is aposztrofálhatta a jeles tárgyat.

Azonban utóbbi feltételezéseink már a fantázia és nem a tudomány birodalmába tartoznak. A Lehel-mondát a jászok egyetemlegesen a magukénak érezték, és azon csupán annyit változtattak, hogy a honfoglaló vezérnek vitéz jász katonákat is adtak, akik bár vezérüket nem tudták Augsburgnál megmenteni, de híres kürtjét, mellyel a túlvilágon szolgájává tette az őt kivégeztető császárt, sikeresen hazamentették Magyarországra, és napjainkig becsülettel őrizték.”

*A Jászkürt
domborműveinek
kiterített képe.
Fénykép alapján
1879-ben készítette
Gyárfás Jenő*

*(Egyike a könyv
mintegy 200
illusztrációjának)*

**„OH FÜRED, DRÁGA HELIKON...”
Balatonfüred a magyar irodalomban (1777–2006)**

**Válogatta, szerkesztette és az utószót írta:
MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF**

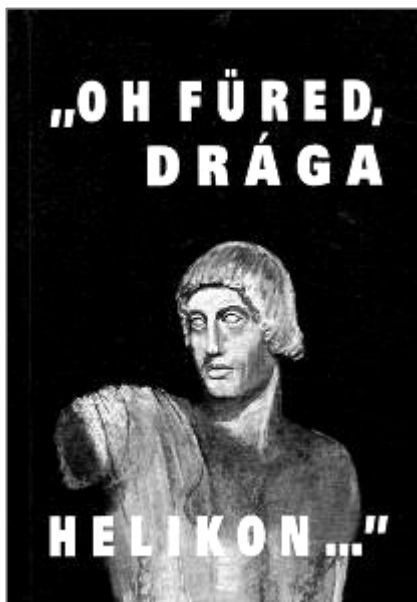
Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2006.

Egy táskányi könyvvel tértem vissza még márciusban Siófokról. Matyikó Sebestyén József, könyvtáros, helytörténész, etnográfus, költő, a siófoki Kálmán Imre Múzeum igazgatója egy Burai István-kiállítás megnyitója után lepott meg az ajándécsomaggal.

Volt benne egy verseskötete (*Nádasok zsoldára*), ami még 1995-ben jelent meg Debrecenben, az *Ethnica* kiadásában; egy 2002-ben kiadott könyve *Zsidók Siófokon* címmel; megírta a *Kálmán Imre múzeum vezetőjét* – ennek bővített, 2003-as harmadik kiadását kaptam; mellette a gazdag dokumentum- és képanyaggal illusztrált kismonográfiáját Kaáli Nagy Dezsőről, a balatoni kikötők építőjéről – 2006-ban ez volt az általa indított *Balaton Füzetek* első kötete; átadott egy katalógust a náluk is bemutatott Braun-gyűjteményről (*Mítosz és geometria*); egy Varga Imre-albumot a szobrászművész saját költeményeivel, de neki is jelent meg itt egy, a 75. születésnapra ajánlott verse.

S azóta már is többször elővettem a könyvcsomag két másik kötetét: a versek és képeslapok (Tóth-Baranyi Antal gyűjteménye) segítségével kalauzolt *Időutazást* a Balaton körül, s egy igen vaskos, majd' félezer oldalas irodalmi antológiát „*Oh Füred, drága Helikon*” címmel, amely Balatonfüred irodalmi megjelenését dolgozza fel 1777–2006 között. (S mint Matyikó Sebestyén József, a kötet szerkesztője elmondta:

a 129 író, költő és más művész munkáit közreadó antológiának már készülni a folytatása, mert az összegyűjtött anyag egyrészt terjedelmi okok miatt sem fért egyetlen kötetbe, valamint a gyűjtőmunkát a nyomdába adás után sem fejezte be, így újabb, Balatonfüred által ihletett művekre bukkant, s maga is ösztönözte a kortárs szerzőket az írásra.)

Ez a könyv a Múzsák által már több mint 200 éve kegyelt Füred sajátos kiváltságának tükrö: a versekből és novellákból, vallomásokból és képek-

ből kirajzolódik, hogy mennyi minden vonzotta a művészeket e helyhez. Nemcsak a balatoni tájlátvány – mert vajon miért született a többi parti hely ihletésére csak töredéknyi mű, mint Füreden (?) –, hanem a természetadományok mellett a szellemiség és a szimbólumjelleg szintén meghatározó lett. Forrásvíz, szívbetegek gyógyhelye, kulturális rendezvények, írók és mecénások találkozása, a szőlő és a bor mellett nyugalmat és ihletet termő táj. Ez a környezet már mintegy a közös irodalmi emlékezet része lett, s egyre jobban vonzza a képzőművészeket és a zenészeket is.

Ex libris Matyikó Sebestyén József Szilágyi Imre linómetszete (op. 890)

Az egykori fürjes Füred – mert nem a fürdőhely miatt kapta nevét, hanem azért, mert madarak, fürjek népesítették be – a 19. század elején lett a

nemesi társaság egyik találkozóhelye. 1825 nyarán egy, az országgyűlést előkészítő tanácskozást tartottak itt, 1831-ben kőszínház épült, ide költözött Jókai, aztán Blaha Lujza, a politikai és arisztokrata elit, a szellemi kiválóságok sora. Az Anna-bál 1825-től lett az ismerkedés egyik fontos alkalmá. S aki ezzel a réteggel találkozni szeretett volna, annak el kellett mennie Balatonfüredre.

Hogy Matyikó Sebestyén József e monumentális munkára vállalkozott, annak nemcsak a túloldali balatoni lét az oka, nemcsak az irodalom- és művészszeretet, hanem más személyes kötődések is magyarázzák odaadását. Ősei több mint 300 éve élnek itt, s a családi legendárium olyan találkozásokat jegyzett fel, mint a Kazinczy Ferencsel valót – egyik apai elődje vitte őt Tihanyból Szántódra, amikor Pálóczi Horváth Ádámot látogatta meg 1789-ben. Utószavában emlékezik rá, hogy gyerekkorában áthajóztak szülei Füredre, s egy életre megérintette a hely szelleme.

„A savanyúvíz, a Jókai-ház, a Szívkórház, Tagore fája, a Panteon, a vitorláskikötő, Pásztor János, Andrassy Kurta János szobra, a villák marandósága. Már eszmélő ifjúként Zákonyi Ferencéknél, Lipákéknál, Déry Tibornál forgolódtam. Ezekből a találkozásokból írások, könyvek születtek. Leveleztem Keresztury Dezsővel, amikor a Szívkórház lakója volt, s később budafoki otthonában is. Faggattam Bányai Erzsébetet, Máthé Jánost. Horváth Boldizsár jeles orvosprofesszornak köszönhetem, hogy járn tudok.”

Balatonfüred „a Balaton mellyéke” (ahogy Kiss János nevezte) számos irodalmi jelzővel is rendelkezik. „A regés előidők hona”, ahogy Pálóczi

TÓTH–BARANYI ANTAL: IDŐUTAZÁS Képeslapokkal, versekkel a Balaton körül

Baltoni Füzetek – Kálmán Imre Múzeum, Siófok, 2006.

A *Baltoni Füzetek* második kötete (s egyben a Kálmán Imre Múzeum kiállítás) Tóth-Baranyi Antal igen jelentős balatoni képeslap-gyűjteményéből nyújt át egy válogatást. A kollekció a maga nemében egyedülálló, hiszen mintegy 20 ezer régi képeslapból áll, és ennek körülbelül a fele a Balatonnal kapcsolatos.

Ebbe a kiadványba a gyűjtemény legrégebbi és legértékesebb darabjai kerültek. A századfordulós képeslapok segítségével indított „időutazás” az egyes települések változásában is fontos határkövek mentén halad elő-re a Balaton körül: Siófoktól Siófokig. Az albumban több mint 500 képeslapot (103 színes és 409 fekete-fehér reprodukciót) találunk 32 településről – nyugat felé haladva, majd északon vissza, s le újra Siófokig.

A magyarországi képes levelezőlap-kiadás 1896-ban, a millenyeumi események idején kezdődött. Az illusztrációkkal, aktuális információkkal díszített lapok hamar népszerűek lettek. Az első levelezőlapok leggyakoribb témája a történelem, a természet és a népelet volt – a történelmi jellegű lapok gyakran festőink (Munkácsy, Feszty, Benczúr) műveit dolgozták fel.

A Balaton melletti települések nemsokára követték a fővárosi kiadók példáját, az első

lapokon a kor jellemző épületei, azok részletei voltak láthatók: katolikus és református templom, zsinagóga, községháza, vasútállomás, s igen sok lapon szerepeltek szállodák, vendéglők, fürdőzők, vitorlázók, halászok, s egy-egy település jeles középületei.

A gyűjtemény a századforduló és a monarchia-kor végéig tartó időszak Balaton-képén keresztül történelmi tablóként is szolgál.

Alább a könyv egy siófoki lapja látható

**Ifj. FEKETE KÁROLY:
TUDOMÁNNYAL ÉS A HIT PAJZSÁVAL**
Válogatott Makkai-tanulmányok

Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 2008.

Ifj. Fekete Károly már doktorátusa óta kutatja a 36 évesen püspökké választott Makkai Sándor teológiai munkásságát, tudományos és irodalmi életművét – több átfogó tanulmányt publikált, s önálló könyvben is megjelent *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága* című monográfiája. *Tudománnyal és a hit pajzsával* címmel az idén Kolozsvárott kiadott kötetében tizenkét tanulmányt közöl, részletesen bemutatva Makkai professzori pályáját, pedagógiai és vallás-pedagógiai munkásságát, Reményik Sándorral való barátságának történetét, vizsgálva Ravasz Lászlóhoz fűződő kapcsolatát s életművének vallásfilozófiai párhuzamait. Mindezekon túl irodalmi és közéleti tevékenységéről is számos adalékot kapunk (a *Művészetek vonzásában* című fejezetben például közli Makkai Sándor kiadatlan verseit, azok biográfiai és társadalmi hátterének vizsgálatával együtt, s a Sárospatakon őrzött vázlatfüzet alapján bemutatja a képzőművészetel is ügyesen kacérkodó alkotót).

Nem véletlenül választotta a hátsó borítóra Ravasz László püspök Makkai Sándorról szóló jellemzését, mely a *Budapesti Hírlap*ban jelent meg 1926-ban – a Ravasz által nagyra értékelt képességek szinte mindegyikének elemzésével találkozunk a kötet tanulmányaiban: „Képességei Erdélynek egyik nagy élő kincsét jelentik. Azonkívül, hogy mélybemenő és önálló észjárású filozófus és teológus,

még kedves poéta, jó elbeszélő, ügyes piktor. Bizonyára csak azért nem muzsikál, mert eddig nem akadt kezébe semmiféle hangszer, vagy most még nem próbálta meg egyiken sem, hogy tud-e rajtuk játszani vagy sem. Mindenekelőtt pedig kivételes méretű, összefoglaló, reprezentatív elme, amilyen a most élő magyarságban kevés akad.”

A kötet *Ajánlásában* Pap Géza püspök felhívja a figyelmet a *Népemmel az egyházért* című fejezet tanulmányaira – ifj. Fekete Károly itt a keresztény nemzeti öntudat kérdésköréről értekezik, s a fejezetcím egyben Mak-

kai programjának jelmondata is. Ez a mondat egyrészt azt jelentette, hogy Makkai szerint a gyülekezetnevelést eszközzé kell tenni a nemzetnevelésben, másrészt a politikai nemzetnek lelki nemzetté kell formálódnia. Az „*egyház és nemzet*” fogalom pár Makkai Sándor tanulmányában című írás harmadik alfejezetében olvassuk a „nemzetnevelő gyülekezet”-ről – a szerző felhívja a figyelmet arra: Makkai a maga kortársai között élen járt ama felismerésben, hogy az egyház jövője, megújulása nem a politikai csatározások kimenetelében van, hanem az élő, lelki egyházzá történő átfarmálódásban rejlik –, ami gyakorlati teológiai tevékenységének is alapköve lett, hiszen már fiatal lelkész korától kezdve mély összefüggéseket látott a gyülekezetnevelés és a nemzetnevelés között. Az 1915. március 15-i beszédéből idéz, melyben Makkai egy olyan nemzetképet látatott, amely szerint „Magyarországnak az örökkévalóság látószögéből bizonyosságot kell tennie a világ előtt arról, hogy csak jézusi alapon lehet nemzeti életet élni”, hiszen: „nincs teljesség a világrendben, ha nincs Magyarország”.

S az erdélyi reformátusságot valóban felkészületlenül érték az 1920-as évek, ifj. Fekete Károly ezt az időszakot így értékeli: „Magyarsága csupán politikai volt, de nem evangéliumi, tanítása nélkülözötte a hitvallásosságot, külső rendje, szervezetsége önmagában nem teremtette meg a lelki közösséget.” Kiemeli azt is, hogy Makkai az úgynevezett „kálvinista demokráciában” látta a megoldást, mely a magunkat Krisztusnak való, fenntartás nélküli alárendelés szabadsága, a testvériség kinyilatkoztatása mellett, egy fajta „adománylevelet” kínál a szolgál-

lat terén adott egyenlőségnek, s engedélyezi a szeretet versenyét. A tanulmányíró úgy fogalmaz: az evangélium ilyen szellemű jelenléte hozza meg Makkai szerint „a lelkiület terén azt, hogy kipusztul az önzés szelleme az élet területeiről; a szervezet terén, hogy mindenki megtalálja a saját helyét és munkáját a szervezett munkaközösségekben, (...) a kötelesség és az áldozat terén pedig megjelenik a sáfárkodó egyház távlata, amelyben megsemmisül a magyar természet atavisztikus irtózása a rendszeres teherviselésről, s természetessé lesz a közteherviselés”.

Ifj. Fekete Károly kötetben közölt tanulmányai a Makkai Sándor munkásságát kellően bemutató forrásmertetések, szövegidezetek és interpretációk mellett elemző mélységűek, az egyházi és a társadalmi közélet, a teológia és a filozófia, a nemzettest és a gyülekezet közötti párhuzamok és összefüggések háttérét és tartalmát is közérthetően elemzik. A Makkai-biográfia soha nem csupán életrajz, hanem egy társadalmi és emberi közeg analízisének életháttere (*Adalékok a pályakezdéshez, benne: Makkai Sándor professzori pályája, A Vécsi Szövetség – Lelkipásztorok barátsága az elidegenedés sodrában, Makkai Sándor pedagógiai és valláspedagógiai munkássága*).

A tanulmányok külön erénye, hogy ifj. Fekete Károly itt nem marad meg a pusztán egyháztörténelmi szinten, hanem gyakorlati teológiai hitvallását sem tagadja meg – a Református Hit tudományi Egyetem gyakorlati teológia tanszékének vezetője –, az összefüggések megfogalmazása nem egy lezárt kor keretein belülre vonatkozik csupán, de mai üzeneteket és tanulsá-

gokat is faggat. Az atomizálódás jelenségével kapcsolatban például megfogalmazza, hogy Makkai és a Vécsi Szövetség a jelenkori kollegiális viszonyokra nézvést is útmutató lehet, s ugyanígy megszívlelendők a nemzeti szolgálattal vagy a misszióértelmezéssel kapcsolatos, máig érvényes útmutatások.

A *Termékenyítő hatások* című fejezetben olvasunk arról, hogy milyen hatása volt Böhm Károlynak Makkai Sándor vallásfilozófiájára – ezek megjelentek Makkai értékelméletében, ismeret-, világ- és világkép-magyarázatában, és a szerző bár méltatja a maga korában újszerű vallástudományi szemléletmódot, nem mulasztja el annak kritikai értékelését sem, rámutatva egyebek mellett az identitásfilozófia hiányosságaira.

A terjedelmi korlátok által megengedett, minél gazdagabb írásos és fotódokumentumok közlésére is törekedett – a *Függelék*ben Makkai 1945-ös népbíróági tárgyalásának iratait, majd *Tudománnyal és fegyverrel* címmel tartott védekező beszédét közli.

Mint a bevezetőben és a tanulmányok témasorolásában említettem, ifj.

Fekete Károly önálló fejezetet szentel Makkai Sándor irodalmi és művészeti, illetve közéleti tevékenységének. A teológus verseit, úgy gondolom, jóval többen ismerik, mint a képzőművészettel való kacérkodását, ezért röviden ez utóbbira térek ki.

A szerző utal rá, hogy önéletrajzi feljegyzései között Makkai csak röviden ír erről a szenvedélyéről:

„A rajz és a festészet, melyre sohasem tanítottak szakszerűen, nagy vigasztalása volt az életemnek, noha sokszor elkedvetlenedtem azon, hogy nem vihetem sokra benne készületlenségem miatt. Kísérleteztem olaj- és vízfestéssel, ceruza-, szén- és tusrajzokkal. Készítettem tájképeket, város-tereket, épületfrontokat és emberi figurákat. Sohasem tudtam pontosan másolni; minták után indultam, de türelmetlen fantáziám és kezem gyorsan megmászította és kombinálta őket. (...) Külön szerelmem volt a dekoratív-festés, amelyben fantáziám szabadon és buján csaponghatott, s amelyben néhány sikerült könyvtábla-tervet, közegrajzot és könyvdísz-tudtam produkálni.”

*Makkai Sándor
1950-es vázlatfüzetéből*

A szomorú és terhes órák enyhítésére vonatkozó 1923 körüli feljegyzés fokozottabban volt érvényes az 1949–51 közötti évekre, az egyre intenzívebb alkotókedv azt mutatja, hogy az utolsó években Makkai felcserélte a festéssel a szépirodalmi munkásságot. A válságos időszakban a festés lett az önkifejezés eszköze – a kései,

kiadatlan versek üzenetei összecsengenek a képekével.

Ifj. Fekete Károly nem vállalkozott Makkai képzőművészeti tevékenységének értékelésére, ám a témák megjelölésével – debreceni villák és templomok, a Nagyerdő, a Hortobágy, a Kunság és a tanyavilág, Balaton, Ady Endre-illusztrációk, portrék –, valamint 16 színes reprodukció közlésével kellemő bepillantást nyújt a vázlattömbökbe.

*Makkai Sándor
1950-es vázlatfüzetéből*

(A Makkai-hagyaték nagy része 1972-ben került Sárospatakra, a festményeket, rajzokat és vázlatfüzeteket az ottani Kollégium múzeuma őrzi.)

ÉLES CSABA: EMBER ÉS ESZTÉTIKUM Az esztétikai befogadás élményvilágai

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest, 2007.

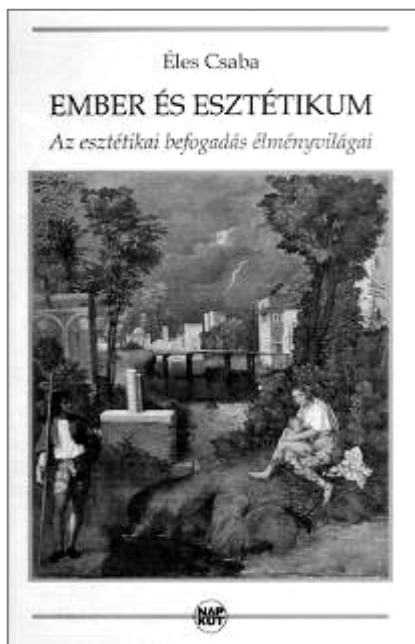
Még a tavalyi könyvhéten vásároltam meg Éles Csaba debreceni esztéta új könyvét, s haszonnal olvastam úgy is, mint aki (számos egyéb tárgy mellett) esztétikát és vizuális kommunikációt tanítok a Kölcsey-főiskola médiaszakán. Az *esztétikai befogadás élményvilágai* alcímet viselő munka ugyanis egyrészt adalékokat kínál az esztétikai közoktatás és felnőttképzés alapjaihoz, ám több és más ennél.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de megjegyzem: esztétikai közoktatás ma nem létezik, ráadásul (ha volna is ilyen), nehezen tudná kitakarítani a rengeteg vizuális szemetet az átlagtu-

datból; sokdrangú terület a felnőttképzésben, már ha beszélünk ilyenről – Éles Csaba könyve tehát nem egyszerű adalék az esztétikai képzéshez, de az egyik lehetséges alap, illetve már az építmény inkább.

Így munkáját azok forgathatják értő módon, akik rendelkeznek az alapokkal, egyszerre a szellemi és lelki intelligenciával. A szerző ugyanis tekintélyt parancsolóan széles olvasottságú – ebben a könyvben is 440 hivatkozást találunk a jegyzetekben, mintegy félezer nevet a mutatóban, a klasszikus és modern filozófusoktól, művészetfilozófusoktól és művészek-

től, irodalmároktól, irodalom- és művészettörténészekről, szociológusoktól és művelődéstörténészekről kezdve a kortársakig –, olvasmányélményeit pedig egy olyan biztos rendszerbe képes foglalni, amely komplex világgépet ad, illetve feltételez.

Éles Csaba tehát nem a hagyományos, hanem a klasszikus „tanítói” alapokat képviseli, hiszen szellemi partnernek tekint az olvasót, mintegy bevonva őt a saját reflexiók és többnyire tényasszociációk világába, közös gondolkodásra szólítva fel. Tényasszociációkat írtam (de mondhatjuk akár rendszerelvűnek is ezt a fajta gondolkodást), mert a szerző jellemzően nem érzelmileg közelít a művekhez, hanem tudástapasztalattal, a szellem (olykori bonyolultsága ellenére is) világosságával, logikusan.

Érzelmekkel csupán a művészetpszichológia szintjén foglalkozik, s ha ezt a tekintélyes ismeretanyagot mégis a bírálat alá vetnénk, abban csak azt kifogásolhatnánk, hogy többnyire a ráció győz az érzelem, az empátia fölött. Esztétikája (művészetfilozófiája) pedig nemcsak a művészet- vagy a szellemtörténet korábbi eredményeiből építkezik, de a művelődéstörténetet is szerves módon építi be abba.

Éles Csaba vállalja, hogy a hermeneutika ellenében a kontinuitás elméletét követi az esztétikai gondolkodásban (ebben a hegeli, majd Lukács György-féle revíziót veszi alapul), így az egyes fejezetek összetett struktúrát alkotnak: horizontálisan (kronológiailag) és vertikálisan (a szellemi összefüggések rendszerében, párhuzamok és asszociációk szintjén) egyaránt építkezik. Ebben a rendszerben csupán a művészetpszichológiai vonatkozásokra találunk kevesebb utalást, amit azért teszek szóvá, mert „az esztétikai befogadás élményvilágai” között soroljuk a szubjektum és kollektívum társadalmilag meghatározott viszonyát a műhöz, nem beszélve a művész társadalmi státusáról, mely – látszólag nem törődve az ok-okozati viszonytal – egyszerre követi és alakítja a művészet által is reprezentált társadalmi normákat.

A magam részéről örültem volna, ha szervesebb módon látom viszont ebben az egyébként így is kellő meggyőző erőt felmutató rendszerben (a könyvben például három helyen hivatkozott) Hauser Arnold művészetpszichológiáját. Az ember és esztétikum viszonyának tárgyalásában azonban jelen van így is az értelmező befogadás négy alapformája (Hauser amúgy a műkritikára értette ezt a besorolást).

Hauser Arnold szerint a klasszikus elemző befogadás mindig a különös, az egyedi művet értelmezi, a művészettörténeti a stílusjegyekre, a stílusváltás jelenségére ügyel, az esztéta a művészet általános, műfajai és elemei összességében vett struktúrájára kíván fényt deríteni, az esszéista pedig a műalkotás és szemlélője viszonyának teljességét, egész gazdagságát bontja ki, mert „az ő szemében a művészet nem válik külön az élettől”.

Tegyük hozzá: Éles Csaba értelmezésében a művészet az ember belső életétől nem válik külön, még akkor sem, ha a befogadás-élménynek külső, tárgyi keretei vannak is. A részletes ismertetés helyett csupán a fejezetek tartalmára utalunk ennek alátámasztásaként: a szerző vizsgálja a művészi élmény életműködésének fő szakaszait (*Prológus, dráma és epilógus a befogadóban*); az esztétikum és a közönség kölcsönhatásait (*Minőségi módosulások egy láthatatlan erőterben*); a zenei befogadás sajátosságait (*A szféráktól a lelki rezonanciáig*); az épületek és városok befogadásának jellemzőit (*Az aura esztétikája; Az atmoszféra esztétikája* – itt azért nagyobb teret kapnak a szociológiai vonatkozások is); foglalkozik a klasszikus művészet, a mindennapi élet szépségeinek befogadásával, illetve a természeti esztétikum reflexív megélésének kérdésével.

Végeredményben arról a rejtőzködő esztétikumról olvasunk ebben a valódi intellektuális utazást ígérő s adó munkában, amelyet az ember nyit meg (Éles Csaba egyértelműen a mellett teszi le voksát, hogy a műalkotás immanens értékei csak a be-

fogadó által nyilvánulhatnak meg). Ezzel együtt az úgynevezett rejtőzködő énről is ír a szerző, aki akkor nyílik meg, ha találkozik az esztétikai élménnyel.

E könyv tehát mintegy szerves folytatása az 1995-ben megjelent *A rejtőzködő én* című munkának, mely „az önismeret felfedező útjainak” szellemi térképrajzával adott rendhagyó monográfiát az emberről, és párműve abban az értelemben, hogy a szerző (egyébként teljes joggal) végig azt sugallja: a rejtőzködő én csak a benne rejtőzködő esztétikai élmény megnyilvánulásával együtt tárulhat fel.

S izgalmas útra-hívás nemcsak a címlapra választott Giorgione-kép (*A vihar*) elemzése, de a teljes virtuális vándorlás a könyv képtárában, mely klasszikus példák segítségével mutat rá a szobrok és festmények befogadásának jellemzőire.

LÖVEI SÁNDOR:
ORGONASZÓ KERESI A SZÍVEDET

*Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért
„Élet-fa” Közhasznú Alapítvány, Debrecen, 2008.*

Lövei Sándor ma már minden ízében költő. A *Tolakodó hajnal* 1994-es és az *Eső veri szét álmaink ezüst kupoláját* 1995-ös megszólalásakor is munkált benne az elrendeltséget közép-pontba állító szereptudat, de a 2001 óta kiadott tizenegy kötet (2003-tól majdnem minden évben két könyv) a szerep módosulásának és megszűnésének fokozatait mutatta: a szerepből előbb elrendeltségtudat – mára pedig létállapot lett.

Lövei Sándor természetes megszólalási közege a vers. Tetszik, hogy nem verset akar írni elsősorban (s a verssel vagy mond és üzen valamit, vagy nem) – ő most előbb mondani szeretne valamit, és ebből költészet lesz. Alanyi költészet, hiszen versvilágának epicentrumában a költői személyiség áll, és egyre jobban körvonalazódik a rend is benne. Köteteiben mindig a saját univerzum nyílik meg az olvasó előtt, és annak struktúráját világnézetének újabb és újabb körbeábrnyalása adja meg. Nem az átírás, a szemléletmódosítás vagy az átértelmezés – valóban csupán a szemlélet-kifejezés árnyalásáról van szó, hiszen az alapok nem változnak.

A biztos alapok: például az Isten-és természethit, a tárgyak és emberek eme hitbe vetített elevensége. Ahogy legújabb, *Orgonaszó keresi a szívedet* című kötetének mottójában írja: a szabadság és a remény az alapja ennek a közvetített rendnek, vállalva a földrajzi sorsot ugyanúgy, miként a szellemet.

„A RÓNA gyermeke vagyok. / Nekem itt vannak szívűtájékon a csodák. / Érzem, hogy az elrendelt élet / hasznossága és a szolgáltni akarás / vágya kárpótol röghöz-kötöttségemért. / Soha nem adhat annyi szabadságot / és annyi reményt a jövőhöz egy zöld / szemű óceán vagy egy egzotikus panoráma, / mint a Hortobágy / forgószélben föltámadó szikes pora.”

Lövei Sándor versbeszédmódjának alaphangját továbbá a vallomásjelleg határozza meg. Mondhatnánk akár szerelmes verseknek is a kötet darabjainak nagy részét (s nemcsak e ciklus

esetében, hanem visszatérő, állandó tematikus elemként), de véleményem szerint – bármennyire is átlüktet a versbeszédből a szerelem – a költő visszabontja az érzést annak két meghatározó szegmensére: a szabadság és a remény nevű alkotóelemekre.

S itt kapcsolódik össze a szubjektív szemlélet az egyetemes érzéskivetítéssel, így lesz a hangulatokból, szorongásokból és hiányokból, a boldogságkeresésből és a rátalálásból megannyi apró létösszegzés a pillanatban. S ezért van érzelmi-intellektuális feszültség a versekben: az életössztonók finoman érzéki képei rendszerint a gondolati reflexiók mezőjébe nyílnak, a versbeszédben visszaidézett pillanatnyi helyzet pedig időtlen és általános, a földrajzi utalások ellenére is legbiztosabban a mitikus idő- és tér-dimenzióban értelmezhető.

„Ha tudnám, meddig élek, talán most / fejezve rohannék hozzád, / és minden bodzaillatú csókot duplán kérnék / tőled. / Hisz tudnám, hogy a holnapra már nem ígért / senki rügyfakasztó föltámadást, / és a lenyugvó nap elvérző szívével halkul le / az én mellkasomban is a lázas nyári mámor. / De nem tudhatom, meddig tart a szétdőlt / réten testünk nyomaiban föltápaszkodó füvek / augusztusi ragyogása. / Talán jobb nem tudni utolsó percünk / idejét. / Jobb a villámok nyílaitól letaglózott kertben / hinni még egy szírom-robbanásos tavaszban.”

Lövei versbeszédében nem a kötött formai elemek (rím, hangsúly, ütem, refrén stb.) adják meg a költeményjelleget, hanem a prózavers gondolatritmusa mellett a gazdagon alkalmazott költői képek. A váltakozó sor-

hosszúság és az enjembement alkalmazása szintén feszültséget teremt, a versmondatok (és tagmondatok) záró, egyszavas sorok hangsúlya felkiáltójel nélkül is a felkiáltásé lesz. Vagy inkább a kiáltásé, az óhajé, a sóhajé – a szó folytatásakénti fehér papíros-úrben a meditációs jelentés-áradás kulcsszerepet ad az olyan – amúgy talán jelentéktelennek tűnő – szavaknak is, mint a szoba, kert, fák, május, világít, csönd, arc, vigyor stb. Gyakran szerepel önálló sorokban a *hozzád* és *hozzám*, a *tőlem* és *tőled*, a *kívül* és *innen* vagy az *óta* és a *már* – mindegyik valamilyen tér-, idő- és kapcsolatviszonyra utal.

Ebben a kapcsolatban most nemcsak a város és a puszta ellenpontjával találkozunk, hanem a hegy és a síkság, az erdők és a rétek szimbolikus párhuzamaival is, mintegy a hegyi és hortobágyi ember viselkedését vetve össze, és benne ismét csak arra tesz kísérletet a költő, hogy a másik emberhez képest megfogalmazható viszonyrendszerben a saját helyét határozza meg.

A szeretett nő távollétében pontos rajzot ad együttlétük helyszínéről, nem tagadva azt sem, hogy jelen állapotát (helyét és idejét) a hiány uralja – a biztonságot nem a lakás (a zárt hely, a falak közötti lét) adja, hanem az igazi természetotthon, a puszta.

A konkrét személyhez vagy közösségnek ajánlott, a cím alatt dedikált versekben – ilyenből is találunk négyet, Lövei korábbi köteteiben is állandó elem volt az ajánlás – nem az ilyenkor akaratlanul megjelenő alkalmi jelleg domborodik ki: a költő a találkozás esszenciáját, egy szellemi kapcsolat önértelmező párlatát oldja ki a versben.

Miként a Gergely Attilának ajánlott *Ide születél* című – a csíksomlyói utalással közösségi vallomássá fogalmazott – versben olvassuk:

„Te ide születél a hármashalom keresztje / alá, / itt minden kavics, vizezektől lüktető szikla a tiéd. / Én ide csak álmodni jöhetek, / és a Rónaság porát könnyezők nevében / éltetni a búcsújáró reményt. / (...) / Te ide születél a hármashalom keresztje / alá, és ha az ablakodon kinézel, / magasban járó hegyek hordják eléd / a vidék összes templomát, / amikor minden évben egyszer golgotás utadra / indulsz. / Most megyek én is veled, fejem fölött feszülettel, / szívemet megtisztító csöndes áhitatban / megyek a búcsújáró reményt éltetni / a hármashalom keresztje alá. / Nekem is hagytak egy helyet a hosszú / sorban gyaloglók között...”

Igen, a vallomásos hang meghatározó – ez szolgálja azt a közvetlenséget is, amely az egyetemes dimenzióba emelheti az egyedi intimitást, így a költő vallomása nem tolakodó, hanem szükségszerű a versolvasó számára a párbeszédhez.

S párbeszédet az olvasó nemcsak Löveivel folytat – versein keresztül –, hanem önmagával is. Az egyes szám első és második személyek egyébként tiszta grammatikai viszonyt teremtenek, az érzelmi értelmezésben azonban keverednek – a megszólító gyakran a megszólított is egyben, a költői cselekvés aktusa visszahat a költőre önmagára: Lövei a verseiben mintegy „beszélkezik”.

Beszédében (a versben) tisztázza az önmagához való viszonyát, vagy éppen a másik emberhez, egy nőhöz (a Nőhöz vagy sokszor csupán a Nőről

benne élő képhez). Faggatja viszonyát a városhoz és a természeti ösközeghez, a számára legfontosabb valós és metaforikus létkerethez, a pusztához, a Hortobágyhoz.

„Én még sosem láttam a tengert, / de minden lépésem, minden mozdulatomat a végtelenben / csavargó betyár szél kísérgeti, / és a repedezett hátú utak pora sötét hullámként / fodrozódik előttem. / Nem megyek sehová, mégis mindig megyek. / Csak néha tanyázik egy délibáb a szemem sarkába. / Szabad vagyok. Csillagtetős házamban reménytől földerülő arcommal / indul a nap reggelente az égbolt / tetejére.” (Tenger helyett pusztaság)

Lövei Sándor már úgy öt éve magasra tette magának a mércét (2003 – *Ha elhallgatnak a harangok*) Tiszta és képekben gazdag beszéde azóta egyre erőteljesebb. Hiányérzetem is csak két vonatkozásban van.

Lövei megszólalásai mintha csupán a verseskötetekre korlátozódnának – szívesen látnám az irodalmi folyóiratok versrovataiban, élményszerűbbek lennének költeményei, mint sok, öncélú kísérlet vagy modernkedő, értelemfosztó blöff. (Ha folyóiratom mások autonóm műveit is közlő szándékkal indult volna, minden bizonynyal már többször közöltem volna Lövei Sándor verseit – így csupán a szokásosnál hosszabb és több versidézet formájában való figyelemkeltés lehetősége maradt meg.)

A második (kritikai) megjegyzésem a szerzőre vonatkozik. A szabad verseszédben kiteljesedő érzelmi-gondolati és kép-sűrítmenyei alkalmasak a meditatív áradás átélésére, ugyanakkor koncentrációt is igényelnek. Véleményem szerint az értelmi tisztasá-

got szolgálná, ha a központozással is következetesen bána. Elfogadom a tényt, hogy egy-egy vessző (pontosvessző) vagy gondolatjel stb. elhagyásának lehet értelemmódosító vagy kétértelműséget kifejező szerepe.

Például: „*És hiába ültük végig a hosszú mediterrán / estéket a koktél-mámoren úszó / teraszokon mára nem maradt semmi márkás / nyári emlékeinkből.*” – A vesszőt kitehetjük az *estéket* vagy a *teraszokon* szó után is. Az első esetben a koktél-mámoren úszó teraszokon nem maradt semmi az emlékekből, a második változatban pedig a koktél-mámoren úszó teraszokon ültünk, s most, hogy itt vagyunk (valahol), már nem emlékszünk ebből semmire.

Sejtem, a költő az utóbbira gondolt. Ezért a fentebb idézett versrészleteket nem a megjelenést követve, hanem az értelmező nyelvi szabályokat betartva közöltem.

(A Csokonai Vitéz Mihály Szellemi Műhelyért „Élet-fa” Közhasznú Alapítvány által kiadott kötet borítóján Bíró Eszter festőművész munkái láthatók.)

A könyv júniusi bemutatójával együtt Bíró Eszter kamara-kiállítását nyitották meg a Darabos és Hunyadi utcák sarkán álló Csokonai-házban. Lövei Sándor verseiből még májusban rendezett irodalmi délutánt a Déri Múzeum Baráti Köre – Őledbe csillag hull címmel – a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum látványzóbjában.)

PAPP IBOLYA: A TEREMTŐ ÉS A TÖBBMILLIÁRD MONODRÁMA

Accordia Kiadó, 2008.

Bevallom, alaposan megdolgoztatott Papp Ibolya első könyve. Annak ellenére, hogy szórakoztató, *A Teremtő és a többmilliárd monodrámája* nem egyszerű (vagy még pontosabb, ha úgy írom: nem könnyű) olvasmány. Pedig könnyed, s ez a jellemzője elsősorban a szellemességéből fakad, valamint a dinamikájából (a ritmusból és sajátos dallamából), ezzel együtt (harmadiként) a beszélőmód (avagy stílus) sokszólamúságából.

S már itt is van a könyv első erénye. A csevegő (mondhatni:) fruska-stílus érett és mély asszonyisággal van tele. „A lét elviselhetetlen könnyűségéről” már Kunderától is olvastunk – Papp Ibolya könyvében szintén egy fajta lét-

értelem-keresésről van szó, ezt azonban nem (vagy nem csak) érzéki oldalról közelíti meg, hanem intellektuális kalandozásai segítségével. És a férfi-érzékiséggel (vagy lelki érzéketlenséggel) szemben itt az asszonyiság képes magába sűríteni az érzelmi gondolkodás erényeit (és hátrányait). Úgy is mondhatnánk, hogy egy értelmiségi asszonyiság tárul fel előttünk: egyszerre működnek az érzéki ösztönök és az intellektuális kontrollok. E kettő olykori összemosódása nemcsak látomásjellegűt ad a műnek, hanem bulvárentellektüel karaktert is. Ami egyébként nem baj, mert atmoszférája életesebb lesz így, és a gondolatiság mellett is alkalom nyílik a típusábrázolásra.

Lehet, hogy az olvasó vitatkozni fog a fentebb említett „csevegő” stílussal, hiszen a filozófia és a pszichológia, a teológia és az ismeretelmélet, a mágikus realizmus és a szimbolizmus, az idealizmus vagy pozitívizmus, a matematikai logika, illetve a közgazdaságtan kifejezései időről-időre feltűnnek az oldalakon, sőt, olykor egy-egy gondolatfutam ezen területek zsargonjából és szemléletmódjából építkeznek. S ha ekképpen „terhelt” a szöveg, hogyan lehet mégis csevegő (tehát közvetlen) hangnemű?

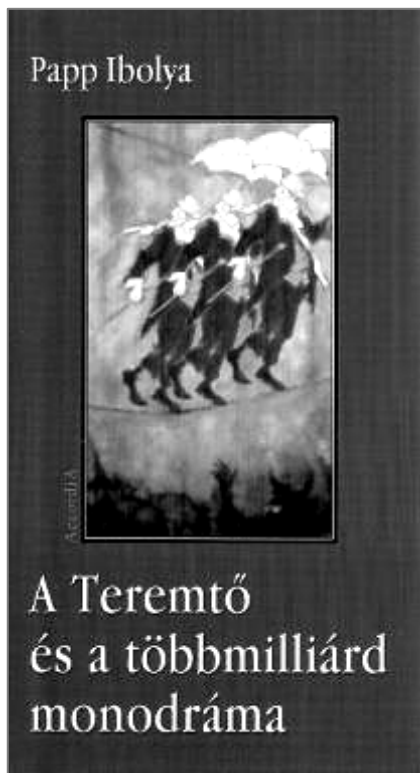
Lehet az, mert a szerző nem „tudományoskodik”, nem erőszakolja meg a mondatokat, egy-egy közgazdasági okfejtés szervesen kapcsolódik a teo-

lógiai következtetéshez – például a pénz (luciferi) szerepéről és a szeretetnek ebben a környezetben való létjogosultságáról. A felhasznált zsargon ugyanis vulgarizálódik – már csupán annak okán is, hogy természetes módon keverednek egymással a szlengés és a szakkifejezések, így egy olyan személyes argónyelvet kapunk, amelyből hétköznapi atmoszférát, profán közegget közvetítő megnyilatkozási forma lesz. Rokon az élménybeszámolóké aféle „szabad asszociációjával”, amikor túl sok a mondandó, de ehhez korlátozottak a keretek.

(Itt jegyezzük meg: éppen a gondolat- és élménysűrítés, a laza meseszerkesztés és a tartalmi feszítettség ellenpontjai indokolják azt, hogy – a második fejezettől kezdve – az író az új részek élén röviden összefoglalja az előzményeket, így a kalandregényeknek azt a megoldását alkalmazza és formálja át, amikor a fejezetcím alatt olvassuk a rezümét.)

Mintegy a közvetlenség és naivitás álarcában egy szofisztikált személyiség mutatkozik meg. Mert bár Papp Ibolya könyvében a megfigyelő szerepét osztja magára, egyben ő a főszereplő megfigyelt is, miközben az egyes szám első személy nem feltétlenül jelent azonosítást (vagy vallomásságot) a modern prózairodalomban – inkább a dokumentatív látszatú hitelességet, illetve az olvasó könnyebb beleélését, azonosulását szolgálja. Ám esetünkben a könyvbéli és a szerzői én határai egybemosódnak.

Az elbeszélés módja is csak úgy változik, hogy megmarad annak alapkerete (az egyes szám első személyűség), és ezen belül kapjuk a különböző narratívákat, melyek egyben dramatizált ölnovellák. Formai megol-

dásként alkalmazza a szerző a platóni dialógust (az *Egyik én* és a *Másik én* között – nem valós párbeszédéről van szó, hanem egy gondolat dialógus formájában történő elemző kifejtéséről), a monológbetétet (a kiválasztott főszereplő szállodai jegyzeteit) s azok kommentárjait, az epizód-novellákat, az úgynevezett „esetleírásokat” (bennük ismét váltakoztatva az első személyű megszólalást, illetve a harmadik személyű elbeszélést), valamint az író-narrátor „közbeszólásaival” szintén találkozunk.

A megfigyelő önmagát figyeli meg, a Teremtő szemszögéből, akit viszont szintén megfigyel. Talán nem távoli az asszociáció: Dürrenmatt kisregénye, *A megbízás* jut az eszembe (avagy a *megfigyelők megfigyelőjének megfigyeléséről*), még ha Dürrenmatt alap-történetében krimiről is van szó. Az említett könyv mottója egy Kierkegaard-idézet: „Mi jön még? Mit hoz a jövő? Nem tudom, sejtelmem sincs semmiről. Ha egy pók egy szilárd pontról konzekvenciába veti magát, örökösen úrt lát maga előtt, és bármennyire ficánkol is, nem tudja megvetni benne a lábát. Velem is ez történik: örökösen úr tátong előttem; mögöttem lévő konzekvencia hajt előre. Fonák és szörnyűséges ez az élet, elviselhetetlen.”

S mit olvasok Papp Ibolya könyvének fülszövegében? „A lényeg túl van a szavakkal elmondhatón, szüntelen kísért bennünket, mégis, vágyunk közeledni, kétségbevonhatatlanul tol arra-felé valami különös térerő, saját hiányérzetünk téréreje. S a talált ítéletet mi mérjük magunkra, naná, mert a hiányérzetünknek nincs felelőse, csak állapota van. Méghozzá olyan állapota, amely képes hibátlanul összekeve-

redni a reménnyel, azzal a reménnyel, hogy ami ennyire hiányzik, az bizonyosan létezik is. Épp csak meg kell találni.” Balázs Tibor hozzáteszi: ez a mű az identitáskeresés könyve. „Elmélyült töprengések, egzisztenciálbölcseleti fogantatású futamok, érdekeny lírai rezdülések, szociofotók metszéspontjain jelöli ki helyét a (többmilliárd) Én ebben a könyvben. Miközben csak Egy beszél tisztán hallhatóan a Nagy Rejtőzködővel.”

A szerző önarcképe a borító belső oldalán látható (Szekszárd, 2007 – olaj, papír)

A címlap Bod László festményrészletek felhasználásával készült

Koncentrált, belső figyelmet, sajátos lelki ráhangolódást igényel ez a könyv. Talán éppen az identitáskeresés vagy a „Nagy Rejtőzködő” kiletének

(esetleg mibenlétének) felfedezéséhez van szükségünk egyszerre humorra és empátiára.

De a humor és az írás közben esztétikai minőséggé formálódó többfokozatú irónia ugyanúgy az erényei közé tartozik Papp Ibolya könyvének, mint az asszonyi empátiás készség megnyilvánulása. Habár úgy tűnik, mintha a beleérzést éppen az irónia távolságtartásával próbálná meg a szerző ellensúlyozni. Akár azért, hogy képes legyen védekezni az azonosságkeresés révén megnyilatkozó fölismerések ellen, vagy akár azért, hogy szemléletmódot üzenjen: ha nem vigyázunk, a nagy kérdésekbe elég könnyen beleőrülhetünk, különben sem mehetünk el szótlannul az egzisztenciális megmagyarázhatatlanság mellett. Tudniillik, mi csak egyek vagyunk a többmilliárdból, egyenrangúak, de kiváltságos én-tudattal különbözőek is, és végtelenül ki vagyunk szolgáltatva a világegyetem (általunk alig-alig megismerhető) törvényeinek – vagy az isteni gondolkodásnak (és gondoskodásnak?) –, de még inkább alávetettek vagyunk saját tudatlanságunknak.

Az élet legsúlyosabb kérdése az élet értelme. Nem tűzhet ki egy magára valamit is adó művész annál kisebb feladatot, minthogy megkíséreljen választ adni erre a problémára. Valóban nem fogalmazhat meg kisebb kérdést – és nehezebbet.

Papp Ibolya első (és e könyve előtti az általam ismert egyetlen) írásával az elmúlt év karácsonyán találkoztam a mostani kötetet gondozó Akkordia Kiadó által megjelentetett *Téli igék tűzjelei* című antológiában. A *Tücsök-opera* című nagylírai remeklését elolvastva azt fogalmaztam meg: örömmel vennék egy önálló kötetet is. A *Teremtő és a többmilliárd monodrám*a

az idei könyvhétre jelent meg, óhajom tehát teljesült. S míg a *Tücsök-opera* után – a mű epikai zsánere ellenére – költőt vártam, egy kiváló pályakezdő prózaírórt kaptam (habár vers- vagy lírai emelkedettségű szövegbetétek itt is olvashatók, tovább fokozva a szöveglamok közötti feszültséget). Azt nem írhatom, hogy fiatal pályakezdőt, legalábbis a közölt önarckép-festménye alapján azt feltételezem, hogy középkorú írónőről lehet szó.

Az antológia-fejezet bemutatkozásában nem életrajzot olvasok, inkább vallomást, s immár ismerve *A Teremtőt...*, joggal gondolhatom, hogy Papp Ibolya már a kész műre hangolta rá az olvasót: „Szekszárdon élek, és néha, mint most is, így, csukott szemhéjjal, ha magamból kinézek, nem vakítanak már el sem hazug kéket mutató, sem színjátékos csalfa fények, lehunyt szememen visszaverődnek igaz mosolyok és valódi szörnyűségek. A reményt későbbre eltolni, minek? Most kell, még ma, muszáj, hogy nyertesek és vesztesek között a megrepedt ürességben értelmet keressék. Ahol, ha mégsem, akkor biztosan elsorvadnak a gondolatok. Hónapok mentek el már megint. És alig van más, mint monoton 'birtokosnévmás' felsorolás. Mégis. Felébredek, és létezem újra estig. Mindannyian. Mintha élnék. Akár emberek is lehetnénk.”

A „többmilliárd monodrám” egyik részlete ez is, tulajdonképpen a könyv is erről szól: hogy értelmet keressünk – a sok „enyém” között valami olyan személyeset, ami úgy az enyém, s csak akkor az enyém, ha a másoké is. Mi ez a személyes értelme a létezésnek? Itt van a válasz is a könyv végén, előtte azonban magam is egy rövid tartalommustrát végzek, segítségül kérve a szerző fejezet-éli összegzéseit. (Cselek-

ménysorolásra két okból nem vállalkozom. A megfigyelt életének sok- sok epizódja idéződik a műbe, a kerettörténet viszont egyszerű: a Mindenható beleunt a sok földi javítgatnivalóba, kiválasztott egy teremtményt, hogy az ő életén keresztül vizsgálja meg, mi az értelme a teremtetett világnak.)

Az író önmagával beszélget arról, hogy a Paradicsomból való kiűzetés után az én-tudattal együtt szabad akaratot kapott a jó és a rossz fölötti döntéshez. Aztán Budapesten találjuk magunkat, a Nagykörúttal párhuzamos egyik mellékutca szállodájának szobájában, ahol találkozunk a megfigyelttel, a szeplős kézfejú nővel.

A Mindenható több ember életébe is bepillant. Ezek a párhuzamos életpályák egyébként találkoznak, a közöttük lévő kapocs a szeplős kézfejú (másik) élete. Tizenegy eset – hiábavaló tapasztalatok. A szereplők közül ugyanis a hidas senki nem ismeri – rossz színdarabot játszottak.

Profán eszmefuttatás a pi apropóján, aztán a pénzről, a bűnről és hatalomról, a húrelméletről, Einsteinről és a dimenziókról; a tapasztalat és a bizonyosság, majd ismét az elbizonytalanodás. A dilemma, hogy vannak-e csodák, hogy mire jó az értelem, hogy mi a különbség az emberi tudat és az emberi lélek között.

„Most megyek, mert dolgom van: érteni akarok” – búcsúzik el az egyik én a másiktól. Megérteni, hogy: „Tán az egymáshoz vezető elveszett hidak is szeretetből voltak kiköveve?” Abból a szeretetből (a krisztusi mintát követőből), amelyről Pál apostol írt?

„Maglehet. Hiszen a szeretet maga ma keveset terem. Van, hol nincs meg a mag. Van, hol a magágy lett jégverem. Jég alatt meg csak konzerválódní tud a globalizálódott káosz.”

A létezés személyes értelme, ami csak úgy lesz az enyém, ha egyben a másoké is lesz, nem más, mint a szeretet. Hogy a válasz végtelenül egyszerű (mondhatni: már-már közheyles)? Igen, az. A mű (egy mű) kiválósága nem abban rejlik, hogy milyen nagy és eredeti igazságokat fogalmaz meg, hanem abban, hogy az általános igazságokhoz milyen úton jut el. Papp Ibolya az egyszerű válasz megfogalmazásához egy sajátos utat vázolt fel, újat adott az olvasónak. S mintát is, hogy mindenkinek az önmegismerés során kell megtapasztalnia a személyes szeretet-igazságot.

Mindeddig könyvként emlegettem *A Teremtő és a többmilliárd monodráma* című alkotást, műfaji megnevezés nélkül. Alaposan megdolgoztatt Papp Ibolya első könyve, de ennek az erőfeszítésnek itt van végül egy másik eredménye is a műfaji besorolásra vonatkozóan.

A szerző a címben a „monodráma” megnevezést használja, bár nem műfaji jelleggel, inkább arra utalva, hogy az emberek között nincsenek hidak, a sorsukból azért lesz abszurd monodráma, mert az értékvesztést senki nem veszi észre. Ám lehetne monodráma *A Teremtő...*, bizonyos megszorításokkal, például a novellaepizódok színpadi dramatizálással és a platóni dialógusbetétek ön-reflexív jellegét ki-domborító monologizálásával.

Eszembe jutott az intellektuális pikareszk elnevezés: a szellemi kalandregény. A kaland ama fajtájából, amikor az érzékiség és intellektus konfrontációja viszi a történetet előre, nem nélkülözve az emelkedett eszmeiséggel szembeszegülő profán hétköznapi-ságot sem (s ehhez nem föltétlenül kell Voltaire *Candide*-jének vulgarizmusát kölcsön venni).

Gondolhatnánk dramatizált esszé-törödékek sorának, vallomásnak, afféle szellemi kulcsregénynek, én azonban leginkább szatirikus öndialógus formájában megírt parabolikus pamfletnek gondolom *A Teremtőt*...

Szellemes és indulatos vitairatnak az emberi értelemért („S.O.S., Emberi Értelem! – kiáltom, de nem felel senki” – írja a mű végén Papp Ibolya). Az értelemért mely (az emberekhez hasonlóan) csak akkor ismerhet magá-

ra, akkor találhatja meg azonosságát, ha szeretet-híd vezet hozzá.

Addig nem tehet mást, „valószínűleg ki kell ülnie az emberi aggyal még fölfogható világ peremére, a Teremtő és Lucifer közé, úgy körülbelül közép-re, és vagy depressziós lesz, vagy neki kell állnia néhány dolgot először át-, aztán újragondolnia”.

Persze, ha „közben nem esik majd hasra saját becsétől...”

HOSSZÚFÉNY

Határon túli magyar írók antológiája

(Válogatta és szerkesztette: Fekete Vince)

Magvető, Budapest, 2008.

A szakmában úgy tartják, hogy antológiát szerkeszteni egyszerre könnyű és nehéz feladat.

Könnyű, mert a különböző szerzők műveinek egy kötetbe rendezése számos szempont alapján történhet: műfajilag vagy tematikailag, szemléleti vagy generációs sajátosságokat figyelembe véve, esetleg nemi vagy etnikai, földrajzi vagy nemzeti alapon stb.

És nehéz, mert általában nem elegendő rendezőelv a fenti szempontok bármelyikét (vagy egyszerre többet is) figyelembe venni – az esztétikai, minőségi nivå pedig eleve követelmény.

Az antológiának végül könyvvé kell összeállni, a különálló olvasatok mellett az egész-képzetet kell megteremteni, ahol a benne szereplő írások párbeszédet folytatnak egymással is, egymásutániségük valamilyen új kontextust hoz létre, a könyvnek ritmusa és íve van (esetleg látens „története”).

Sőt, az antológia-szerkesztő azon túl, hogy vállalkozásától egyszerre re-

mél anyagi és szellemi rentabilitást, arra is törekszik, hogy a „felmelegítések” helyett (vagy mellett) valami új dologgal jelentkezzen a palettán.

S nem árt végül egy jó cím sem – általában valamelyik, a kötetben szereplő írástól kölcsönözve azt, mely a ráutaláson túl összefoglal, asszociál, el- és tovább is gondolkodtat.

Nos, a *Hosszúfény* igyekszik minden fentebb említett alapelvnek megfelelni. A szerkesztő két fogódzót is talált az egységhez: a szerzők mindegyike határon túli – vagy a trianoni határokon kívül született – magyar író, költő, irodalomtörténész, illetve 2004–2006 között mindannyian a magyar kulturális tárca irodalmi ösztöndíjasai voltak. Ma már nem képezi vita tárgyát (de vajon képezte-e valaha is a lassan kilenc évtized alatt?): a magyar kulturális értékek jelentős hányada az anyaország határain kívül keletkezik, s a tárca 2004-ben komplex, a magyar irodalom jelentős sze-

mélyiségeinek (Székely János, Gion Nándor, Benedek Elek, Schöpflin Aladár) nevét őrző ösztöndíjrendszerrel kívánta segíteni a színvonalas alkotómunka feltételeit.

Fekete Vince (maga is egykori ösztöndíjas) a két fenti alapelv mellett a további kapcsolatokra figyelt, így szerencsés módon az antológia három ciklusát, az önmagukban is beszélő *Páthosz temetése; Külön térben és időben; Harmadvalaki* című egységeket még csak véletlenül sem az itt megjelenő műfajok szerint rendezte egymás mellé, hanem a tartalmi áthallások mentén igazította saját olvasatát. Mind a három ciklusban találunk verset és drámarészletet, novellát és regényrészletet, valamint esszét és tanulmányt.

Összesen 38 szerző jelentkezik Kárpátaljáról, Felvidékről, Vajdaságból és Erdélyből, közülük sokak neve cseng ismerősen nemcsak az önálló kötetek révén, de a határon túli és az anyaországi folyóiratokban rendszeresen olvasott publikációk miatt. Az ungvári Balla D. Károly több hazai folyóirat szerzője a *Mozgó Világtól* a *Debreceni Disputáig*; a sepsiszentgyörgyi Bogdán Lászlónak mintegy harminc regénye, vers-, novella- és tanulmánykötete jelent meg; a kolozsvári (Bukarestben élő) László Noémit az önálló kötetek mellett a legjelentősebb honi és határon túli folyóiratokban megjelent versekből ismerjük; a szatmárnémeti Láng Zsolt maga is szerkesztője a *Látó* című folyóiratnak; Lövétei Lázár László, Molnár Vilmos a csíkszeredai *Székelyföldet* szerkeszti; a *Palócföld* szerkesztője a losonci Mizser Attila; gyakran feltűnik a különböző irodalmi fórumokon Orbán János Dénes, s talán a legismertebb közülük Visky András – az író és dramaturg a '80-as évek eleje

óta publikál, darabjait magyar, román és amerikai színházak játsszák.

Recenziós keretek között az antológiát értékelni minden bizonnyal nehezebb, mint szerkeszteni, s ilyenkor nem is az egyes szerzők teljesítményére hívjuk fel a figyelmet. Rangsort sem állítunk fel, bár megjegyezzük: a legerősebb ívet a tanulmányok rajzolják. A mintegy 400 oldalból Szilveszter László Szilárd (*Ironikus jegyek a kortárs erdélyi magyar lírában*), Virginiás Andrea (*A „határon túliság” / „határon inneniség”, a „nőiesség” és a férfiaság” alakzatai*), Dánél Mónika (*Külön térben és időben? A kulturális emlékezet elbeszélései*), Selyem Zsuzsa (*Glissando. Láng Zsolt Bestiáriumiáról*), Szerbhorváth György (*Háború, irodalom. Háborús irodalom a vajdasági magyar irodalomban 1991–2005*) című tanulmányai akár önálló (120-130 oldalas) kötetben is kiadásra érdemesek lettek volna, s külön reflexiókat igényelne ezek bemutatása.

Ami fontos: a tárgyi, tematikai elveken túli koncepció. És ez nem más, mint hogy a művészi reprezentáción és diskurzuson felülkerekedve: csak egy magyar irodalom van, melynek vitalitását éppen a részek közötti párbeszéd, olykor vita, az egymást kiegészítés, a másikat továbbgondolás elve és gyakorlata adja meg.

Nem fényfelvillanás a (határon túlinak nevezett) magyar irodalom, hanem – miként az antológia és Farkas Wellmann Endre regénycíme üzeni – *Hosszúfény*. Súlyos fény. S olvassuk Virginiás Andreától: „a regionális magyar nemzeti identitások megképzésének és felmutatásának a terhét elsősorban a 'kisebbségi' korpuszhoz sorolható szövegek vállalják magukra”.

SZÍN – Közösségi Művelődés

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus folyóirata

Formailag megújulva – a korábbi A/4-es helyett a könnyebben kezelhető és szerkeszthető B/5-ös formátummal – kezdte meg 13. évfolyamát a SZÍN.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus kéthavonta megjelenő folyóiratának csak az ideai első, februári száma jutott el hozzám tavasz végén, de a korábbi évfolyamokból is több kiadást lapozhattam eddig.

Tematikájában a megelőző hagyományokat folytatja a Mátyus Alíz főszerkesztése alatt megjelenő lap, továbbra is nagyobb súlyt fektetve a közösségfejlesztés kérdéseire, a lokális kultúra potenciáljának feltérképezésére, a kultúrafejlesztés lehetséges és gyakorlatban bevált modelljeinek kutatására, ismertetésére és elemzésére.

A szóban forgó 2008/1-es lapszámban a *Kutatás* rovat három tanulmányt ad közre. Lipp Márta a közművelődéssel kapcsolatos lakossági elvárások alakulásáról értekezik; Péterfi Ferenc összeállításában *Közéleti aktivitás – lokális és európai identitás* címmel olvashatunk egy 2007 őszen folytatott kérdőíves vizsgálat alapján; harmadikként egy kutatótrío a Veszprémi Egyetemen végzett hallgatók egyetemi képzésről adott értékeléseit teszi elemzés tárgyává.

De a lokális értékek foglalják egységbe a megelőző közleményeket is. Polyák Albert három homokhátsági település: Bugac, Fülöpjakab, Jakabszállás tudástárát mutatja be. A kistérségek többnyire az infrastrukturális beruházásokra figyelnek, s kevésbé a helyi közösségek fejlesztésére, miközben – nyugati vagy távol-keleti példák is azt mutatják – a

társadalmi tőke innovációja nem nélkülözhető a tárgyi-anyagi fejlesztéseknél sem. „...az emberek közötti szolidaritás, a bizalom, az egymásra való odafigyelés, a közös cselekvés, az ezekkel összefüggő társadalmi kohézió és a közcselekvés olyan érték”, mely a helyi vagy regionális és országos infrastrukturális beruházásokhoz is meghatározó humán-tőke-alapot jelent.

A megkérdezettek 80 százaléka fontosnak tartotta a tudást az életfeltételek javulása érdekében, s felismerték, hogy a helyi (egyéni) tudásokat összesíteni kellene, majd a lakossággal megismertetni, ehhez pedig helyben kell kialakítani a tudásközvetítés intézményét, eszköztudatát (sokak szerint ez önkormányzati feladat). A megkérdezettek mintegy fele konkrétan is tudott olyan helyi személyről, aki az ő értékrendje szerint hasznos tudással rendelkezik, de sokan szeretnének alapozni az elszármazottak tudására is.

A kérdőíves vizsgálatot értékelő tanulmány javaslatot tesz helyi tudástérkép elkészítésére, mely a közösségi tudást minden érdekelt számára elérhetővé teszi, az egyéni tudások megosztása, közösségivé tétele pedig a szellemi tőke jobb kihasználására, új tudás létrehozására ösztönöz.

Mindehhez egyrészt arra van szükség, hogy a helyi identitás és a közösségi cselekvések érdekében támogatni kell a különböző művelődési és segítő szervezetek működését, újak alapítását, és az iskolarendszerű képzést nem helyettesítő, de azt kiegészítő non-formális képzésben az egyént is ösztönözni kell arra,

hogy tudását ossza meg másokkal, illetve fogadja el mások tudás-segítségét.

Izgalmas tanulmány *A lakosság közművelődéssel kapcsolatos elvárásainak és szabadidős jellemzőinek változása az elmúlt három évben falun* című írás. Lipp Márta abba a longitudinális keretkutatásba kapcsolódott be, mely a vidéki közművelődési lehetőségek és a lakosság kulturális magatartása közötti összefüggéseket vizsgálja.

A lakossági elvárásokat két területre koncentrált a kutatás: az intézményben megfogalmazott és épületben realizálódó közművelődésre (a vidéki lakosság négyötöde számára nagyon fontos, hogy legyen a településen kultúrház!), valamint a tágabb, települési szintű, programként felfogott közművelődésre, melyben indifferens a szervezet és a tér. Ez utóbbinál már a minőségi szempontok is megjelentek a fontosabb látogatói érvek mögött, de az is megfigyelhető, hogy a visszafogottabb érdeklődés egyik oka: a program alapú közművelődés képzetéhez kevésbé tapadnak érzelmek, kevesebben érzik közügynek, így gyengébb a belső késztetés. S ugyanitt azt is figyelembe kell venni, hogy a programokon való részvétel elutasítása előítéletes szociális beállítódással, a kulturális motívumok hiányával vagy azok nem kellő artikulálásával is magyarázhatók. A minőség vagy a minőséginek való beállítás valamilyen mértékben a kultúra mögé bujtatott előítéletességet szintén magában rejt, de a szelektáló kulturális magatartás mára megfigyelhető megjelenése előremutató abban az értelemben, hogy a lakosság mintegy felének fontos a minőség a programok szolgáltatásában.

S ami pedig az általános szükségletként jelentkező kultúrházakkal szemben mint aktuális igény megfogalmazását illeti: mivel a közművelődési igények egyre inkább individuálisán, diffe-

renciáltan, továbbá a szakszerűséget értékelő módon jelentkeznek, a kultúrházaktól azt várják, hogy a korszerű intézmény jellegtől a megbízható szolgáltatást nyújtó professzionális kulturális intézmény irányába mozduljanak el, segítve egyúttal az embereket a mindennapi problémák megoldásában is.

S ehhez az imént jelzett problémakörhöz kapcsolódik a folyóirat *Disputa* rovatának három írása (Lukovics András: *Művelődési otthoni alternatívák?*; Beke Pál: *Válasz Lukovics András indultatos szövegére*; Kálóczy Katalin beszélgetése Kary Józseffel, a Heves Megyei Önkormányzat Pedagógiai, Szakmai és Közművelődési Szolgáltató Intézményének intézményegységi vezetőjével a *Művelődési otthoni alternatívák* című dolgozat ürügyén). A reflexiók a SZÍN 2007. évi 5. számában közzétett Beke Pál-tanulmányra születtek.

Lukovics András meggyőződése szerint az intézményi és a civil szféra akkor jár el helyesen, ha egymás munkáját kiegészítve, egymásra támaszkodva vesz részt a helyi társadalom közművelődési igényeinek, elvárásainak kielégítésében, megvalósításában. Egyúttal tiltakozik a még jól működő önkormányzati intézmények szétverése, az „átláthatatlan, gazdaságilag megterhelő, nem a realitásokra, hanem a homályos elképzelésekre alapuló struktúrák” létrehozása ellen. A Beke Pál-féle modellben taglalt hajdúnánási példát Lukovics más oldalról közelítette meg, aggodalommal figyelve a hajdúnánási intézmény „szétverésére” irányuló törekvéseket.

Szerinte ugyanis a jelenlegi, jól működő integrált rendszert nem szabad felbontani több önálló civil és intézményi szervezetre. Beke javaslata a jelenlegi integrált rendszert három szakmai egységre bontaná: könyvtára, hagyományok házára, művelődési ház egyesületre. Létrehozna egy pályázati alapot

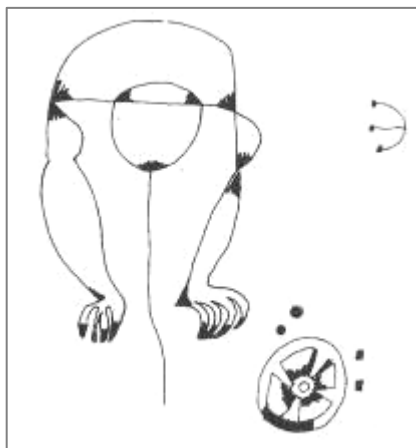
koordináló szervezetet, egy gazdasági szervezetet, támogatná az ifjúsági szervezet(ek) munkáját. – Hat szervezetnek kellene tehát együttműködnie, önkormányzati fenntartású és civil egyesületeknek, a struktúraváltás önmagában pedig nem oldja meg azt a problémát, mely szerint „a közművelődési feladat-ellátás bármely település szempontjából folyamatos ráfizetés”. A személyeskedésektől sem mentes vita során – a „szétverés” és a „továbbfejlesztés”, az érvek és ellenérvek kifejtésével – mindenestre Lukovics Vitányi Ivántól idézett gondolata („Nézzük tehát reálisan a művelődési házakat. És becsüljük meg őket.”), valamint alaptétele érvényesül, miszerint: nincs ellenére a struktúraváltás, de azt széleskörű és mélyreható szakmai vitáknak kell megelőznie.

Kary József azt emeli ki a beszélgetés elején, hogy a közművelődési tevékenység támogatása közfeladat és közcél, az államnak támogatási kötelezettsége van, de mivel a közművelődés lokális térben zajlik, a helyi társadalmat szolgálja, az állami felelősség és támogatásvállalás megoszlik a helyi önkormányzatokéval. A működtetésre, a tartalmak meghatározására és a fenntartásra tehát az önkormányzat jogosult, s az önkormányzatnak szabad keze van abban: milyen működési struktúrát alakít ki, illetve támogat. S igaz, hogy a működési variációk közötti választást nem a használói hozzáférés javulása, mint értéktényező indokolta, hanem a költségvetési szempontok.

Ez nem jó – Kary például azt a megoldást is elképzelhetőnek, követhetőnek tartaná, ha a lakosság a saját pénzéből és saját magának építene és működtetne művelődési intézményt. Erre azonban nincs példa – s nem véletlen, hogy nincs. Addig pedig maradnak az önkormányzatok. Véleménye szerint ma még nincs itt az ideje a „társadalmasításnak”, nem feledkezve meg arról a

tényről sem, hogy a közösségfejlesztők ma még nem a civil szférában, hanem az intézményekben találhatók meg.

A folyóirat *Arcképek* rovatában nekrológportrék, emlékezések olvashatók: Bódi Zsuzsa (1949–2008) jogász, néprajzos, művelődésszervezőről, Sinkovics István (1910–1990) történelemprofesszorról, Szabó Miklósról (1884–1960), az Eötvös Kollégium tudós tanáráról, igazgatójáról, valamint a 125 éve született Kós Károlyról (1883–1977), aki az építészetben, a grafikában, az írás- és könyvművészetben egyaránt kimagaslót alkotott. A *Kitekintés* rovatban hosszabb, s kiegészítő-elemző igényű jegyzetapparátussal ellátott tanulmányt lelünk, mely a Németh László: *Magyarok Romániában* és Mikecs László: *Románia. Útjegyzetek* című írásaiban megrajzolt románságképet hasonlítja össze – a tanulmány egy 2007 áprilisában Csíkszeredában rendezett konferencián (*Magyarok a román irodalomban – románok a magyar irodalomban*) elhangzott előadás szerkesztett és bővített változata.

A Szín 2008. februári számát Deák László rajzai illusztrálják

S befejezésül a vezércikk helyén álló Prévost-idézetet kell még kiemelniünk – annak „távolságtartó” jellege ellenére is asszociatív, szimbolikus értelmezési lehetőségei miatt. Prévost ugyanis a *Nin-csen ártatlan hang* című írásában a zenéről, mint alapvetően közösségi művészetről beszél. Ha Mátyus Aliz kiemelését tovább szűkítjük, talán még jobban kiviláglik a sorokból, hogy a hagyományos zenei képzetek fölött álló, úgynevezett metazene egy autonóm kulturális viselkedés modellje is lehet.

„A közösségi összetartozás természetét az a szabályozó közeg határozza meg, amelyben a zene megszületik. (...) A

metazene csakis az alárendeltség minden elképzelhető módját kizáró, kreatív és sokszínűsége törekvő együttműködés révén jöhet létre. (...) A metazenei élet értelme a kötődés más emberi lényekhez, egyedül a kommunikáció örömeért, az érzékenység és a fogékonyság tágitásáért. ...A metazene ...a kulturális 'normák' peremén lebegő zene. (...) Akkor halad előre a metazene, ha megtagadja, hogy a hatalom szuperstruktúráinak körvonalaihoz igazítsa saját alakját. (...) A metazene iránti igény akkor merül fel, amikor a létező formák már nem képesek kielégíteni az emberek igényeit.”

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

A délvidéki magyarság közéleti folyóiratáról először Gyurkovics Hunor festőművész beszélt nekem Hajdúszoboszlón, a Cívis művésztelep idei júniusi idényén. A közös műteremben már az itt hagyandó alkotások zsűrizésére készültek. Egy megrázó mementót mutatott, Rác Györgynek állított emléket a képen, közben folyóiratot cseréltünk, a *Néző • Pont* viszonzásául az *Aracs* idei márciusi számát kaptam meg tőle. Tagja a folyóirat szerkesztőbizottságának, ő készíti a fedőlaptervet, s rendszeresen közöl benne írásokat is: bemutatja azt a művészt, akinek munkái az aktuális számot illusztrálják.

Aztán június végén a második számot is hozta a posta, a kettőt egymás után kezdtem lapozgatni, ekkor tudatosult bennem a hiány, hiszen az óbcesei önkormányzat és a tartományi művelődési és oktatási titkárság mellett a Szülőföld Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram támogatásával megjelenő *Aracs* már a nyolcadik évfolyamát írja, és én csak most hallottam felőle. Ezért is nagyobb

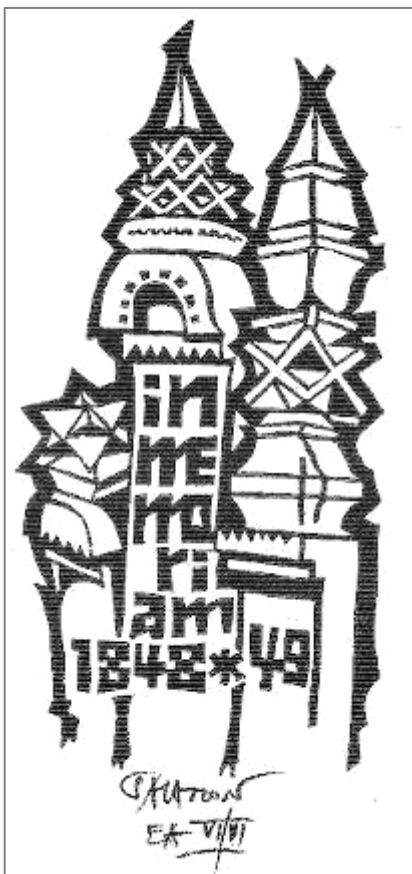
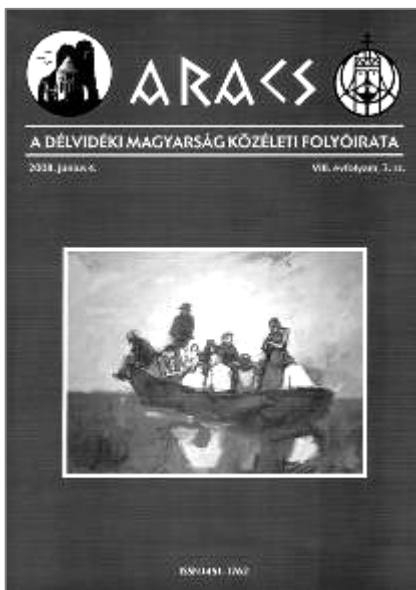
az izgalom, s rögtön látom, hogy a közéleti jelző itt a nemzeti felelősségvállalást takarja, s a szerkesztők fontos szerepet tulajdonítanak a kulturális, művelődési és művészeti kérdéseknek is.

Pórok – Hangya András festményreprodukciója a júniusi számból

Újvidékről, Szabadkáról és Zentáról szignózzák a legtöbb írást, de feltűnik a szerzők neve mellett Óbecse, Horgos, Ada, Temerin és Szenttamás is, majd Budapestről szemlézi Kovács Csaba a délvidéki magyar sorsot, innen ír Mák Ferenc a számúzöttek elszántságáról, Székely András Bertalan a sorsközösségről, Balczó András Budakeszről értekezik arról, hogy „A boldogságból csak a gyávák vannak kirekesztve”, Bicskei Zsuzsanna táncművésszel pedig Marosvásárhelyen beszélgetett Gubás Ágota.

Mindkét folyóiratszámában olvasok aktuális társadalmi (és politikai) kérdéseket feszegető színművet is: *A világ és a vége* című darabot Wass Albert *Jönnnek!* és az *Adjátok vissza a hegyeimet!* című regényeiből alkalmazta színpadra Andrási Attila és Péter Ferenc a szabadkai magyar színházban – itt készültek az előadás-fotók is, Siposhegyi Péter és Andrási Attila *Magyar Pieta – Őszödi Köztársaság* című, az időben 1944 és 2006 között ívelő darabját pedig a szentendrei bemutató felvételei illusztrálják.

In memoriam 1848–49
Salamon Árpád exlibrise (linómetszet)
– az Aracs márciusi számát a szlovéniai
művész munkái illusztrálják

Feltűnik az idei két megjelenés szimbolikus dátuma is: március 15., illetve június 4.; s a belső vezércikk helyén Tari István *Március 15.* című versét olvasom, a júniusi számban pedig egy közleményt *Az egyetértés napja* címmel. Az utóbbi azt is felidézi, hogy a várpalotai Trianon Múzeumban (a világ egyetlen ilyen intézményében) április 19-én hasonló címmel tartottak megemlékezést,

hangsúlyozva: óriási kihívást jelent ma annak tudatosítása a nyugat-európai közvéleményben, hogy miért kerültek magyarok a szomszéd országokba. Ezt a cikket egy fotó illusztrálja, a következő aláírással: „Kárpátalján az egyetértés szép példája a munkácsi vár bástyáján a felújított turulmadár”.

Nagyobb összefoglaló tanulmányt olvasunk a vajdasági magyar civil szervezetek Újvidéken megtartott elmúlt év végi tanácskozásáról, illetve rövid áttekintést a délvidéki magyarok helyzetéről. Gubás Jenő azt faggatta tanulmányában, hogy a délvidéki magyarság intézményeinek van-e magyar szellemiségük. A cikk egyben vitairat is, hiszen arra ösztönöz, hogy összehangolt mozgalom induljon el a magyar nemzetudat megerősítése érdekében, mert ha ez nem következik be, a délvidéki magyarok nemcsak magyarságtudatukat, de ezzel együtt teljes identitásukat is elveszítik. A félelmet a legújabb felmérések is alátámasztják: ma a délvidéki magyarságnak csupán 28 és fél %-a vallja

magát egyszerűen magyarnak, 56 % – elkülönülve az egyetemes magyarságtól – csak vajdasági magyar, és egyre nő azoknak a száma, akik kizárólag szerb-ai állampolgároknak vallják magukat, akiknek semmi közük nincsen Magyarországhoz.

A júniusi számban Gyurkovics Hunor a hús esztendeje elhunyt Hangya Andrást mutatja be *Az elesettség festője* címmel, s számomra személyes emlékhürokat is visszapengtetett a márciusi *Aracs* képzőművészeti összeállítására, hiszen abban a szlovéniai magyar művész, Salamon Árpád alkotásaival találkoztam, akitől dedikált exlibris-gyűjteményt is örök, s többször találkozhatunk a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep hajdúszoboszlói Cívus tagozatán.

(S ez a megjelenés is emlékeztetett arra, hogy folyóiratomban „arisztokratikus szenvedély” című exlibris-rovatában érdemes lenne később bemutatnom Salamon Árpád könyvjegyeit is.)

Református Egyházunk –a Szabadkai Református Egyházközség Lapja GYURKOVICS HUNOR ÉLETÉRŐL, MŰVÉSZETÉRŐL

A fenti folyóiratszemlére indító alap-helyzet ugyanaz volt, mint ami ez itteni írásé: a hajdúszoboszlói Cívus Hotel Délibáb kollektív műtermében Gyurkovics Hunor festőművésszel folytatott beszélgetés. Kezembe adta a Szabadkai Református Egyházközség kiadványát is – ott a presbiteri tisztségben dolgozik –, az újságban S. Réti Katalin lelképásztor készítette vele egy hosszabb interjút.

Az 1941. esztendő utolsó napján született festőművész és tanár édesapja református lelkész volt. A szlavóniai Harasztiban, az ősi magyar, honfoglalás-

kori településen töltött gyermekkor valóságos mesevilágot idézett – egy néprajzi paradicsom volt a falu, és az itt kapott indíttatások életre szóló municiót jelentettek a művész számára.

Ma már tisztán érzékeli: apjától a hátrahagyott, néha makacs, céltudatos elkötelezettséget, hivatás- és nemzetiség-tudatot, tudásvágyat kapott örökségül, de édesanyjától a még nagyobb hitet. Hogy az imának ereje van, hogy a hit, remény és szeretet nemcsak kiüresedő szavak, de valódi életprogramot is jelentenek – ezt az édesanya tanította meg.

Gyurkovics Hunor maga is számtalanszor megtapasztalta – vallja az interjúban –, hogy a hit többet ad a vallásosságánál, a természet megismerése pedig Isten létét bizonyítja.

1956-ban két teológus fiatalemberrel már majdnem elindult a tengerentúlra, de ma is áldja az esztét, hogy az Újvilág helyett Újvidék jutott neki. „Újvidéken megnyílt az iparművészeti középiskola. Hunor úgyszólván szeret rajzolni, beadjuk oda” – idézi vissza az édesapa döntését. Az ötesztendősi iskola grafikai szakát kitűnő eredménnyel végezte, s onnan az út egyenesen Belgrádba vezetett az iparművészeti akadémiára. Nem jelentett dilemmát számára, hogy nem a lelkesítő pályán szolgálta Istent, hiszen minden erejével azt teszi ma is: a művészet segetésével.

Gyurkovics Hunor művészi pályafutásának kezdetét a Szabadkán 1971-ben indult *Létünk* című folyóirat műszaki szerkesztése jelentette. „Hogy érdemes művészettel foglalkozni, ez a kérdés sohasem merült fel bennem, hisz tudjuk, hogy a szerelem vak, és a művészet – bármely ága is legyen az – az én nagy szerelmem” – mondja.

S azt is vallja, hogy a művészet játék. Komoly játék, ebben van benne az élet energiája. Ebben s vele a humorban, mi Gyurkovics Hunor elengedhetetlen tartozéka. (Emlékszem, az egyik művészte-

lepen magunk között el is neveztük őt Gyurkovics „Humornak”.) Anekdótáknak sincs híján, a fenti lap-interjúban is szolgált belőlük több csokorral, íme az egyik, a művészségről:

„Egyszer egy igen jellegzetes, mogorva képű asszonyt rajzoltam úgy, hogy ne lássa, de észrevette és rákérdezett: „Maga engem rajzol?” – Csak karikatúrát rajzolok, mondtam lekicsinylően, a szidástól tartva. Nagy kacagásba kezdett: „Rólam karikatúrát? Hisz én már így is kész karikatúra vagyok!”

Egyszer Szabadkán, útról jövet, különös felhőket láttam, s az utcán leálltam rajzolni. Két titkos rendőr jelent meg mellettem, felmutatván igazolványukat, kérdezték, mint rajzolok. „Hát azokat a felhőket; nem látják, milyen érdekesek? – Maga nem azt a házat rajzolja? – Az engem nem érdekel.” Szótlanul összenéztek, az arckifejezésükből kiolvastam, hogy nem tartanak beszámíthatónak, s úgy eltűntek, ahogy felbukkantak.

Egyszer Virág lányomnak vizsgához adtam egy kis művészettörténeti ismeretet, utasítást. Többek között mondtam, hogy a művészeknél nem árt, ha kissé egzaltáltak, megszállottak, mert az ihleti őket az alkotásban. Például Van Gogh. A lányom felnézett, jelentős pillantást vetve rám, és azt mondta: „Apa, most már értelek!”

Balra: Remény; j. lent: Tükröződés Gyurkovics Hunor pasztellképei

A humor mögött is súlyos értékeket őriz azonban a komoly felelősségtudat. Gyurkovics Hunor igazi közösségi művész, több mint ötszáz kollektív tárlaton szerepelt, és több mint kétszáz önálló kiállítása volt. Minden évben átlagosan tíz nemzetközi művésztelep munkájában vesz részt rendszeresen, egyebek között a Hortobágyon is, immár 1983 óta, én magam azonban csak tíz évvel később, 1993-ban találkoztam vele a hajdúbosszörményi Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepen. Itt a volt Jugoszláviában kialakult pszichózisról beszélt, a határokon átívelő lélekhasadásról.

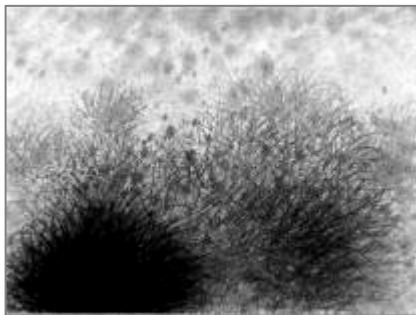
Mert ha többnyire nem látjuk az embert festményein, számára mégis mindig az ember a legfontosabb. Az ember környezete és belső világa, annak a tájban fellelhető jelképei köszönnek vissza ránk a képekről. Az ember arcait, lelkét látjuk viszont a föld színeiben, az ember életét, ráncait a barázdákban, az ember reményeit, hitét a napban, az ember vágyait a kitágult horizontban.

Az ember rendjét és költészetét, hiszen Gyurkovics Hunor kompozícióinak összefogó festői elve a líra és a geometria párhuzama, egysége, egymást kiegészítő volta. Tehát az érzékenység és a látható logika, a kaland és a rend.

Érdeemes ugyanis megfigyelnünk: ebben a szinte geometrikus szerkezeteket felmutató barázdavilágban mennyi finomság és mennyi tündöklő árnyalat

rejlik! Mennyi érzelem van a lecsupaszodott faágakban, az indulat helyett a mély szomorúság talán, s hogy fájdalomában nem is ütni kíván az ember, hanem simogatni inkább!

A magyar kultúra ápolásáért Szervátiusz Jenő-díjjal elismert (mellette Káplár-, Boromisza és Cívis Nívódíjas művész 65. születésnapjára készülve egy kiállítását nyitottam meg Hajdúhadházon, a Földi János Galériában, 2006-ban. A tárlat gerincét az a nyolc kép alkotta, amelyet a hortobágyi művésztelepen készített, és Hajdúhadház városának adományozott. Ezeket a munkákat további pasztellekkel egészítette ki, törekedve arra, hogy azok híven tükrözzék festői világát, látásmódját, illetve reprezentálják művészi témáit. Láthatuk, hogy a hortobágyi tematika mellett a vajdasági tájak jelennek meg, a pusztaival és a szántófölddel párhuzamosan szívesen ábrázol fákat, bokrokat, mindegyik motívumnak szimbolikus értelmet is adva.

Gyurkovics Hunor vajdasági és hortobágyi pasztell festményei

Nem öncélú a motívum alkalmazása, nem a táj vagy önmaga kedvéért való, hanem belső világát, érzéseit kívánja általuk kifejezni az alkotó. A képen feltűnő ló is olyan, mint az ember, a fák között vagy a szántóföld fölött megjelenő varjak életérzéssé minősülnek át.

A gémeskút keresztmotívum lesz, a kirepedezett föld a jelent szimbolizálja, a víz és a szárazság kontrasztja ebben a finom, puha, lírai világban is megjelenő dráma felé mutat. Közben harmóniát teremt, mert az ellenpontokban is ott van a ritmus és az egyensúly.

Gyurkovics Hunor a hortobágyi festőkolóniát létrehozó Boromisza Tibor, Káplár Miklós és Maghy Zoltán örökösének vallja magát abban az értelemben, hogy a földrajzi meghatározottságú területet – akár a Hortobágyot, akár a Vajdaságot – nemcsak mint tájat, külső látványt, de mint belső élményforrást is láttatni kívánja. Követi ama szemléletet, mely szerint a művész a táj és az ember, a hely és a hagyomány sajátos együttesét úgy mutatja be, mint metaforák csokrát, amely alkalmas az emberi érzelmek kifejezésére, a gondolatok képi illusztrálására vagy éppen a kulturális örökség felidőzésére.

Boromisza Tibor úgy indokolta egykor a Kolónia létrehozásának szükségességét, hogy Keletről kell kezdeni a magyar művészet megújítását, nem Nyugatról, s a Hortobágy a maga régiségével, romlatlanságával alkalmas is kiinduló pontnak. Gyurkovics Hunor ehhez hozzátéheti: kiinduló pont mindig az a hely, ahol élünk, ahol otthon érezzük magunkat. A képi geometriában rejlő

költészet is azt sugározza, hogy az ember önmaga mozdulatlan középpontja.

Csakhogy a képi költészetben rejlő feszültséget az is indukálja, hogy Hunor egyszerre érzi otthon magát a Hortobágyon és a Vajdaságban is, sőt Baranyában, ahol született. Szabadkán, ahová 1971-ben költözött Eszékről, egy fajta missziót, küldetést teljesítve. Több mint 35 évet párhuzamosan tanított az óvóképző főiskolán, a tanítóképző egyetemen és egy középiskolában.

Utaltam már Gyurkovics pasztelképeinek szimbólumgazdagságára. A hortobágyi telep törzstagjait bemutatva, az *Ihlet a rónán* című könyvében Arany Lajos is felhívta erre a figyelmet. Idézem tőle: „Jelképiséggel telített látásmódjában a gémeskút és a bokor két ága keresztet formáz, a csónakfák fejfák. A puszta egy-egy kietlen részét szinte Ady vízióját visszaálmodva idézi ide: olyan tájat látunk, ahol 'kődubában jár a november', s ahol 'régí mesék rémei kielevenednek.'” S a portréíró úgy folytatja, hogy szinte mesemotívumokkal szövi át a földet Gyurkovics Hunor, s habár az eredeti látvány is visszaköszön egy-egy képen, a krétát vagy az ecsetet a gyermekien tiszta fantáziavilág irányítja.

S itt hívom fel a figyelmet egy másik sajátosságra: a már-már mesei időtlenség mellett az időtükröző szemléletre. A számos árnyalatnak és kontrasztnak – fűrcsán hangzik, de – kronológiája van.

Egymásra tolódnak az idősíkok, s minden hangulat olyan, mintha emlék is lenne egyben. Talán ezzel magyarázható az a különös, nosztalgikus atmoszféra, amely át- meg átszövi Gyurkovics Hunor pasztellképeit. A művész a tiszta színt tartja kezében, amikor dolgozik, ujjá redőivel dolgozza el azt a felületen. Ezt a színt pedig fizikai és lelki gesztusaival alakítja formává, élménnyé vagy hangulattá.

A pasztell eltérő erősségű nyomásával hoz létre tünékeny, sejtelmes, puha felületeket és erőteljesebb takarásokat, erővonalakat. A nehéz kontúrok, a sűrű, gazdag, krétaszzerű színek és a papírba erősen bedörzsölt hamvas, foltos pasztellfelületek ellentéte egyszerre drámai és lírai hatásokat eredményez. A grafikai jegyek szintén jól érvényesülhetnek azáltal, hogy a pasztell egyszerre szín és vonal, tömeg és hiány, szerkezet és hangulat, alak és metamorfózis. Egyszerre lehet az elbeszélés és a dramatikus ellentpontok érzékeltetője.

Egy-egy fa vagy bokor is megjeleníti az emberi konfliktusokat, s mint említettem: a fák emberré lényegülnek át. Sőt, olykor szakrális környezetet alkotnak, olyanok, mintha egy templomba léptünk volna. Mindegyik vonala az erőt sugá-

rozza, foltjai az érzelmet, az érzékenységet tükrözik. S tanulságos lehet külön is elgondolkodni a művész szántóföld ábrázolásait nézve. Látuk a rengeteg árnyalatot, a feszültséget és finomságot. Holló Lászlótól egyszer megkérdezték, milyen színű a föld. Azt mondta, lehet zöld, barna, sárga. Olyan, amilyen a sors, máskor olyan, amilyen a hangulat.

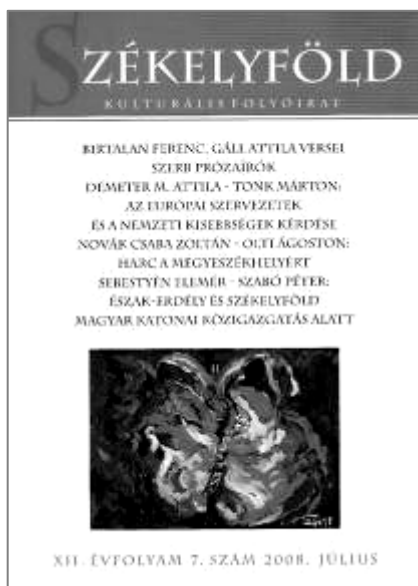
Nos, Gyurkovics Hunor is hangulattot, illetve sorsot, sorsokat fest a föld barázdáiba, a varjak körözésébe, ágak moccanásába, a bokrok s fák tövébe – és a Napba. Festményeinek, rajta a tájnak és a földnek, a napnak és az égnek olyan színe van, amilyen a sorsa, olyan, amilyen a lelke. Van rajta mosoly, van mögötte felelősség, mindent átható pasztellderűje pedig abból a hitből fakad, hogy nem vagyunk hiába, létezésünknek van értelme. De ahhoz, hogy meg tudjuk fejteni ezt az értelmet, előbb önmagunkat kell megismernünk. Saját magunk megismerése pedig csak úgy lehetséges, ha nem feledkezünk meg arról a közösségről, amely útra bocsátott bennünket, s arról, amelyik befogad.

*Vágta
Gyurkovics Hunor
pasztellje*

SZÉKELYFÖLD

A havonta megjelenő kulturális folyóirat Csíkszeredából jut el jóval Románia határain túlra, s az eddigi 12 évfolyam során rangos helyet szerzett a magyarországi folyóiratok között is. Az előfizetők névsorából kiderül, hogy a mintegy 900 magyar és román magánszemély, intézmény mellett Ausztriában, Német- és Svédországban, Kanadában, az Egyesült Államokban, de Angliában, Franciaországban, Dél-Afrikában, Hollandiában, Spanyolországban, Svájcban, Szerbiában és Ukrajnában is szép számmal vannak olvasói.

Még a júliusi számot lapozgatom, a középpontban az európai szervezetek és a nemzeti kisebbségek kérdésével foglalkozó tanulmánnyal – Demeter M. Attila és Tonk Márton írt erről, megállapítva, hogy „az autonómia intézményesítése túlmutat a szimpla jogvéde-

lem gyakorlatán”, az úgynevezett többlétejogoknak azt a célt kellene szolgálniuk, hogy egy adott kisebbség megőrizhesse kulturális identitását az egyenlőtlenség feltételei mellett. Tanulmányukban jellemző példák segítségével mutatnak rá, hogy a nyugati szervezeteknek a kisebbségi problémához való viszonyát a legenyhébb jelzővel is skizofrénnek lehet nevezni, hiszen az állam és a kisebbség viszonyát egyebek közt azért is nehéz konstruktív együttműködéssé alakítani, mert az európai kisebbségvédelem alternatív stratégiái „egyszerre bátorítják és fogják vissza a kisebbségek politikai mobilizációját, egyszerre propagálják és vitatják a nyugati föderalizmus és autonómiák értékeit, egyszerre nyilvánítják ki és utasítják el a speciális kisebbségi jogok legitimálását”.

Ugyanebben a *Vox Populi* rovatban ír Boros Ernő – *Gyanútlan diszkrimináltak címmel* – arról: mi a magyarázata annak, hogy az uniós tagállamok többsége a területén élő őshonos nemzeti kisebbségek számára jóval több jogot biztosít, mint Románia, ellenben a szociológiai felmérések azt mutatják, hogy a romániai magyarok többsége nem érzi az etnikai hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetést. Ennek okát Boros Ernő a „tudatlanságban látja” – az emberek (rossz viszonyítási alappal terhelve) nem elég érzékenyek a diszkrimináció különböző megnyilvánulási formái iránt, s némi illúziót keltenek a hangzatos diszkrimináció-ellenes kampányok is, nem beszélve arról, hogy a passzivitás és a bulvárosodás miatt még a romániai magyar sajtó sem gondoskodik kellően a negatív megkülönböztetések tudatosításáról.

FORDULÓPONT

„Vegyük komolyan a gyermeket. Minden egyéb ebből következik.” – Kodály Zoltán intése a *Fordulópont* című, X. évfolyamát író folyóirat mottója. Gyakorló apaként érzem ennek felelősségét. Tapasztalom, hogy a gyermek valóban mindent komolyan vesz, míg a felnőttek hajlandók azt mondani, hogy csak játszik. Igen, az ő játékvalósága a legteljesebb univerzum, s teljesen természetes létezőmódja a mese.

Sajnálom, hogy csak nem oly régen bukkantam rá a negyedévente megjelenő kiadványra. Most a 39. számot olvasom, mely a lap-hagyományhoz hűen ismételten tematikus összeállítás: *Sorsunk mesekönyve?* témamegjelöléssel adták ki. S a hagyományba illik a kérdőjeles cím is, hiszen eddig mindegyik összeállítás így jelent meg, a vitára is ösztönöz, illetve bekapcsolódik egy-egy aktuális probléma megvitatásába. Középpontban a gyerekekkel, a családdal.

Attekintve a korábbi összeállításokat, megállapítjuk: némelyik témacím valóban kérdés – *Miért (nem) olvas a gyermek? Mitől fél a kamasz? Ki vagyok én? Kié a gyermek? Kire vagyok féltékeny? Ki védi meg? Szabad-e az idő?* stb. –, de több az olyan állítás, melynek megkérdőjelezése igaz, hogy nem egyszer költői kérdés (tehát magában rejti a választ is), ám egyúttal arra késztet, hogy magunk szintén állást foglaljunk – például: *Tévé előtt – védtelenül? Vevők az erőszakra? Válságban az olvasás? Mindennapi agresszió? A hallgatás ára? Családban marad? Vegyük komolyan?* stb.

Nem feltétlenül szakemberek, és nem is kizárólag óvodapedagógusoknak vagy tanítóknak, tanároknak (illetve az őket oktatóknak) szánják a lapot a szerkesztők – habár az irodalmi közlések és az ismeretterjesztő írások ugyanúgy helyet kapnak benne, mint a komoly tanul-

mányok –, hanem az értelmes felnőtteknek. Persze, nem valamilyen gyakorlati enciklopédiaként, inkább hasznos olvasmány gyanánt, illetve tájékozódási pontként.

Ehhez a szándékhoz illeszkedve, ötletek és beszédesek a rovatcímek is: *Kiindulópont, Támpont, Nyugvópont, Nézőpont, Táguló pont, Forráspont, Szempont, Metszés pont, Találkozási pont, Töréspont, Kritikus pont, Ellenpontok*, valamint *Gyerekhang, Konzultáció és Kitekintés*. Tehát megtaláljuk benne úgy a problémafelvetést, a hátteret, az elemzést, mint a véleményt és a vélemények ütköztetését, s a komolyan vállalt párbeszédben egyenrangú partner a szakember a szülő és a gyermek, aki nemcsak a róla szóló beszéd révén van jelen, hanem rajzaival, hozzászólásaival maga is alakítja a képet.

A kodályi útmutatás mellett az aktuális folyóiratszám mottója a borító belső oldalán olvasható, egy idézet Eric Berne tollából: „Maga a történetmesélés is történet: néha sokkal érdekesebb, mint az elhangzó mese.”

Nem mindegy tehát, hogy a mesemondó (szülő) hogyan adja elő a történetet, milyen viszonyt alakít ki a mesével, ami egyben arra is következtetni enged (világképének épségén túl): milyen a viszonya a gyerekekhez. És nem csupán a hagyományos mese (a mítosz vagy a tündérmese) szolgál ilyen történetalapként, hanem az egész élet, de maga a történelem is. Szávai Ilona főszerkesztő arra figyelmeztet továbbá, hogy minden mesében „sorskönyvek” lapjaira bukkanunk (a végzet archaikus mintáira), és véges sorsunkat kutatva, a mese közben mindannyian gyermekeink sorskönyvét is írjuk.

Eme gondolathoz kapcsolódik Nagy Attila írása (*Sorsok és mesék*); a kiindulópont problémafelvetéséhez Mikszáth

Kálmán itt közölt tárcája nyitott százéves távlatot, arra is rádöbbenve, hogy az oktatásügyben nem csak ma lelünk a gyermek természetétől idegen ötleteket. *A fantázia és a mesék* című, 1910-ben írt cikkben két tekintélyes tanfőúr között folyó polémiára utalt Mikszáth, felidézve, hogy egyikük szerint „nem való meséket fölvenni az iskolai olvasókönyvekbe, mert ezek a gyerekek fantáziáját hizlalják, holott annak zsugorítása volna kívánatos”.

(Csodálkozunk, hogy mindez nem egy mai újsághírből való? Tudjuk, hogy a fantázia szabadságot ad – ezért ne csodálkozzunk. Talán egy családbarát társadalom is Mikszáth óhaját mondja magáénak inkább: „Olyan országot szeretnék, (...) ahol még mesélnek az emberek.” – S éppen hozzágondolja, hogy ez a mese inkább tündérmese legyen. A válasz is megérkezik a 4. osztályos Rehberger Noémitől, *A szeretet gyöngyhídjája* alakjában.)

S végül néhány izgalmas tanulmányt említek: *Párhuzamos történetek Lázár Ervin életművében* (Komáromi Gabriella); *Evolúciós pszichológiai közelítések a népmeséhez. Olvasatok a Fehérlófia című népmese alapján* (Tancz Tünde); *Mese az óvodában* (Szinger Veronika); *Mit olvasott a szakácsné?* (Praznovszky Mihály Mikszáth és a mese kapcsolatáról); *A játék magja. Szabálykövetés a gyermekjátékokban* (Kriston Vízi József a játékmintákról).

Balogh Sára, 6 éves:
 „Utazik a vándorcirkusz”
(Igazgyöngy Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Berettyóújfalu)
 a Vojtina Bábszínház Paprikajancsi szerenádja című rajzpályázatára
 (2007. november–december)

ART LIMES; BÁB-TÁR V.

A Vojtina Bábszínház idei, a Nagyerdői Kultúrparkban rendezett mutatványos napján, még június elején ismét hallhattuk azt az ígéretet, hogy itt épül fel a bábmúzeum, mely a Korngut–Kemény család hagyatékának ad helyet – vagy ahogy a Kossuth-díjából erre a célra alapítványt tevő Kemény Henrik bábművész elnevezte: a Korngut–Kemény Élő- és Mozdó Bábmúzeum.

A tavalyi mutatványos napon – némi ízelítőt adva az örökségből – megnyílt az „elvarázsolt kastélyban” egy időszaki kiállítás (ezt az anyagot Láposi Terka képzőművész–rajzpedagógus, a Vojtina Bábszínház játszószínháza művészeti vezetőjének szakmai tárlatvezetésével mutattam be a *Néző • Pont* 2007. októberi, 8. kötetében, 619–623. o.)

Debrecen városa 2006 őszén vállalta fel, hogy megépíti a Nagyerdőn ezt a múzeumot, a Korngut–Kemény Alapítvány Kósa Lajos polgármester aláírásával őrzi ezt az ígéretet, s tavaly ősszel pályázatot írtak ki az építendő bábmúzeum tartalmi összetevőiről.

Láposi Terka a *Néző • Pont* kérésére összeállított feljegyzésében röviden újra összefoglalta a legfontosabb szempontokat: „Az alapítvány és a város közösen olyan interaktív bábmúzeum képét vázolja fel ekkor, amelyben játszóház, foglalkoztató műhelyszobák, miniatűr színpad szolgálja a bábművészet történetével, a játéktörténettel, illetve a játék- és bábkészítés képző- és iparművészeti folyamatával és technológiájával ismerkedni vágyó gyerekközönséget.”

A város múzeumépítésre vonatkozó szándéka és ígérete már megvan, a bábmúzeum tartalmi koncepcióját részletesen kidolgozták, Rácz Zoltán építészeti látványtervei megszülettek. Debrecen az Európai Unió pályázati kiírását várja, hogy támogatásával 2009 őszére (de legkésőbb 2010 őszére) felépítse és megnyissa a Kemény-bábmúzeumot.

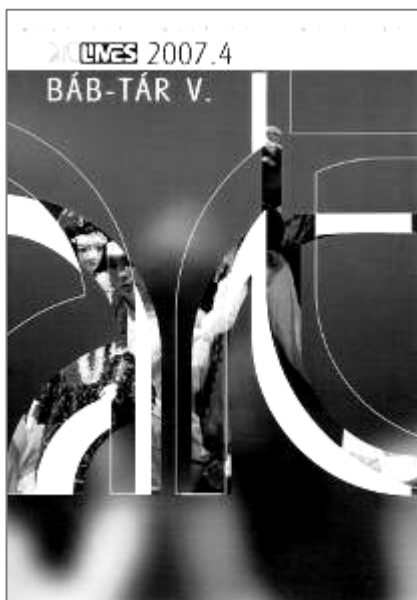
Hogy újra felidéztük a bábmúzeum létrehozására megfogalmazott szándékot, annak nemcsak az volt az oka, hogy nyár elején a mutatványos nap megnyitójának ez volt az egyik fő gondolata – a

Mutatványos nap 2007-ben a Nagyerdőn. Illusztráció az Art Limes – Báb-Tár V. számában közölt Láposi Terka-esszéhez

megismételt ígérettel együtt –, de azért is, mert Láposi Terkának a jelenleg látható időszak kiállításáról írott virtuális tárlatvezetése megjelent az *Art Limes* folyóirat Báb-Tár V. számában 21 színes és archív illusztrációval (102–117. o.). Ebben felidézi a kiállítás előzményeit, s a tárlat anyagának érzékenyen (érzéki módon) elemző ismertetése során, a bábok világán keresztül, megnyílik előttünk nemcsak a csodálatos mesetér, de a Korngut Salamon–Kemény Henrik család története is, általa pedig a magyar bábszínhátszása.

A Tatabányán szerkesztett művészeti szemle 2006 óta állít össze bábjátékkal foglalkozó tematikus számokat (*Bábok és bábuk* címmel korábban 2003-ban jelent meg kiadása), a 2007/4. aktuális szám pedig a *Báb és hagyomány*, *Báb és színház*, *Portrégaléria*, *Kincs – Tár* rovatok mellett kitekintést és szemlét is tartalmaz.

Hátsó (marionett), műszerkeze: Kemény Henrik

Előrdő (báb) (marionett), műszerkeze: a testet Korngut Salamon, a testet Korngut–Kemény Henrik készítette

Illusztrációk a folyóiratból. Balra: Popey (Kemény Henrik marionettje); jobbra: Bunkó Bandi (a fejét Korngut Salamon, a testét Korngut–Kemény Henrik készítette)

Tanulmány foglalkozik itt a középkori vallásos tárgyú bábjátékkal (*Angyalok, ördögök és az akárki*), Papp Eszter (a bábfej-gyáros) Bodor Aladár portróját rajzolja meg, s Balogh Géza *Obrazcov* álom-anyagból építkező monumentális és intim bábszínházairól ír.

Mészöly Miklós báboos kapcsolódási pontjaival két tanulmány is foglalkozik, s beszámolót olvashatunk a XIV. Pécsi Nemzetközi Felnőtt-bábfesztiválról *Az átértelmezett hagyomány* címmel. Három írás segítségével ismerkedünk meg a kecskeméti Círóka Bábszínházzal, a

társulat történetével és művészi útjával (Fekete Anetta: *Amatőr együtttestől a hivatásossá válásig*; Nánay István: *A népmesei alapoktól a szakrális, családi színházformáig*; „*Tudatosan vagy ösztönösen, de szeretem ezt a színházat!*” – Zalán Tibor beszélgetése Kiszely Ágnessel). A Círókához egyébként a Vojtina is több ponton kapcsolódott, kapcsolódik: Szabados Zoltán itt értett komoly bábszínészé, s lett a kecskeméti társulat meghatározó, bár az új évaban onnan távozó tagja; Rumi László rendező rendszeresen kap feladatokat Debrecenben is; az ottani tervezők, Boráros Szilárd és Grosschmid Erik már a debreceni látványterveket szintén erősítik. Grosschmid Erikkel Papp Eszter külön interjút is készített, melyben a tervezőművész kiter arra a ma a bábszínházi szakmát is egyre erősebben foglalkoztató kérdésre, mely szerint lehet-e a báb-

színházról egyáltalán beszélni, nem csupán „a” színház létezik-e, melyet lehet bábokkal vagy bábok nélkül játszani.

Ha megszűnne ez a besorolás, „akkor talán megszűnne az a kisebbségi érzés a bábosokban, amit minduntalan érezni kényszerülnek manapság. Mindamellet vannak bábok, amelyeket sokszor a képzőművészet, a szobrászat, a kisplasztikák 'értékmérőivel' lehetne mérni, de mégis akkor teljesednek ki igazán, ha 'akcióban' a színész-bábszínész kezében megmozdulnak – mondja Grosschmid Erik. – Ha sikerül felemelnünk a műfajt a nézők szemében a nagyszínházak elismertségi szintjére, talán még azt is elérjük egyszer, hogy a színész megtiszteltetésnek érzi majd, ha egy bábót az ő kezeire bíznak egy előadásban, és kihívásnak fogja tekinteni.”

DEBRECENI SZEMLE

Debrecen és a régió tudományos műhelyeinek folyóirata

Kelet-Magyarország „ismeretlen kulturális kincseinek feltárására” vállalkozott a Hankiss János által szerkesztett *Debreceni Szemle*, 1927 és 1944 között.

Ennek belső borítóján az alábbi, olvasónak szánt felhívás olvasható: „Közöniséget akar nevelni, amelynek számára a Tudás nemcsak hatalom, lelki szükséglet, mindennapi kenyér. Hasábjain a legkiválóbb magyar és külföldi tudósok találkoznak a közönséggel. A *Debreceni Szemle* cikkeinek tárgyát és súlyát tudósokhoz szabja, érdekességét és művészi formáját pedig a legszélesebb körű olvasótáborhoz.”

Vastagon szedett figyelmeztető szavak követik aztán a fentieket az 1942-es februári számban: „A *Debreceni Szemle*

az 1925 táján nagy számban megindult magyar folyóiratok közül az egyetlen, amely ma is él s teljes erővel dolgozik. Éppen ezért megérdemli és kéri mindazok támogatását, akik a magyar műveltséget ezekben a nehéz időkben kincsnek és fegyvernek tekintik.”

A folyóiratban (köszönhetően a szerkesztői érdeklődésnek és orientációnak) nagy szerepet kapott a francia irodalom, foglalkozott a lap az irodalomtörténeti és filozófiai-esztétikai kérdésekkel, állandó sorozatot indított *Debrecen és az Alföld* címmel, amelyben például *Petőfi és Arany a nép ajkán*, *Görög Demeter és kiadatlan levelei*, *Maradt-e Csokonainak prédikációja?* címmel közölt cikkeket.

A nagy múltú s hírv folyóiratot 1993-ban, éppen 15 esztendővel ezelőtt indította újra az MTA Debreceni Területi Bizottsága, valamint a Debreceni Egyetem jogelődje, a Debreceni Universitas, és a szerkesztők már akkor megfogalmazták, hogy Hankiss Jánosék folyóirata folytatójának tekintik magukat, építve a századokon át kisugárzó debreceni kulturális hagyományokra, támaszkodva egyben a régió jelenlegi tudományos és kulturális potenciáljára.

S éppen a város és környéke gazdag és szerteágazó tudományosságának, művészeti életének köszönhető, hogy egy tematikájában is szinte példa nélküli kiadványt vehetünk kezünkbe – az idén eddig két számot. A folyóirat érdeklődésére és témafelelőléseire leginkább az enciklopédikus jelző illik, hiszen a humán- és társadalomtudományok, valamint a természettudományok minden ágának legújabb eredményeivel kívánja megismertetni a legszélesebb értelem-

ben vett tudományos értelmiséget. Arra ugyancsak törekednek, hogy a közölt tanulmányok tárgyalásmódja, stílusa és nyelvezte olyan legyen, hogy az illető tudományterületet nem művelő olvasó számára is viszonylag könnyebben befogadható legyen.

Nos, arról nem vagyok teljes mértékben meggyőződve, hogy például az idei első szám élén megjelent Kálmán Béla tanulmány olvasása után élvezetes beszámolóra lennék képes a napfoltok és napfoltcsoportok szerkezetéről és fejlődéséről (még az egyszerű ismertetésére sem vállalkoznék), miként az erdélyi Mezőség növénytani kutatásainak kárpát-medencei jelentőségével kapcsolatban sem értettem meg mindent. A biológusok, fizikusok, földrajzosok számára minden bizonnyal jobban befogadható a stílus és a nyelvezet, meglepetésként ért azonban, hogy az említett 2008/1-es számtematikus blokkjában, *A hippokratészi hagyomány és a magyar orvostörténet* címűben élvezetes tanulmányokat olvastam (Németh György: *Hippokratés és a számok – A húsokról*; Forgács Tünde: *A víz gyógyító szerepe a hippokratészi corpusban*; Bajnok Dániel: *Mit számít az orvosi mágia? Numerológia és a gyógyító mágikus papiruszok*; Bácskay András: *Számmissztika a babilóniai terapeuta szövegekben*). Utólag egyébként már nem is csodálkoztam, hiszen ezek a közlemények egyben izgalmas művelődéstörténeti írások.

Még inkább tanulságos volt az idei második szám blokkja: *Szent Erzsébet és hagyományja* – a szerzők (Orosz István, Sz. Jónás Ilona, Gábor Csilla, Bitskey István, Horváth Emőke, Gyulai Éva, Hörsik Richárd) a tudós szerzők történelmi, irodalom- és egyház-, illetve kultusz- és művészettörténeti szempontok alapján vizsgálták Árpád-házi Szent Erzsébet alakját s a hozzá kapcsolódó kultikus örökséget.

Bevallom, a legnagyobb izgalommal Tóth Dénes tanulmányát lapoztam, mely a szerző színház történeti írásainak fontos része (*A balétoktól a mozgásszínházig. Táncművészet a debreceni Csokonai Színházban*). Tóth Dénes Palasovszky Ödönről (s színházáról) már írt egy kitűnő monográfiát – sajnos, könyv formájában még nem láttam viszont a tanulmányfejezeteket, azok különböző folyóiratokban jelentek meg 1986 óta (*Alföld, Partium, Iskolakultúra*), köztük a *Debreceni Szemle*ben is 2002-ben, valamint a legutolsó 2007-ben a *Mediáriumban*. Ez a most közölt táncművészeti összefoglaló egyébként megfelelő referencia ahhoz is, hogy a Csokonai – 1915 előtti városi – Színház egész történetét megírja. Igaz, az önálló táncszínházi produkciókat csak 1953 óta számoljuk itt, s 2006-ig összesen 39 táncművet (15 önálló estet és 11, operákkal együtt játszott produkciót, köztük 11 ősbemutatót és 2 magyarországi premiert) állítottak színpadra, de egy jelentősebb színházi vagy városi ösztöndíj Tóth Dénest még inkább készíthetné a jóval nagyobb lélegzetű munka, a debreceni színházi monográfia elkészítésére. (Ma még a Vojtina Bábszínház történetének megírásán, repertóriumának összeállításán fáradozik, s végső soron ez is része lehet a majdani nagymonográfiának.

„Szüksége van-e a táncművészetre a mi (...) korunknak? – teszi fel tanulmánya végén a kérdést. – Szüksége van-e Debrecen városának, mindközönsegesen a Csokonai Színháznak táncelőadásokra? Hamarosan, a Latinovits-színház megépültével (a jelenlegi tervek szerint 2009-ben) kiderül. Mindenesetre a tánc műzsája, Terpszikhoré már régen 'dolgozott', midőn túlzás lett volna még irodalomról, színházról szólni. A mágikus szertartásoktól messze ívelt a művészeti ág útja az úgynevezett alternatív mozgásszínházak produkciójáig; a tánc

sosem hagyja magát kiiktatni a kulturális életből, legfeljebb a köztudatban csökken vagy emelkedik az értékelése.”

A folyóirat idei két számát egyébként dr. Gaál Botond teológusprofesszortól, a *Debreceni Szemle* kuratóriumi és szerkesztőbizottsági tagjától kaptam meg, és külön is örvendtem annak a különlevonatnak, mely a 2007/ 4. számból az ő tanulmányát adja közre *A „kánaáni nyelv” és a református teológiai nyelvújítás* címmel. Írásának általános problémafelvetése, miszerint szükség van-e a különböző tudományterületek szaknyelvének megújítására, elégséges-e nyelvünk kifejező ereje az újabb és újabb tudományos vagy művészeti ismeretek befogadására, pontos közlésére, érinti a teológiai szaknyelvet is, nemkülönben a prédikációk nyelvét. Ennek a tanulmánynak az ismertetésére alább egy kicsit nagyobb teret szentelek.

Gaál Botond történeti áttekintésében is felhívja a figyelmet az Ézsaiás könyvében olvasott jövendölésre, mely szerint az egyiptomi környezetben lesznek majd olyanok, akik „Kánaán nyelvén szólnak”. Az idézetet már a hellenista korban jegyezték le, és a kultikus héber nyelvre vonatkozik. „Innen származik a mai egyházi közélet vágyának kifejezése, hogy az ígéhirdetéseknél és a szentbeszédnek nem szabad 'kánaáni' nyelven szólnia, mert nem lesz érthető a mai ember számára. (...) Lényegében az történik, hogy megváltozott külső nyelvi közeg, amelyben a 'szaknyelv' már érthetetlen.” Ez a tétel már az ószövetségi embert is elgondolkodtatta, hasonló problémák jelentek meg az újszövetségi korban is, és a szövegértelmezési kérdések egészen a mai korig ívelnek.

Az is bebizonyítható, hogy a bibliafordítások minden korban és minden népénél nagy hatással voltak a latin utáni önálló nemzeti nyelv kialakulására és

változásaira – a 16. századtól kezdve tudósaink, szerzeteseink és prédikátoraink szintén sokat fáradoztak egy új kifejezésrendszer megteremtéséért –, de a köznyelv folyamatos változása visszahat a teológiai szaknyelvre és az igehirdetések nyelvezetére egyaránt. A magyar szakrális nyelv nem maradt a templomok falain belül, a protestáns kegyességi élet nyelvezete kihatott a hétköznapi beszédre, áthatotta az irodalmi nyelvet – az sem lehet véletlen, hogy számos kiválóságunk került ki a református kollégiumokból. De mivel a nyelv folyton változik, a szakrális nyelvezetnek is követnie kell valamilyen módon a profánt, hogy a megváltozott nyelvi környezetben is érvényesülni tudjon az eredeti üzenet.

Gaál Botond több olyan példát is idéz, ahol rávilágít: bizonyos szavak kivesztek a köznyelvből, így nem érthető a bibliai szöveg (*eszterág* – gólya; *szövétnek* – fáklya, gyertya). Illetve vannak olyan szavak, melyek ugyan még léteznek, de ma mást jelentenek (a *közönséges* régen egyetemet, a *hitetlen* az isteni szabályokhoz hűtlen embert jelölte, a *pironkodik* régebben a jóval súlyosabb értelmű szégyenkezésre utalt, a *megett* azt jelentette, hogy valaki hazatér stb.) A ma nem értelmezhető kifejezések sorát lehet találni a zsolnárokban és az énekekben, soknak közülük már csak nyelvtörténeti értékük van, illetve néha a derűtlenség oka is lehet egy-egy énekeskönyvi kifejezés: „Az oroszánoknak gyakorta *szükségük esik*” (azaz: nélkülöznek, éheznek).

A professzor mint különös esetet említi az Apostoli Hitvallás első fél mondatát, még az 1990-es évek elején hivatalosan elfogadott, ökumenikus fordítás is ezt hagyta meg: „*Hiszek egy Istenben...*”, miközben ez lenne a helyes: „*Hiszek az egy Istenben...*” „Az Apostoli Hitvallást magyarul *Hiszekegy*nek is hívják. Bizonytalán ez volt a legfőbb érv a döntésben. Nyelvi szempontból azon-

ban hibás az elfogadott szöveg. Ugyanis a magyar beszédben a hangsúly ilyenkor a mondat elején van. Emiatt az *egy* szócska elveszíti a hangsúlyát, sőt kimondottan hangsúlytalaná válik, s ebből következően elveszíti az értelmét is. Az *egy* számnévből hangsúlytalan határozatlan névelő lesz. Ha pedig a hitvallásban határozatlan névelőként mondjuk, akkor az azt fogja jelenteni, hogy *hiszek egy valamilyen istenben*. Márpedig a szöveg eredeti hitvallási értelme a Szentháromság *egy* Isten. (...) Nem szabad ragaszkodni a rossz nyelvi be-rögződéshez, ha az helytelen következtetésre ad okot.”

A teológiai vagy a prédikációnyelvi újtásra Gaál professzor szerint azért van szükség, mert az egyház megváltozott nyelvi közegben prédikál, illetve a teológia sok tekintetben új nyelvi kultúrájú fiatalokat oktat. A teológiai szaknyelvnek (a többi szakzsargonhoz hasonlóan) nem szabad azonban teljesen alárendelnie magát a mindennapi köznyelvi környezet ismeretvilágához. S az is a jelen kihívása, hogy miként értelmezzük az olyan, a nemzetközi irodalomból nyelvünkbe érkezett kifejezéseket, mint például: *antropikus elv*, *kontingencia*, *processzus teológia*, *lélek emergenciája* stb.

Gaál Botond megfogalmazza itt összefoglaló javaslatait is – ennek a fölvetés-sornak csupán főbb tételeit idézem: Az idő megérett egy átfogó nyelvi felülvizsgálatra a teológiában és liturgiában egyaránt, ám mivel az nem avult el annyira, hogy a külső nyelvi közeg számára elszigetelt lenne, csupán korhoz igazítást, modernizálást kell végezni. A „kánaáni nyelvet” nem szabad egészen elhagyni – számos nyelvi szépsége mellett az irodalmi klasszikusok megértésében is segít. Csupán pontosítani kell a kifejezéseket, közérthetőbbé téve jelentésüket. A nyelvújításban is

érvényesülnie kell a kegyeletnek, szoltáraink és régi énekeink szókinésén is csak igazítani kell, viszont a külföldi keresztyén énekkultúrából kívánatos lenne számos darabot áttemelni. A teológiai szaknyelv nemzetközi irodalomban egyöntetűen használt kifejezései gazda-

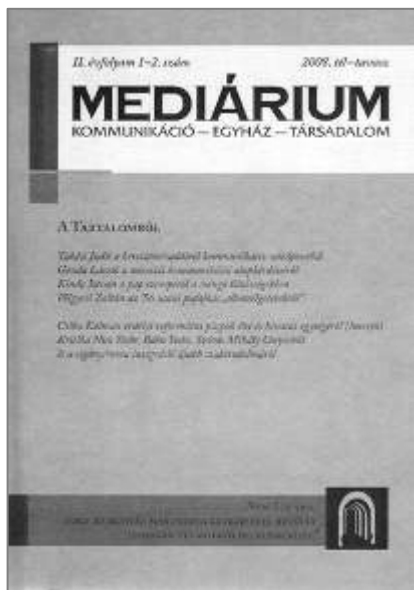
gítják nyelvünket, nemzeti nyelven csupán értelmezni kell azokat. A nyelvet tehát (teológiában és liturgiában is) egyszerre kell segítenünk és engednünk, hogy a saját természete szerint újuljon meg.

MEDIÁRIUM

Kommunikáció – egyház – társadalom

*A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetének folyóirata*

Megújult külsővel jelentkezett a debreceni folyóirat második évfolyamában, s az egyházi tematikát az orientáló alcím-megjelölésben is erősítette. Az első félévi összevont kiadást Gáborjáni Szabó Kálmán itáliai fametszetei illusztrálják, s hozzá egy ajánlót olvashatunk a művész „stílusos és anyagszerű” grafikáiról.

Az első évfolyamban megszokott rovatok folytatódnak, igaz, a *Fórum* mellett az *Egyház és világ* is kimaradt – utóbbi talán az indokolhatta, hogy az egyház és társadalom kapcsolatát különböző aspektusokból faggató cikkek a *Kommunikációs színterek*, a *Hagyomány és változás*, illetve a *Műhely* rovatokban is jelen vannak (Gonda László értekezése a missziói kommunikáció kérdéséhez: *Meghívás a hit asztalához*; Visky István: *A magyar református sajtó kezdetei a 18. században*; Csorba Dávid „A Biblia évé”-hez is kapcsolódó tanulmánya *Eltűnt Biblia-fordítások nyomában* címmel; Kinda István írása: *Státus és privilégium. A pap szerepe a moldvai csángóknál*; valamint a Somfalvi Edit által készített interjú Csiha Kálmán erdélyi református püspökkel: *„Ha az ember belül rendben van, minden megpróbáltatást elvisel”*).

Takács Judit média-nyelvészeti hozzászólásaival már a korábbi folyóirat-számok *Fórum* rovatában is jelentkezett, ezúttal *Kommunikációs színterek* írásai közt a keresztnévadás és -viselés kérdéseit kommunikatív nézőpontból vizsgálta (*Valóban nem számít, minek nevezzük?*) Völgyesi Zoltán az 1956-os

forradalom utáni megtorlás vidéki történetéhez ad újabb adalékokat (*Pufajkás „elbeszélgetések”*); a természet és társadalom finn szépirodalomban való megjelenését faggatja Paszterscák Ágnes (*Natura és societas a finn népbábrázoló szépprózában*); s Tóth Dénes *Beszédes gesztusok* címmel ír a tánc kommunikatív értelmezési lehetőségeiről. Idézek alapvetéséből: „A mindennapi kommunikáció mintegy kétharmada nem verbális, így az ösztönös mozdulat a hétköznapiakban is többet árul el a személységről, mint az átgondolt beszéd. A karakterek életjele a gesztus, ez az, amiben a belső életünk megnyilvánul. A tánc pedig a lélek térbe lendült szervi beszéde. A tudáson túli területekről érkező képek láncolata, saját titkaink megjelenítését lehetővé tevő forma. A színház legkölteibb formája.”

A *Mediárium Szemle* rovatában Kovács Béla Lóránt ismerteti Bába Iván *Békés átmenet. Adalékok a kialakított rendszerváltozáshoz* című könyvét; Nico Stehr *A modern társadalmak törékenysége* című munkájáról Himfy József ír; Kmeczkó Szilárd kritikáját Szívós Mihály könyvéről (*A személyes és a hallgatólagos tudás elmélete. Előzmények, keletkezéstörténet és új távlatok*) *Mi fér*

el egy gondolatban? címmel olvassuk; s Berek Sándor egyszerre három kiadványt ismertet a cigány/roma integráció és az oktatás témakörében: cigány népművészeti tankönyvet Ligeti Györgytől, a romológia alaprendszerével kapcsolatos tanulmánykötetet Forray R. Katalin szerkesztésében, valamint egy 2007-es ország-jelentést a romák minőségi oktatáshoz való egyenlő mértékű hozzájárulásáról.

Sajtó- és kortárs irodalomtörténeti érdekesség az Oszváth Sándor közlésében megjelent négykezes: Tar Sándor író és Rácz T. János újságíró irodalmi interjúja *Fordított evolúció? Sportos véleménycsere egy bigott tanárral* címmel. Az írás 2003 októberében készült, ma már egyik szerző sem él. A posztumusz közlés annak köszönhető, hogy Oszváth mindkettejükkel igen jó barátságban volt, s Tar Sándorék gyakran használták otthoni számítógépét távollétében is. Így maradhatott meg a „sürgős” írnivaló kényszer eredménye az utókornak is. „Tar akkoriban a fiktív interjú műfajával kísérletezett – idézi fel Oszváth Sándor – ily módon szerette volna megidézni NDK-s éveit, ottani nevelőtanári élményeit.”

LUPE

A vizuális kommunikáció magazinja

Némi csalódást kelt bennem a LUPE – immár folyamatosan. A vizuális kommunikáció magazinjának hirdeti magát, s az e szakterületet is oktató tanárként, valamint a képek világával egyébként is többet foglalkozó esztétaként arra vártam volna, hogy újabb ismereteket vagy legalább támpontokat kapok a képbeszéd közvetítéséhez. Most a 33. megjelenést, az idei májusi számot tartom a

kezemben, nagyjából három éve követtem figyelemmel a magazint, de az igazi élmény mindmáig elmaradt. Ha nagyon leegyszerűsítem a magyarázatot, a területet úgy jellemezhetném, hogy a vizuális kommunikáció nem más, mint a látvánnyal történő információcsere, s annak vizsgálatában a kép környezetre és jelentésre gyakorolt hatása, a szöveg és kép viszonya egyaránt meghatározó.

arány a korábbi lapszámokban sem. De hadd idézzek fel néhány cikket azokból is. A „Reneszánsz év – 2008” jegyében a magyar könyvkultúra kezdetéről olvashattunk márciusban, a *Galéria* rovat pedig a debreceni Velényi Rudolfot mutatta be, *Jelképek vándora* címmel.

A LUPE 2008. márciusi Galériája Velényi Rudolf alkotásaival

Szemelgetek a 2007-es magazinokból: a 27. szám (2007. március) vezető írása a bulvárnyelvi jelenségekről szóló vitába kapcsolódik, megállapítva, hogy a bulvársajtó rendkívül szegényes nyelvhasználatra, a nemtörődomségre, a nyelvi durvaságra, az igénytelen, gyakran gusztustalan képanyagra csak tovább súlyosbítja a tartalmi problémákat. (Ennek a cikknek kifejezetten örültem.) Itt olvashatunk még egy kanadai újságmúzeumról, az augusztusi számban a magyar nyomtatott szótárak történetéről, Alföldi

László művészetéről – Alföldi bemutatása az októberi magazinban is folytatódik, és izgalmas kalandozásra hív a budapesti Bélyegmúzeumot (pontosabban annak mintegy 20 ezer tételt számláló bélyeggrafikai táráját) bemutató írás.

A gyűjtemény nagyrészt a magyar bélyegek eredeti kivitelű grafikáit, kisebb részben pedig a különböző tervpályázatokra beküldött vázlatokat tartalmazza. A múzeum relikviái számos olyan kivételes képességű grafikus munkásságáról is vallanak, akiket még a képzőművészetben jártas közönség is alig vagy egyáltalán nem ismer, a különös tehetségű specialisták névsora (bennük például Füle Mihály, Vertel József, Kékesi László, Dudás László, Varga Pál vagy Nagy Zoltán és Vagyóczky Károly nevével) leginkább a filatelisták előtt cseng ismerősen, de olyan szerzőkkel is találkozunk, akik könyvillusztrációikkal arattak jelentős sikereket (ilyen például Kass János vagy Zombory Éva).

Halasi csipke sor, 1960 Zombory Éva tusrajza

A tizedik évfolyamát író, negyedévente Debrecenben megjelenő néprajzi folyóiratról az alapító főszerkesztő Ujváry Zoltán professor emeritus hosszabban is beszélt a *Néző* • Pont 14–15. kötetében (400–403. o.), alább a júliusban megjelent második számból kínálok ízelítőt.

Az augusztus 20.-ai dátumra tekintettel, Csáky Károly arról emlékezik meg cikkében: milyen kultusza van az államalapítónak az Ipoly mentén (*Szent István ünnepe és kultusza az Ipoly mentén*). Ezt a napot Mária Terézia nyilvánította országos ünnepé 1774-ben, és Szent István jobbájának tisztelgetésére 1818-ban rendeztek először ünnepélyes körmenetet. A templomszentelések (a történelmi Magyarországon mintegy 350 településnek volt védőszentje) és körmenetek mellett azonban számos egyéb szokás is elevenen élt. A leányok koszorúját imával áldották meg, ez volt az új

kenyér ünnepe, fennmaradt néhány István-napi idő- és termésjósolás, rendszerek voltak a zárandoklatok, s igen gazdag az ipolysági tárgyi és hagyománykör is – Csáky Károly rendre bemutatja írásában az egyes települések emlékeit, valamint szól Szent István király koronájának Ipoly menti kultuszáról is.

A további tanulmányok között olvasuk Keményfi Róbert kultúra-geográfiai és néprajzi kutatások számára is használható geo-filozófiai fejtegetéseit, azt vizsgálva: hol vannak az objektív tér és a mentális/szimbolikus társadalmi jelenségek között az „átmenetek” határai, s hogy a társadalmi–kulturális folyamatokat tükrözni vélt „térkonstrukció” miképp torzíthatja a kutatásokat. Okfejtéséhez számos eurázsiai nép bonyolult kulturális és nyelvi kapcsolatrendszeréből sorakoztat példákat.

Dankó Imre Fazekas István nádudvari fazekas mester alakját eleveníti fel; a tánc református gyülekezeti keretek között történő megítéléséről ír Szászfalvi Márta és Kavecsánszki Máté. A *Miscellanea* rovatban Sápy Szilviától olvasunk Karácsony Sándor és a népdalok kapcsolatáról; az évfordulók között emlékezik meg Viga Gyula a 85 éves É. Kovács Lászlóról, és ő idézi fel miskolci múzeumigazgató elődje, Szabadfalvi József emlékét, aki az idén lenne 80 esztendő; S. Lackovits Emőke az idén, 85 éves korában elhunyt Pusztainé Madar Ilona életútját méltatja.

A Gömör-kutatás eredményeit és feladatait értékelte áprilisban az a putnoki konferencia, mely a *Gömöri magyarság néprajza* eddig megjelent négy kötete alapján vont mérleget. Itt olvassuk Bartha Elek, Szilágyi Miklós, Viga Gyula és Lovas Kiss Antal ismertetéseit.

**Könyvbemutató és rendhagyó tárlatvezetés
Medgyessy Ferenc szobrászművész halálának 50. évfordulóján**

Medgyessy Ferenc kétszeres Kossuth-díjas, a Brüsszeli Világkiállításon aranyérmes (1935), Párizsban 1937-ben Grand Prix-vel díjazott szobrászművész halálának 50. évfordulója (1958. július 20.) alkalmából július 22-ére szervezett tárlatvezetést a Déri Múzeum Baráti Köre az emlékmúzeumban.

Az életmű legfontosabb fordulójának felvillantása közben táncról szóló versek hangzottak el, s dr. Lovas Enikő fuvolajátékában gyönyörködhetett a mintegy másfélszáz érdeklődő – köztük jelen voltak a szobrászművész családjának tagjai is. Arany Lajos művészeti író ezt követően mutatta be a Medgyessy Ferenc művészetének ugyancsak rendhagyó módon emléket állító, *A táncosnő halála* című metafizikus detektívregényt. (A könyv kapható a Medgyessy-emlékmúzeum pénztárában.)

A felvételeket
ANDICS ÁRPÁD
és OZSVÁTH SÁNDOR
készítette

A táncosnő halála című regényem (a szerzői megjelölés szerint) „metafizikus detektívtörténet” – tehát a „bűntény” (egy gyilkosság és egy szoborlopás) megoldásáért a fizikai realitás határain túlra kell lépniünk –, s a könyvet méltató Arany Lajos szerint az intellektuális kalandregény vagy a misztikus krimi jelző is illik rá. A filmszerű vágásokkal két idősíkban (a jelenben és Medgyessy életében) játszódó történet mindenesetre ugyanúgy szól a táncosnő haláláról, mint a művészet életéről...

TABUK NÉLKÜL...

Termékenység és szexualitás az emberiség mindennapjaiban – időszaki kiállítás a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumban

Hajdúkerületi éjszakák címmel rendezte meg a maga „múzeumi éjszakáját” a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum június 20.-ról 21.-ére virradóan. A rendezvény megkapta a *Tabuk nélkül...* fantázia címet is – valóban teret engedve a fantáziának.

A középpontban ugyanis az erotika, a szexualitás népi és művészi ábrázolása állt, de áthallásaiban több kísérő rendezvény szintén ehhez az élménykörhöz kapcsolódott: középkori pajzán történeteket adott elő a Kuckó Művésznő, volt kakastöke pörkölt, angyalbögyörő főzés és kóstolás, s az éjszaka folyamán kovácsbemutatót tartottak – „franciásan”. A Hajdúsági Múzeumban este nyílt meg a *Tabuk nélkül...* című időszaki kiállítás, mely két részre tagolódott.

A kiállítás egyik felét a Déri Múzeum régészeti és a Zempléni Múzeum anyagából válogatott összeállítás adta, s Miskolcra kölcsönözték Ujváry Zoltán néprajzi anyagát, (falosz-gyűjteményét) is. A szexualitás mindennapi és művészi ábrázolásának határán mozgott a Zempléni Múzeum erotikus képeslap-gyűjteménye, bemutattak több erotikus festményt, illetve egy különleges összeállítás válogatott Rácz Győző és Csernáth Gábor erotikus exlibriseiből és kisgrafikáiból.

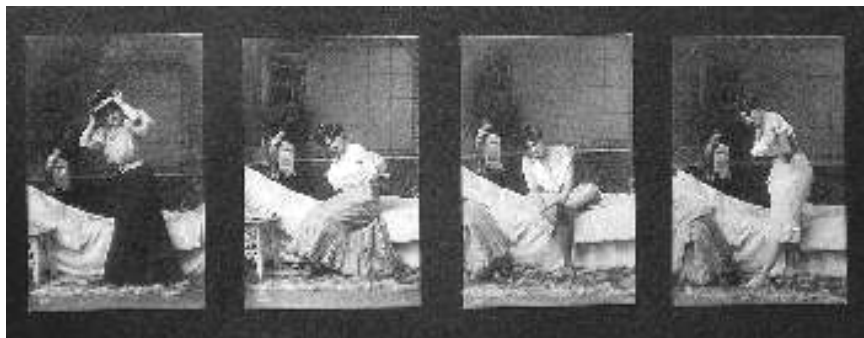
Az első, letelepült életformát folytató őskori régészeti kultúrák rituális szokásai közül a legismertebbek termékenységgel kapcsolatosak. Külön csoportba lehet sorolni a terhes nők ábrázolását s azokat az agyagszobrokat, ahol a női nemi jeleget hangsúlyozták, de gyakoriak voltak a szimbolikus ábrázolások is. A különböző tárgyak bonyolult szertartásrendszerek kellékei lehettek, s több antropomorf ábrázolás (például női altest alakú edények sora) szolgálta a házi kultuszokat.

A „falloszok rituáléjáról” Ujváry Zoltán ismertetését olvashatják a látogatók a professzor gyűjteménye mellett: A fallosz, illetve a nemzési aktus a termékenységi rítusok állandó eleme volt, s általában azt a célt szolgálták, hogy a közösség biztosítsa a termékenységet. A fallizmus valamilyen formában a föld népeinek kultúrájában mindenütt megtalálható. A természeti népek kultuszai is bővelkednek idevonatkozó példákban. Jelentőségét mutatják a különböző méretű fallosz-szobrok és a fallosszal formált figurák, faragványok, fémből, fából és egyéb anyagból formált férfialakok. Az etnológiai irodalomban is számos munka foglalkozik a fallosz kérdéskörével, a különböző rítusok összefüggésében a nemi aktusok, szexuális megnyilvánulások funkciójával. A fallosz etnológiai vizsgálatához a magyar hagyomány meglepően gazdag anyagot nyújt, s jelen van a közelmúlt népi tradíciójában is. A magyar dramatikus szokások fallosz-szimbólumai és szexuális jelenetei jól példázzák a fallosz mindennapi rítuscselekvésekben betöltött szerepét – a rítustól a komédián át a halottas játékokban betöltött tárgyfunkciókig.

*Ujváry Zoltán
néprajzkutató professzor
gyűjteményéből*

Tablórészlet a Zempléni Múzeum képeslap-gyűjteményéből Fotók: ANDICS ÁRPÁD

EROTIKUS EXLIBRISEK

Az exlibris (vagy ex libris) könyvjegyet jelent („könyvből való”, valakinek a könyvtárából való az a könyv, amelybe beragasztják), eredetileg tehát a tulajdonos megjelölésére szolgált.

Ebben a sorozatban 2007 eleje óta mutatok be exlibris-készítőket és gyűjtőket, illetve különböző tematikákat, a műfajjal kapcsolatos kiadványokat, így ide illeszkedik a hajdúböszörményi *Tabuk nélkül...* című kiállítás erotikus exlibrisekből válogató anyaga is.

(Egyébként Rácz Győző és Csernánth Gábor gyűjteményéből nem volt nehéz egy ilyen reprezentatív válogatást összeállítani).

Az exlibris nemcsak a kisebb méret miatt volt alapvetően intim műfaj, hanem azért is, mert általában valamilyen személyes viszonyt fogalmazott meg. Számos karakterjegye mellett feszültség-hordozó elem lehet, hogy ez az intimitás – funkciójából fakadóan is – intellektuális jellegű, tehát az úgynevezett „közelségbe” egy igen széles,

mondhatni: egyetemes szellemi mező sűrűsödik, nem beszélve arról, hogy (főleg a heraldikai típusú, vagy a címerjegyeket is hordozó ábrázolásoknál) egy fajta hatalmi „jelvényként” is értelmezhető.

A könyv és az érzéki látzólag távol esik egymástól – legalábbis a hétköznapi olvasó (vagy nem-olvasó) és szemlélő számára. Azonban a hétköznapi jelző nem érvényes erre a kapcsolatra, amikor a könyv és az ember viszonya már olyan mély, hogy ezt a kötődést szimbolikusan is megjelöli: exlibrist készíttet, és a kisgrafikát beragasztja a könyvbe.

A könyvvel való kapcsolat hasonlatos a nőhöz való vonzódáshoz, s itt az intellektuális szerelem a tárgy birtoklásával jár együtt – ez a birtokviszony pedig már érzéki is.

Mindez nem feltételezi, hogy az exlibrisekben törvényszerűen jelen kell lennie az erotikának. De az exlibris egyben játék is, nemcsak szenvedély, a játéknak (szimbolikus és allegorikus jellegéből következően) meghatározó eleme az aktus (illetve annak minden formája: a vágytól egészen a beteljesülésig).

Az erotikus motívumok az exlibriseken ráadásul tovább erősítik az alapjegyet, az intimitást. Itt is megfigyelhető azonban az exlibrisekre általában jellemző önállósulás. Az alkalmi grafika már nemcsak a tulajdonosát jelöli, nemcsak a tulajdonos szellemi portrészertő megnevezése és kívánsága, hanem tematikájában tulajdonképpen szabadgrafika, és az erotikus exlibris egyre ritkábban tölti be a hagyományos könyvjegyek szerepét – helyette inkább a gyűjtési célokat szolgálja.

Nem véletlenül fedezhetjük fel a „címettek” között a – más lapokról szintén ismert – exlibrisgyűjtők (például Mario de Filippis, dr. Arató Antal, Elekes Vencel, dr. Kelemen Béla, Szigeti István vagy Lenkey István) nevét. Az erotikus motívum (ritkábban) olyan művészek exlibrisein is megjelennek, akik művészetében meghatározó szerepe volt az érzékségnek (mint François Rabelais), de a meztelen nő általában is a művészi alkotás szimbólumaként jelenik meg (például a modell ábrázolásánál vagy a múzsa megtestesült képtárgyaként az ábrázolásban).

S az önállóságra (illetve a játékra) utal maga a több alkalommal előforduló elnevezés is: „sexlibris”.

A gyűjtők külön rendszerezik az erotikus lapokat (gyakran a hagyományos szabadgrafikák hasonló tematikájához illesztve azokat), de néhány közgyűjtemény szintén autonóm területet szán a műfajnak.

Alább saját gyűjteményemből adok közre további erotikus exlibriseket – ügyelve a szalonképességre is –, illetve válogatok abból az anyagból, melyet

Mátészalkán a Szatmári Múzeumban láttam egy időszakos kiállításon 2005 decemberében. A Kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum kisgrafikai kollekciójából mutattak be egy válogatást (az anyag Békéscsabán szerepelt először), s erre az alkalomra egy mini-album (80 x 60 mm) jelent meg 500 sorozámozott példányban. (Ebből nekem a 274.-et sikerült megvásárolnom – néhány lapot ebből is közlök.)

Balra fent: Vincze László exlibrise Klein Erwin részére; lent Szilágyi Imre exlibrisei László Ákos grafikusművésznek és Dusa Lajos költőnek

Vincze László

A fenti exlibrisek szerzői és címzettjei:

Vincze László: *Ex libris dr. Arató Antal;*

Józsa János: *Ex libris Vatai István;*

Szilágyi Imre: *Ex libris Fekete János*

Szilágyi Imre: *Ex libris Pantagruel*

S. Ichibun: Ex libris I. Sugimoto

Az anyag 2002-ben Peter Kocák festőművész alkotásával s a magángyűjteményéből származó 29 erotikus japán fametszettel bővült. A mini-album 63 exlibrist ad közre, köztük az itt látható lapokkal.

S. Kamachi:
Ex libris K. Shimamura

Peter Kocák munkái:

Ex libris eroticis – Ex libris „cakanie”; Ex libris „Iná Planéta

Mézeskalács fesztivál Debrecenben mézeskalácsból fonták a „kerítést”

A nagy múltú debreceni mézeskalácsosság és a vidék méhészeti hagyományaira építve rendezte meg az idén első alkalommal a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága a Debreceni Mézeskalács Fesztivált a Medgyessy-émlékmúzeumban augusztus 2-án és 3-án.

Az egyik jellegzetes debreceni mézeskalács neve ma is „debreceni tányér”. A mézeskalácsosság nem háziipar, hanem nagyhírű, európai kapcsolatokkal rendelkező céhes ipar volt. Debrecenben a mézeskalácsos céh első artikulusai már 1713-tól ismertek voltak, de bizonyosra vehető, hogy mézeskalácsosok már jóval korábban is dolgoztak a városban.

A fesztivál nemcsak magáról a mézeskalácsról szólt, de a mézről, a méz kultúrtörténetéről, sokrétű felhasználásáról, rendkívül fontos és előnyös élet-tani hatásáról, a méhekről s méhészekről, a mézes csodák születéséről, illetve a hozzá kapcsolódó vagy mozgósítható kultúráról is.

A kétnapos fesztivál programjai a gyerekektől a fiatalokon keresztül (külön gondolva a mézesheteiket a városban töltő párokra) az idősekig, a legkülönbözőbb rétegek, korosztályok érdeklődésére építettek. Vásárt rendeztek a különböző, mézzel, mézeskaláccsal kapcsolatos termékekből, a kiállítóteremben a debreceni mézeskalács-hagyományokat bemutató néprajzi kiállítást látogathattak az érdeklődők (benne a régi kasos, kaptaras méhészkedés, a mézpergetés eszközeivel, s egy üvegkaptár segítségével ismerkedhettek a méhtársadalom életével is). A programban kézműves bemutatók és foglalkozások

szintén szerepeltek: mézpergetés, mézeskalács díszítés, viaszgyertya-készítés, ütőfás mézesbábkészítés, mézeskalács-házikó építés, mézesbáb készítéséhez ütőfák tervezése, ütőfa-faragás, mézzel kapcsolatos kozmetikai szerek, gyógytermékek bemutatója.

Számos versenyt, vetélkedőt rendeztek a fesztivál ideje alatt: a nászutas párok számára a Mézeshetek versenyét, mézcsók-versenyt az ifjabbaknak (ki eszi meg a legtöbb mézescsók névre hallgató süteményt egy meghatározott idő alatt), illetve a szerelmeseknek (ki bírja tovább a csokolózást, mézes szájjal). Mézszadag névre hallgattak a gyermekek számára rendezett ügyességi versenyek, de ott volt a programok között a torok-köszörlő, avagy méz-mázos mesemondó és énekverseny; a Méz-bábos mesék közt szerepelt a Jancsi és Juliska, A Kiskakas gyémánt félkrajcárja és A tordai pogácsa.

Rekord-felállítási kísérletre is várták az érdeklődőket – „Debrecenben mézeskalácsból fonják a kerítést!” szlogenel. A szervezőknek több száz résztvevőt sikerült mozgósítani, hogy mé-

zeskalács-szívek és egymáshoz fonódó, kart karba öltő emberi testek élő láncával a szeretet, a békesség, az egyetértés jelképes fonatával vegyék körbe a Debreceni Nagytemplomot.

A Földi János Könyvtár, Emlékház és Hajdúhadházi Galéria rendezvényeiből

Múzeumi séták

A családi programok keretében július 26-án a református templom egyháztörténeti kiállításának megtekintésére hívták a felnőtteket, ez idő alatt a gyerekek a gyöngyfüzéssel ismerkedhettek a könyvtárban Enyedi Zsuzsanna óvodapedagógus vezetésével.

*

Holló László festőművész életével, alkotásaival – filmvetítéssel egybekötött tárlatvezetésen – ismerkedhettek meg a múzeumbarátok augusztus 30-án a felújított Égerházi Imre Emlékházban az elmúlt év novemberében avatott Holló László Emlékszobában. A felnőtteknek szóló program ideje alatt a gyerekeknek Csósz Anikó vezetett kézműves foglalkozást.

Művészeti esték

Dr. Ujváry Zoltán professor emeritus volt az augusztusi vendége a képzőművészeti beszélgetés-sorozatnak – a megszokott programrend szerint a hónap első keddjén (5-én) – az Égerházi Imre Emlékházban. 2007 márciusában Hajdúhadház városa is abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a művész születésének 120. évfordulója alkalmából igen értékes Holló László-anyagot kapott adományként, melyet a Holló-tanítvány, Égerházi Imre egykori alkotóházában, a mai Emlékházban külön-szobában helyeztek el. Ujváry profesz-

szor nemcsak tudóspályájáról, a néprajzkutatásról beszélt az érdeklődőknek, hanem a Holló Lászlóhoz fűződő fogadott „unokai” viszonyról, illetve – mint a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelep Kuratóriumának elnökeként – a kortárs művészetekkel való kapcsolatáról is.

Gömör

A Magyarország megyéit és történelmi vármegyéit bemutató rendezvénysorozat újabb állomásaként augusztus 19-én Gömör mutatkozott be a Hajdúhadházi Galériában. Demes Ferenc farkaslyuki képzőművész kiállítását Zsuponyáné Ujváry Mária, a putnoki Gömöri Múzeum és a Holló László Galéria vezetője nyitotta meg. A rendezvényen közreműködött Putnok Város Női Kara, majd a Putnoki Ködköpeny Színtársulat vásári komédiáját láthatták az érdeklődők. A vendégek a gömöri csipke elkészítésének fortélyaiiba bepillantást, a gömöri kenyérlángos ízéből pedig kóstolót adtak. A megnyitó és a kiállítás ideje alatt nyílt lehetőség a Gömörrel kapcsolatos néprajzi könyvekkel való megismerkedésre is.

Kirándulások

A hajdúhadházi múzeumbarátok Miskolcra utaztak augusztus 23-án, ahol más látnivalók mellett a Kárpát-medence népviseleteivel, valamint feledésbe merült kismesterségek műhelyeivel ismerkedhettek.

Lapzártakor még folyt az október 4-én Felvidékre tervezett kirándulás előkészítése. Itt a világ legjelentősebb jégbarlangjai közé tartozó, 1870-ben felfedezett dobsinai barlangot látogatják meg, illetve a betléri Andrásy-kastélyt, mely igen értékes bútor-, festmény-, fegyver-, porcelán-, üveg, valamint vadásztrófea-gyűjteménnyel büszkélkedhet.

Séta a faluvárosban Berettyóújfalu egykor és ma

Nadányi Zoltán nevezte „faluvárosnak” Berettyóújfalut, amikor az 1920-as békediktátum után csonka Bihar vármegye székhelye lett. A két világháború között nagyarányú fejlesztések voltak: villanyvilágítás, fútca-kikövezés, ekkor épült a megyeszékhely funkcióhoz szükséges középületek nagy része: vármegyeháza, posta, mozi, leventeház, kórház, ekkor adták át három iskola új épületét, s három köztéri alkotást is avattak.

A Bihari Múzeum október 4-ig látogatható időszak kiállításán a látogató archív fotók segítségével sétálhat végig a korabeli Berettyóújfalun. A kiállítással azonos című fotóalbum a Bihari Múzeumért Alapítvány kiadásában jelent meg – a múzeum pénztárában kapható. Az archív felvételek elsősorban képeslapok formájában maradtak fenn, ezeket a Bihari Múzeum, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár, a szerencsi Zempléni Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből, valamint magángyűjtők tulajdonát képező képes levelezőlapokból válogatták.

Toulouse-Lautrec Eгры Józsefnél

A Balaton festője, Eгры József születésének 125. évfordulójára megújult és bővült a badacsonyi emlékház, újrarendezve a több mint félszáz művet soroló kiállítási anyagot. Az idénykezdő májusi tárlaton ezúttal szintén világhírű művész lett a magyar festő „vendége”.

Tavaly Salvador Dalí műveiből adtak ízelítőt; az idén október közepéig látható időszak tárlaton a New-York-ban élő Csikos Nagy Zsuzsanna magángyűjteményének Toulouse-Lautrec-műveiből összeállított tárlat hívatott.

Dr. Fodor Zsuzsanna Veszprém megyei múzeumigazgató emlékeztetett rá, hogy 35 éve nagy küzdelmek árán nyi-

tották meg az emlékházat, mely Eгры József otthona és műterme volt, de az esemény a honi kulturális élet kiemelkedő rendezvénye lett. Az emlékházat a badacsonytomaji önkormányzat működteti, s 1973 óta több száz ezer hazai és külföldi látogató kereste fel.

Illusztrálta Kass János

Augusztus 31-én zárult az „*Illusztrálta Kass János*” című kiállítás a szegedi Kass Galériában. Az összeállítás az illusztrált könyvek szempontjából életmű tárlatnak tekinthető, azok kaptak helyet a 16 tárlóban, melyek a Somogyi-könyvtár tulajdonában vannak, s ezek szinte Kass János teljes könyvillusztrátori és könyvművészi palettáját felmutatják.

Az illusztrációk mellett láthatók voltak könyvtervek is, valamint egy lemezborító, Vivaldi Négy évszakával. Döntően gyerekkönyvek reprezentálták az illusztrátori munkásságot, a legapróbbaknak szánt leprellőktől az alkalmazott művészettel gazdagított tankönyvekig.

A legelső illusztrált könyv 1952-ből származott, míg a legutolsók a 2006-os kiadású Mozaik tankönyvek voltak.

UJVÁRY ZOLTÁN Hét község Díszpolgára lett

Ujváry Zoltán néprajzkutató, a Debreceni Egyetem professor emeritusa a magyarországi és a történelmi gömöri térségért kifejtett – benne szülőfaluja, Hét község hírnevét is öregbítő – tudományos tevékenységéért, életműve elismeréseként, a szülőfalu megbecsülésének jeleként a Hét község Díszpolgára cím kitüntetéssel vehette át augusztus 16-án.

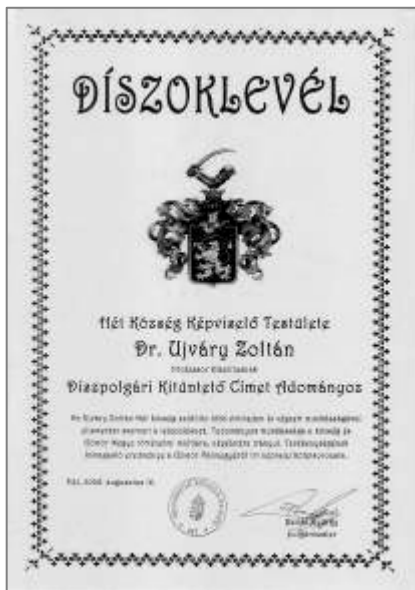
Alább a laudáció szövegét közlöm.

Ujváry Zoltán néprajzkutató professor emeritus 1922. január 25-én született a gömöri Hét községben. Egyetemista kora óta Debrecenben él, ott fejt ki tudományos tevékenységét, de egész életében kitüntetett szerepe volt munkájában annak, hogy Gömör néprajzi értékeit feltárja, a tudományos eredményeket közzé tegye. Neki köszönhető, hogy mára Gömör néprajza (tárgyi emlékei és folklórhagyományai) Magyarország egyik, ha nem a legjobban feldolgozott területei közé tartozik.

Egyetemi tanársegédből, kitartó és odaadó munkával jutva előre a tudományos és egyetemi fokozatokban, professzor lett, két évtizeden keresztül vezette a néprajz tanszéket, volt dékán, doktori iskola programvezetője, 2002 óta professor emeritus. Számos tudományos és művészeti kiadványa jelent meg, több mint 30 önálló könyve mellett több száz munka kiadását segítette.

1960-ban indította el a *Műveltség és hagyomány* sorozatot, 1987-ben *Studia Folkloristica et Ethnographica* címmel monográfiákat és tanulmányköteteket adott közre – több mint 40 cím látott napvilágot benne. 1979-ben indította a *Folklor és Etnográfia* sorozatot, ebben több mint 100 munka jelent meg. Több mint 60 kötetet jegyez a *Gömör Néprajza* sorozat, a néprajzi feldolgozottság az elmúlt esztendőben újabb négy vas-

kos tanulmánykötettel lett teljesebb. A *Néprajz egyetemi hallgatóknak* ciklusban több mint 30 cím látott napvilágot. Az *Ethnica* Alapítvány újabb sorozatot indított, s Ujváry Zoltán *Ethnica* címmel kiadott folyóirata az idén, 2008-ban a X. évfolyamába lépett.

Az általa létrehozott *Gömöri Múzeum* mellett Putnokon *Holló László Galériát* alapított. 1994-ben 150 képzőművészeti alkotást adományozott a galériának, öt év múlva, illetve 2004-ben 40–40 kortárs művel gazdagította a gyűjteményt, a galériaalapítás 10. évfordulóján pedig újabb 50 Holló László-grafikát, valamint több mint 200 vázlatot ajándékozott Putnoknak, s ezzel az egész gömöri térségnek. Nemcsak a *Pro Gömör-díj* létrehozója, de a művész özvegye által alapított *Holló László Alapítvány* örökös Kuratóriumi Elnöke.

Dr. Ujváry Zoltán a több mint 20 éve, 1987 februárjában megnyílt Gömöri Múzeum alapító adományaként teljes néprajzi anyagát az intézménynek ajándékozta, benne kerámiagyűjteményét, amelyben szerepeltek családi vonatkozású, személyes tárgyi emlékek is. Tárgyainak nagy része – kapcsolódva tudományos kutatómunkájához – a Felvidékről és Északkelet-Magyarországról származott. A múzeumnak azóta is több tárgyat adományozott.

Összesen háromszor érdemelte ki a legrangosabb nemzetközi folklór-elismerést, a *Pitré-díjat*. Megkapta az *Ortutay Gyula*-, a *Móra Ferenc*- és a *Győrffy István*-emlékérmét. A *Magyar Rádió* nívódíjasa, *Putnok* és *Tornaúj* városainak *Pro Urbe*-díjasa, a történelmi gömöri *Lévárt*, illetve *Mátészalka város díszpolgára*, díszdoktora az *Ungvári Egyetem*nek. 2002-ben vette át az *Európai Folklór-díjat*, egy év múlva a Magyar Tudományos Akadémia részesítette legmagasabb elismerésében, az *Akadémiai-díjban*. Borsod–Abaúj–Zemplén megye *Alkotói Díjjal* ismerte el tevékenységét. Megkapta a *Magyar Köztársaság Érdemrend Kiskeresztjét*, 2005 őszén *Fábry János-díjat* kapott Rimaszombatban. Debrecen 1997-ben neki ítélte a *Csokonai-díjat*, 2003-ban a *Debrecen Kultúrájáért Alapítvány* kitüntetésben részesült.

Bende György polgármester Hét község nevében köszöntötte a kitüntetettet, beszédének írott változatát közlöm:

„Egy település rangját nemcsak az adja meg, hogy milyen gazdasági tevékenységet folytat, vagy milyen műemlékei, nevezetességei vannak, milyen az idegenforgalma, hanem az is, hogy milyen szellemi tőkével rendelkezik.

Azt hiszem, a mi legfontosabb szellemi tőkénket meghatározó módon gya-

rapította és gyarapítja Hét szülőtte, Ujváry Zoltán is, aki igaz, hogy csak a gyermekkorát töltötte itt, de egész embersége, egész tudományos tevékenysége, életműve arról tanúskodik, hogy a szülőhazát soha nem felejtette el.

Nem itt munkálkodik, de a távolból is mindig értünk dolgozik. Teljes néprajzkutatói tevékenységének ismertetése biztosan csak egy vaskos könyvben férne el, és abban a legnagyobb fejezet szólna arról, hogy mit tett a szűkebb hazáért, Gömörért.

Talán arra gondol, hogy ha neki ez a kis falu, ez a történelmi térség adott életet, akkor ezt az ajándékot százszorosan vagy ezerszeresen is visszaadja. Ujváry Zoltán bebizonyította, hogy a szellem, a tudomány fegyverével is harcolhat egy adott közösségért.

Mert véleményünk szerint még a tudománynak is a legfontosabb fegyverei közé tartozik a szeretet. Az emberszeretet, az úgyszeretet és a hazaszeretet. Ez a három elválaszthatatlan egymástól. Az egész hazát is csak úgy lehet szeretni, ha az ember előbb a kis hazát, a szülőföldet szereti.

Akik jól ismerik Ujváry Zoltánt, gyakorta hallhatják tőle a következő mondat: 'Úgy szeretem én már Debrecen, hogy Gömört nem feledhetem.' Nos, azt hiszem, a mi részünkről az a legkevesebb, hogy mi is megemlékezzünk településünk híres szülöttéről, Ujváry Zoltánról. De valljuk be: azzal, hogy a professzor úr most Hét község díszpolgára lett, ismét csak tőle kaptunk valamit.

Mert egy település rangját nemcsak gazdasági jelene vagy történelmi múltja adja meg, hanem az, hogy milyen rendkívüli személyiséget tudhat azok sorában, akik mesze viszik a hírét, és az időben is maradandóvá teszik a nevét.

MEGNYÍLT A JÓZSA JÁNOS MŰVÉSZETI GALÉRIA *Állandó Józsa-kiállítás a debreceni Márványházban*

A www.marvanyhaz.hu oldalon virtuális tárlat is látható Józsa János állandó kiállításának anyagából. A háttérkép a művész Régi tanya című festményének részlete

A SAAN Zrt. Józsa János Galériát avatott a „Márványház & exclusive lakberendezés” nevű, Méliusz téri debreceni üzletében. A tavasszal nyílt bemutatóház északi termében láthatók

Józsa művei, a többi terem hathatente új időszaki tárlatot fogad – hallottuk az augusztus 15-i avatón (egyben a galéria névadóján) Éder János igazgatótól. Az ünnepi kiállításon Józsa János alkotásai mellett Sipos Zsófia festőművész pasztellképeit mutatták be.

Az épület falára tulajdonképpen ki sem kellene írni, hogy Józsa János Művészeti Galéria, például egy Józsa-tűzzománcot is elég lenne felrakni – úgyis tudná minden műértő: kiről van szó. Azt hiszem, ha egy művész munkáját név nélkül is felismerik, ez egyben azt is jelenti, hogy minden alkotói alapcél teljesítve, önálló művészetet tudott létrehozni.

VÁZLAT JÓZSA JÁNOS MŰVÉSZEHEZ

A saját világ és egyénített eszköztár Józsa Jánosnál már az 1960-as évek vége és az 1980-as évek eleje között kialakult. Ezt a sokszorosító grafikai eljárások (a linó- és fametszet, a rézkarc, a könyomat) révén határozta meg, majd a festményekkel, illetve az 1990-es évek elejére a tűzzománcokkal árnyalta. Mindegyik technikában és műfajban képes egy részletében is teljes világkép felmutatására, a mozgás, erő és dinamizmus kifejezésével, a finomság és intimitás együttes érzékeltetésével. A részletekben gazdag felületen több epizód épül egységgé, másutt a figurák, a testek konstruktív felbontása és újbóli összerakása révén a mozdulatot, mint stációt, epizódot ábrázolja.

*Sport III. – Józsa János
színes fametszete (350 x 350 mm)*

Grafikai sorozataiban a stációk nem egyszer futurista filmszerűséggel bontakoznak ki, s az elmozduló, egymástól eltérő irányú vonaltömegek ma-

guk is a mozgás képzetét hozzák létre. A látványnak szinte mindenkor igen erős a zeneisége, gyakran nemcsak az inspirációból, a tematikából, de a kisugárzásból fakadóan is. Ahogy a montázszerűen atmoszférikussá sűrűsödő érzéki emlékfelvillanásokból a nézőnek kell összeraknia a történetet, a dallamtöredékek is a művész áradó lelkének saját húrján szólnak meg – az egész muzsikájaként.

*Józsa János: Vándor
(tűzzománc, 40 x 30 cm)*

Józsa János belső tájakat vetít a képre. A kubista alapokból induló konstruktív képszerkesztés nagyfokú szecessziós játékosággal társul. A láthatót vagy a láthatatlant megtapasztalt és feltételezett elemeire bontja, hogy amikor újra összerakja tárgyát,

az már egy újfajta rendet képviseljen. Azonnal felismerhető józsai stílus ez – lehet bár izmusokat citálni, párhuzamokat sorolni, osztályozásra alkalmas irányzatokat keresni.

Józsa János: *Nő hegedűvel*
(rézkarc, 500 x 330 mm)

Jobbra lent: *Zenélők*
(tűzzománc, 35 x 40 cm)

„Minden műnek hasonlítani kell a művészre! – így vallja Józsa János. – Az életére, a jellemére, a karakterére. Ha azt mondják rám, hogy egy kicsit konstruktivistán módon festek, akkor értsék ezt úgy, hogy nekem is mindig, újra és újra, össze kell rakni, fel kell építeni magamat.”

A líra és a humor, az emelkedettség és az ironia gyakran együtt jelentkeznek. Józsánál mindig a fontos emberi és művészi vezérelvek közé tartozott a játék. Nemcsak a formával, témával és technikával való játék, hanem mint egyfajta szabadságelv. Nem egyenlő ez a minden áron való formabontással, inkább arra az alázatra épül, amit a művészet szigora követel az alkotótól, s ezzel az alázattal tud végtelen dimenziókat nyitni a lehetséges szabadságnak.

Bényei József még 1980-ban írt egy összegző kritikát Józsa művészetéről, és ő is kiemelte, hogy nem csupán a kísérletező, játszó ember belső mozgásairól vallanak művei, hanem a kialakult férfikor nyugalmáról, arányteremtő igényéről, világos céljairól, tartalmairól és távlatairól is.

„Józsa ismeri a világot, az embert, önmagát, szándéka, vállalása világos, értékkordinátái tiszták – olvashatjuk az említett kritikai méltatásban. – A kialakult művész biztonsága sugárzik belőle akkor is, ha új technikával kísérletezik.

Ezért Don Quijotéja sem reménytelen álomlovag, hanem karakteres férfi, aki nemigen ijed meg ilyen-olyan szélmalomoktól, s hiába fején a borbélytányér, győzni fog, bizonyosan győzni.”

Józsa János: Mária portréja (olaj, falemez, 52 x 38 cm)

Több színes linósorozatában, festményein és tűzzománcain egyaránt felfedezhető a játékoság és a szigorból kinövő könnyedség; zenei témájú művein a konstruktív hatás mellett ott van a derű és az önfeledtség, s nem is a zene szólal meg, hanem a hangszer és a test kapcsolatából születik valamilyen új dallam. Gyakran érezzük a vidámság és az elmúlás kettősségét, de ott van nála az egyszerűre finom és erőteljes mozdulat és

lendület, másutt pedig az intellektuális báj sugárzik.

„De a játék sem önmagáért van – mondja. – És sok fegyelmet viszek ebbe a játékoságba, vagy éppen fordítva: ha már túl nagy a formák fegyelme, akkor mindig kell bele valamilyen játék. Tehát legyen olyan a kép, mint amilyen én vagyok!”

Ha azt állítjuk, hogy Józsa János legjellemzőbb motívumai közé tartozik a nő és a zene, a zenélés helyzetének ábrázolásában pedig valamilyen időt legyőző, alkotó energia fogalmazódik meg, azt is hozzá kell tennünk, hogy a két említett főmotívummal egyenértékű a művészlettel kapcsolatos képi reflexiók sora is. A szinte minden műfajban s technikával feldolgozott témák között ott találjuk nemcsak a zenészt, de a szobrászt is; számos exlibrisén van jelen maga a művész vagy a művészet; a zenével kapcsolatos képek mindegyikében (s leginkább a zene megszólaltatásának helyzetét bemutató képeken) az érzelmi szellemivé emelkedésének katartikus atmoszférája uralja a teret.

Józsa János: Tavasz (tűzzománc, 30 x 40 cm)

Azt is megjegyezzük: bizonyos értelemben a műterembelsők egy fajta paródiájának (másképpen viszont ellenpontjának) tekinthetők Józsa cirkuszi vagy mutatványos képei, ahol egy varázslat, szemfényvesztés részei vagyunk, és a mutatványos álarcok mögött szomorúság van, míg az al-

kotó ember boldog önfeledtségét rejti látszólagos szomorúsága.

Józsa János tehát visszatérően ábrázolta a művész (és a művészetek) világát – leggyakrabban talán a szobrászt: itt tudja (tárgyában is) a legplasztikusabb módon kifejezni azt az eszmeiséget, ahogy a művész életet

ad a holt anyagnak. – S minden műteremben és színpadon, még a mutatványos bódék kirakataiban is ő áll ott: küzdelmeinek és küzdőmóráinak vagyunk tanúi.

*Józsa János: Bábos
(tűzzománc, 30 x 40 cm)*

SIPOS ZSÓFIA KIÁLLÍTÁSA A MÁRVÁNYHÁZBAN

Nem kell keresnünk a két tárlat közti rímeket, egymásra hangolódásokat, mégis találunk párhuzamokat Józsa János és Sipos Zsófia művészetében. Józsa grafikai munkásságát, a festmények néhány megoldását és a tűzzománcok hangulatát is jellemzi a részletező finomság – s ez a jegy Sipos Zsófia egész művészetét áthatja.

„Talán azért választottam a részletező megoldást és formát a pasztellképeken, mert a természetben minden apróság szép, és ezt elnagyolni nem lehet” – nyilatkozta. S e mondatban ott rejtőzik festői magatartása, esztétikai és erkölcsi üzenete, vallomása is.

A kert az egyik meghatározó környezet – ebbéli szerepénél fogva jelképes hely, metaforikus helyzet. A kert virágok és fű alkotta mikrouniverzum az egész világ kicsinyített mása. Sipos Zsófiánál általában olyan, mint egy mesebeli kert. A virágok emberek, nők és férfiak, a fák olyan közösségek, amelyeken belül a szeretet és a harmónia elve érvényesül. Vágyott világ ez inkább, nem a városvalóságú élmény mása – ezért is mondhatjuk nosztalgikusnak, idillkeresőnek.

A képzelet és visszaemlékezés ideje a kép, az egyszervolt-történetek tere. Újjáéledni látjuk a környezetet, ahol

nyugalom volt, háborítatlanul múltak a napok, ahol a legapróbb fűszálnak is gyönyörű helye volt, ahol bátran összemosolyoghattak a levelek s támaszt nyújtottak az ágak, árnyat a lombok, ahol szikráztak a virágok, és ahol széppé varázsolódott ilyenkor a benne sétáló (maga-kereső) lélek.

Ott van az ember is a Sipos Zsófia által újral alkotott világban. Ott van akkor is, ha nem festi a képre az alakot, a portrék drámai szépsége mögött is ott van a természetállapot-felismerések katarzisa. Kívülről szemlél, mégis átéléssel, közvetlenséggel s a természet iránti alázatos megértéssel, mint ha saját vágynak vetítene ki a természetbe.

Ebben a finom, s minden emberi érzelem kifejezésére alkalmas ornamentikában a kékülő lomb a boldogság színe-hangja lesz, készülnek törékeny csipkái az ágaknak, mintha az érzelmek súlyos báját illusztrálnák, és kitáncolnák magukból a halált, mert élni akarnak.

Sipos Zsófia pasztellképei

Fent: *Elpusztult almáskertek emlékére*
(70x 100 cm)

Balra lent: *Diófáskert I.*

A természet és az ember egymás párjai, de alternatívák is. E képek előtt olykor azt érezzük, hogy a természetben talán jobban megbízhatunk, mint az emberekben. De ez nem valamilyen kimenekülés az emberek közül a természetbe, inkább a realitások és a vágynak ütköztetése. Mert bár sokan paneldzsungelbe zárva élünk, a teljes élet a fák és virágok között, a lombok takarta szigetnyi házban vár reánk.

Mesebeli házai, kertjei, növényei vannak Sipos Zsófiának. Nem azért, mert meseillusztrációk, hanem azért,

mert talán csak az álmainkban vannak ilyen házak, kertek és vízpartok. Ez is magyarázata lehet annak a valómásrészletnek, mely szerint képein nem akar domináns szerepet adni a fényeknek és árnyékoknak. Árnyékok az álmainkban sincsenek.

*Sipos Zsófia: Asszony a kertben
(pasztell, 53 x 35 cm)*

Ilyen volt, emlékszem rá – mondhatná egy-egy képe alá. Olyannak mutatom, amilyenre emlékszem. Most már lehet, hogy nem ilyen. De én azt mutatom meg, amilyennek lennie kellene. Ez az alapja a vállalt hitvallásnak és a sűrű ornamentikának. Minden természeti és emlékdíszít nevesíteni kíván.

Ha felidézzük Sipos Zsófia pályáalomásait és eredményeit (a fő- és különdíjakat, a pályázati nívódíjakat és a megannyi meghívást), azt is meg kell jegyezni, hogy tanár- és művészlete közben hat gyermeket szült és nevelt fel. A termékenység a művé-

szetben és az anyaságban egyaránt megvalósult életében, s még ma is igen aktív: alkotóművészeti és szövet-ségi tagságai mellett öt évvel ezelőtt alapította meg az immár országos és határon túli kisugárzó Pasztellfestők Egyesületét, mely működésének ma is mozzgója.

A „csipkefinomságú” munkáinak puhaságot és bájít kölcsönző pasztell technikával festő Sipos Zsófia emberi-alkotói magatartásában meghatározó a bukolikus természetszeretet, az érzelmekkel átszőtt humanizmus. Alapvetése ennek a festői viselkedésmódnak az a fajta asszonyiség, amely nyomán az anyai féltést a küzdelem esztétikumával társítja, a szelídséget és a derűt fogalmazza képekké, gondosan ügyelve a részletekre, míg harmóniába foglalja az egészséget.

Sipos Zsófia: Régi temető

A pointilista elemeket is alkalmazó krétakezelésében, a grafikai kontúrokkal övezett parányi, vibráló színmozaikok egymás mellé rakásában is

*Sipos Zsófia
pasztelljei*

Fent: *Csendes táj*
(95 x 68 cm)

Jobbra lent:
*Kis ház
az árnyas fák alatt*
(50 x 80 cm)

ösztönös pontosság, alázat és felelősség működik. Emlékekből, álmokból, vágyakból szőtt világa „érzékeny, kecses és sebezhető”. Vázlatait természet után, a Felső-Tisza vidékén készíti, s feltett kertjei, kis házai az árnyas fák alatt) nosztalgiatájakká változnak a műteremben. Az elmúlást melankóliával, de szentimentalizmus nélkül örökíti meg, ahogy a humánum értékeit őrzi festészetében. Kulcsfogalma az életszeretet, a szemlélődő festő ragaszkodása a természethez, a gyermekkorból megőrzött őszinteség és fogékonyság a tisztaságra.

A még a '70-es években Székelyhidi Ágoston által megfogalmazottak máig érvényesek: „Sipos Zsófia különvéleménnyel jelentkezett a szépség dolgában” – ám ez a különvélemény mára kanonizálódott.

Pasztelljein még a levegő is él, duruzsol az élet. Halkan, szerényen, puhán. Talán csak kivételes pillanatokban léphetünk a kerti lak hűvös emlékezet-szobájába: amikor nem félünk, mert éppen szeretünk, és álmodunk e csipkefinomságban, mert tudjuk, hogy a virágok nem csapnak be.

Könyv Józsa János grafikai munkásságáról – a művész visszatekintő kiállítása a Belvárosi Galériában

Lapzártakor már nyomdában volt a Józsa János képzőművész grafikai munkásságát ismertető és értékelő kismonográfia, melynek bemutatóját a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában október 6–28. között rendezett kiállításának megnyitójára terveztük. A gazdag illusztrációs anyaggal

kísért katalóguskönyvben megtalálható a művész kisgrafikai alkotásainak jegyzéke, mintegy 400 tétellel (exlibris, alkalmi lap, illusztráció).

A könyv Józsa János grafikus munkásságán keresztül bepillantást enged a festmények és tűzzománcok világába is, külön fejezetben foglalkozik a könyvjegyekkel, sorra veszi a Józsa által alkalmazott sokszorosító grafikai technikákat – a mély-, magas- és síknyomású eljárásokat –, s ezt követően témánként járja körbe az alkotói világot.

A Déri Múzeum közreműködésének köszönhetően (számos exlibris, illetve tűzzománc illusztráció mellett) kétharmadát sikerült közölni annak a 84 lapos grafikai gyűjteménynek, melyet a művész 2001-ben a 65. születésnapja alkalmából rendezett visszatekintő kiállításán adományozott a múzeumnak.

(A monográfia főbb téziseit, valamint a Belvárosi Galéria kiállításáról szóló beszámolót a folyóirat következő számában közlöm.)

Lent:

*Józsa János: Elvarázsolt park
(színes linómetszet, 258 x 690 mm)*

JÁTÉK ÉS REND

Horváth Ibolya kiállítása az Aranybika Galériában

„A festészet nem arra való, hogy lakásokat díszítsünk vele; védelmi eszköz és támadó fegyver az ellenséggel szemben.” Picasso a stratégiára utalt, s gondolatának Horváth Ibolya tárlatához választott mottó-párja lett Hui-zinga megfogalmazása, aki szerint minden emberi cselekvést a játék kettségére hat át: racionalitása (szabályrendje), illetve az álom, az elvontság, a mámor és a nevetés gyűjtése.

A kiállítás egy részlete (kollázsokkal)

Jobbra lent: *Horváth Ibolya Szín – Játék* című kollázsa

Horváth Ibolya legújabb munkáit a direkt esztétikum oldaláról is megközelíthetjük (érvényesül a befogadásban a tetszeshányados, a szín- és formaharmónia, a ritmus és egyensúly), valamint ott érezzük mögötte az identitásképző mozzanatot. Értve ezalatt, hogy az „imago mundi”-festészetben, az egzisztenciális kiszolgáltatottsággal szembeni védekezésben, a létrehozás aktusa jelenti a középpontot. Ez segíti a rituális tájékozódást, mely fel van

vertezve a játék szinte minden fontos elemével: az idő-, tér- és értelmi határok rendjével, a meditatív jelleget és önfeledséget egyszerre sugárzó, a képszerűséggel feloldódást hozó, a feszültséget felemelő érzésekké oldó cselekvéssel.

Ha Horváth Ibolya legutóbbi, három évvel ezelőtti kiállításán azt mondtuk volna, hogy egy, az alkotói pályát nem szokványos időben kezdő, nem szokványos úton végigjáró, három gyermeket egyedül nevelő édesanya most egy ilyen kész, a szakma számára is méltánylandó teljesítménnyel áll elő, maga a festő is meglepődött volna a jóslaton. Pedig az alkotóhit nem hiányzott belőle. Az első magánstúdi-

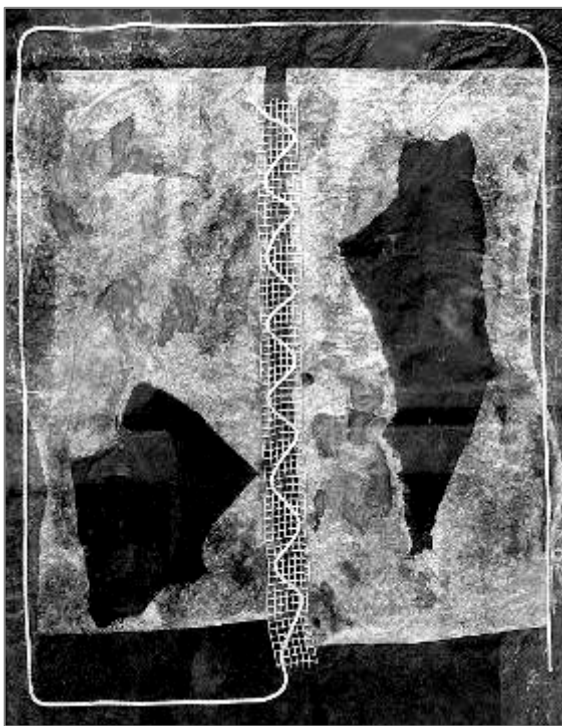
umok, szakkörök, a Medgyessy-gimnázium égisze alatt indított kétéves képzőművészeti képzés megkezdése után hamar vállalkozott a nyilvános megmértetésre.

Előbb olajképeket mutatott be, túlélve a stúdium jellegen, védjegyként egyik munkájának megyei őszi tárlatra való beválogatásával, művésztelepi meghívásokkal. Az olaj mellett egyre nagyobb biztonsággal nyúlt más festőanyagokhoz: akvarellhez, pasztellhez és temperához. A vegyes technikával együtt most egy újabb, a kollázs jelent meg nála. Vegyes technikájú műveinek jól azonosítható alaphangot ad az alkalmazott anyagok dominanciája, s míg itt a látvány és az attól való eltávolodás fokozatait érzékel-

jük, a kollázsokban alapvetően nem látványelemekből építi fel az érzéki valóságot, a szöveg-közöttség (inter-textualitás) sajátos atmoszférájával.

S bár vonzó lehet a talált anyagok véletlenszerűségéből alkotni kompozíciót, ennek azonban a rendteremtés az alapja. A művésznak rendelkeznie kell egy saját renddel, belső tudattal. Horváth Ibolya láthatóan birtokában van e belső irányerőnek és a játékos-tónnek nevezett készségnek, hiszen a kollázsokat a belső tudat és a játékos-tón sajátos kiegyenlítődése, folytonos harcukból létrejövő harmóniája alakította ki és jellemzi.

A belső irányerő és a játékelv minden bizonnyal a gyógyulásában (vagy a Picasso szerinti védekezésben) is segített. A művészi teremtés feladhatatlanságába vetett hit nélkül a gyógyulás is nehezebben ment volna. Horváth Ibolya munkái (a kollázsok szinte mindegyike) betegsége alatt születtek, az Aranybika Galériában július első felében látott termés kevesebb, mint egy év, illetve az akarat és a játék összhangjának eredményei.

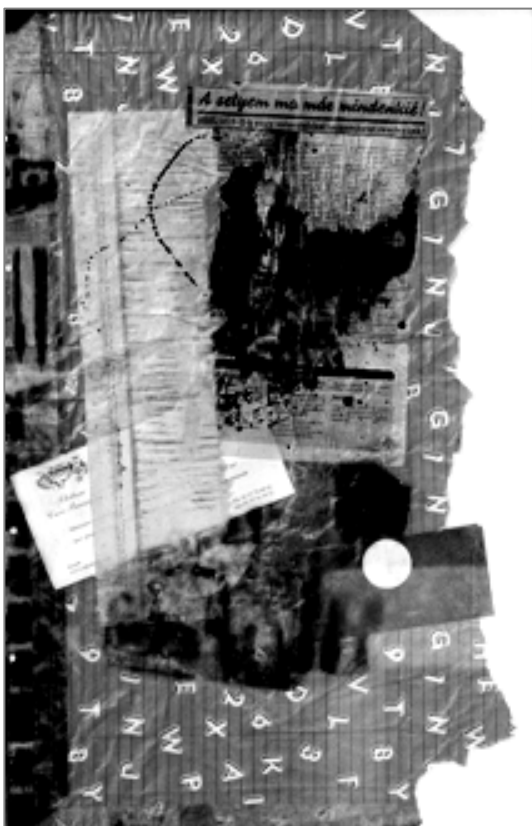
*Horváth Ibolya:
Rókacsapda (kollázs)*

Amennyiben e mai összeállítást a korábbi tárlatokon bemutatott anyagaival vetjük össze, meg kell állapítani, hogy a három év előtti kollekciónak nem a visszhangját vagy fokozását, inkább a lezárását látjuk. Illetve az ellenpontját, amennyiben az alkotó a látványfestészet segítségével eljutott egyrészt a még látványelemekkel gazdag absztrakcióhoz, másrészt az elvonatkoztatott formaképzésből egy új képet, új játékrendet alakított ki.

A festészet fordulópont volt életében – a maga által választott tevékeny élet egyúttal a korábinál mélyebb, tartalmasabb önismeretre készítette –, s a sorsával való kényszerű szembenézés fordulópont a művészetében is. Kiállítása tehát kétszeresen is egy új út kezdete. Ezért a bemutatott anyagot is két részre lehet és kell tagolni. Míg az ábrázolt természetben vagy látomásvilága épített környezetében viszontlátja önmagát a művész, természeti képet festve, a maga arcát, lelki alkatát is belefoglalmazza a tájba, a kollázsokban nem a látható világ párhuzamait keresi, hanem a láthatatlant kívánja láthatóvá tenni. Az antropomorf jelleg nem a figurális, hanem a hangulati, érzelmi és gondolati asszociációkból születik meg.

*Horváth Ibolya:
A selyem ma már mindenkié
(kollázs)*

A korábbi látványvilág az olyan képeken köszön vissza, mint az *Átjárók*, a *Cölöpök*, egyaránt játszva a fantáziával, a formákkal és színekkel. Impressziós hangulatot tükröz az *Erdőrészlet*, majd a *Laura* című portréja a gesztusháttérrel együtt lesz expreszszív. Az absztrakció felé vezet az *Égő este*, s egyszerre látvány és elvonatkoztatás a *Szél*, az *Óváros* két képe. A *vörös átváltozásai* már címével is a színkonstrukció művészi látomására utal, miközben az alkotó még beemeli a formát; majd a konstruktív formaképzés találkozik a geometrikus lírával a *Kilenc ablak* című festményen.

Ez utóbbinál egyszerre látjuk, hogyan válik lassan geometrikus elemmé a konkrét épületforma, illetve fordítva: a geometrikus forma hogyan hoz létre konkrét játéktárgyakat a képzeletben.

A kollázs (és társa, a talált tárgyakat műbe emelő assemblage) nem csak azt bizonyítja, hogy szinte végtelen azoknak a tárgyaknak a változatosága, melyek „alapanyagai” lehetnek a művészetnek. Az eszközválasztás szabadsága nem a technikai tudásra helyezte a hangsúlyt, hanem a komponáló-készségben megnyilvánuló kreatív erőre. Ahogy David Piper idézi Matisse erre vonatkozó megállapítását: „A kompozíció a festő rendelkezésére álló különféle elemek dekoratív elrendezésének művészete, érzelmeinek kifejezésére.”

Zebra – Horváth Ibolya kollázsa

Horváth Ibolya a felragasztott, összeillesztett, gyúrt és festett elemek

egymáshoz rendezésével olyan utat választott, mely során a síkszerű képet a kromatikus vagy tárgyhatások egyszerre teszik plasztikus kifejezéssé, amit tovább erősít az alkalmazott textúra, és az érzelmi vagy transzcendens jelentések mellett ott vannak a verbális asszociációképzések ugyanúgy, mint a formai szempontok alapján megfogalmazhatatlan üzenetek. Pontosabban: általános üzenetmegfogalmazásuk nincs e kompozícióknak, hiszen a jelentés mindig személyes, a műalkotás játékviselkedésébe, a játékszabályok értelmezésébe folyton beleszólnak a személyes tapasztalatok és világképek a befogadásban.

Nem mindegy ugyanis, hogy a nézőt milyen viszony fűzi egy, a műbe emelt tárgyhoz vagy anyaghoz, milyen képzetek fűződnek hozzájuk, hogy az értelmezésben vagy a mű átérzésében az irodalmi, az anyagszerű (racionális, fizikai), a történelmi és művészeti vagy éppen a publicisztikai műveltségelemek kapnak-e főszerepet. S ha azt mondtuk: az alkotásban magában meghatározó lehet a véletlen (amit az anyaggyűjtés, szelektálás és elrendezés tudatosít), valamint a játékszándék, úgy a befogadói értelmezésben is számolnunk kell a pillanatnyi hangulattal és érzelmekkel, a játékelv ismeretével és mindennapi gyakorlatával. Azt sem hagyva figyelmen kívül, hogy nemcsak a lírai és/vagy drámai karakter erősödik fel a képen, hanem az ironia és a groteszk hangsúly is.

Így *A selyem ma már mindenkié* címben visszavetített és aktualizált társadalomkritikát ugyanúgy érzünk, mint ars poétikus felhangú üzenetet: a művész bármilyen anyagot felhasználhat, és eme bármilyen anyag révén a művészet maga is lehet mindenkié.

A *Szín-játékban* (ugyancsak embléma jelleggel) megfogalmazódik a kettős karakter: az írás és a kép transzpozíciója és modulációja, a színek és a játéknak a szerepe az alkotásban. A *Sziget* egyrészt az anyagfaktúra plasztikáját emeli ki, a *Ritmus* a finom hangulatok mellett zenei felépítésre utal; a *Rókacsapda* pedig nem más talán, mint egy fajta rituális szellemcsapda játékos alliterációja.

*Horváth Ibolya
festőművész
megnyitóján*

Fotók és
reprodukciók:
ANDICS ÁRPÁD

Az értelmezés annyi lehet, ahány fajta a befogadás, biztos vagyok azonban abban: Horváth Ibolya kollázsai senkit nem hagynak érintetlenül, és hogy a játék olyan szabadságot adott az alkotónak, melynek a rend is nélkülözhetetlen kelléke immár.

A VIRÁGOK BELSŐ ÉLETE, AVAGY A SZIRMOK ÉRZÉKISÉGE; AZ ORGANIKUS ABSZTRAKCIÓKTÓL A VIRÁGSZEDÉS LÉLEKTANÁIG

Nagy Lajos kiállítása a Misztika Galériában

A kiállításnak ugyanúgy lehetett volna adni az *Organikus absztrakciók* mellett (így nevezi Nagy Lajos festményeit) a *Metamorfózisok*, *Virágjátékok*, mint *A virágok belső élete* címet. A kollekciónak úgy is aposztrofálhatnánk, mint *A virágok lírai szerkezete*, *A virágok ritmusa, rímképlete*, és sorolhatnánk a további lehetőségek címeit: *Asszociációk*, *Szirmok érzékisége*, *Álmok*, *A virágok misztériuma*. Ha az alkotó szakmai előlé-

tére utalnánk, akkor azt mondanánk, hogy ez az összeállítás nem más, mint *Egy építész barangolása a kertben*, *A megtervezett tervezhetetlenség*, *Az ösztön: mint konstrukció*.

S oldjuk is fel rögtön a címjavaslatokat! Nagy Lajos Ebenen élő nyugdíjas építészmérnök. Tizenöt éve százalékolta le (előtte a Keletterv-nél volt főmérnök, majd a hajdúszoboszlói fűrdőben), de tévedés volna azt gondolni, hogy unalmában találta ki magá-

nak a festészetet, mint afféle pótcselekvést. Már korábban is akvarellezett, még az 1960-as években oromfalakról készített képeket festett, követ faragott, több belsőépítészeti kiállításon vett részt. Művészetéről papírja is van, nemcsak a festményei bizonyító erejűek, már ha fontos egyáltalán a dokumentum egy művészi szemlélet, teremtő erő igazolásához: Nagy Lajos 1990 óta a Magyar Építőművészek Szövetségének tagja.

Nagy Lajos: Tüskevár

S tudjuk, hogy egyrészt az építészet nemcsak a hegeli esztétikában áll első helyen a térművészetek között, a társadalomban való létezés szempontjából megelőzve a szobrászatot és a festészetet, de az építészet, mint alakítás és létrehozás, magához követeli a társművészeti ágak megjelenését is.

Előbb az épület-, majd autonóm szobrászatot, a belső terek kialakítása után azok berendezése pedig a vizuális elrendezésben fontos szerepet betöltő díszítést, illetve: mint a belső tér egy fajta díszítő elemét, s önállóan is érvényes műtárgyát, a festett képet.

Nagy Lajos: Domboldal

S megemlíthetjük még a hősorkorát a barokkban és rokokóban élő kertművészetet, kertépítészetet, annak pedig egyik meghatározó része a virág, tehát csupán funkcionális oldalról is megmagyarázható, hogy egy építész számára miért nem természetellenes a festészetrel való foglalatosság, ezen belül pedig főmotívumként a virágok sajátos ábrázolása.

Nagy Lajosnak végső soron a nyugdíjas évek jelentették azt a fajta belső felszabadulást, amely egyre jobban megengedte az eleve benne rejlő festőösztönök felszínre hozását. Az évek során pedig elérkezett arra a szintre, hogy már nemcsak életprogramot jelentett számára a festői kifejezés, de hétköznapi létezésmodot is. Ez év elején megrendezhette első önálló festészeti kiállítását Ebesen, most az utolsó két-három év anyagából válogatott, de itt is a legutóbbi néhány hónapban (s néhány hétben) festett művek kapták a főszerepet.

Említettem néhány lehetséges címet. A *Metamorfózisok* arra utal, hogy egy átalakulási folyamat részei vagyunk, a virágok (a látvány és a továbbképzelt élmény nyomán) valamilyen más formát vesznek fel. Néha antropomorfizálódnak, tehát emberi karaktert és tulajdonságokat hordoznak, tesznek láthatóvá, másutt pedig, a növényi lét szimbolikus jellegéből adódóan, az állapottal szemben a folyamatot testesítik meg.

A folyamat az áradás, a növekedés képében jelenik meg, ezek az úgynevezett „*organikus absztrakciók*” tehát egy szerves és egyetemes létezés allegóriái, elvonatkoztatásaikban is képszerűek. Olykor mintegy az ember sóhajtásai, máskor a madárrá válás, a lebegés, a szellemi lét vágyának megfogalmazása mellett a testi ösztön, az erotikum áradásának képei. Mert elválaszthatatlan egymástól a születés és a halál képe; az erosznak és tanatosznak nevezett élet- és halálösztön együttes megjelenése törvényszerű. E kettő harcol folyamatosan bennünk életünk során, s arra utal a *szirmok érzékisége*, hogy a félelmet mindig csak a vágy győzheti le, s hogy a virágokban is mindig csodáljuk a teremtet, asszonyi őserőt – vagy az őscsoport, ahogy Hamvas Béla fogalmazott.

A *virágok belső élete*, a felnagyított szirmok és bibék, a pillangóvá vagy madárrá változott virágok egyben a növénylét lírai szerkezetébe is bepillantást engednek. Az organikus absztrakciók tehát líraisággal telítettek, s ebből adódóan értelmezhetjük a képeket a *virágok ritmusaként, rím-képleteként*. Valóban érezni a lükte-tést, nem beszélve arról a finom vagy másutt igen expresszív játékosságról, ami szintén jellemzi Nagy Lajos Misz-

tika Galériában bemutatott olajfestményeit. A játékban is az álmok, a továbbképzések jelennek meg, vagy a *virágok misztériuma*: a beavatás a rejtélybe, a bennünket körülvevő, és bennünk mindig jelenlévő szépségbe.

Nagy Lajos: *Bekerítve*

A téma- és motívumrefrének erősítenek rá az asszonanciákra, együtt-hangzásokra, a *megtervezett tervezhetetlenségben* az ösztön építményé válik. Érzéki szín- és formakonstrukciók Nagy Lajos képei, elvonatkoztatások és képzettársítások.

Egy sajátos út, érzékelhető fokozatosság is megjelenik az elvonatkoztatásokban. A virág látványából, a virággal való találkozás továbbképzelt élményéből mindig más és más formák tűnnek elő, amelyek egyrészt a virággal való szimbiózisban, másrészt

attól különváltan, önálló életként is értelmezhetők. Mellette a környezetből vagy a képzeletből vett más képek vagy találkozások, benyomások úgy keresik megtestesülési formáikat Nagy Lajos festői szemléletében, hogy azok a virághoz akarnak hasonlítani, így átveszik a virág minőségeit.

Majd (főleg az utóbbi munkák esetében) a mind nagyobb fokú elvonatkoztatás visszatárgyasul, egyre konkrétan jelennek meg a környezeti vagy tájelemek: fák, házak vagy éppen a vízpart. S mivel a képek nem külső, hanem belső élményből születtek, így a tájban a saját érzéseit, hangulatait vagy érzelmi expresszivitásának, szabadságvágyának fokát tudja kifejezni a festő. Egy legújabb kísérletét is kapjuk, a montázsszerű építkezés sajátosságait mutatva meg.

Gyakran találkozunk olyan festményekkel, ahol a cím csupán megjelöl, tájékoztat, másutt azonban jelentésképző szerepe van. Mint Nagy Lajos festményeinél. Segítségükkel a művész képzettársításainak folyamatát is nyomon követhetjük. Milyen lesz például a szabadnak tűnő, mégis egyszerre törvény- és tervszerű természeti formából pillangó, petárda, tűzmadár, fekete lyuk és indián emlék,

zöld koszorú és páva; hogyan jelképezi a nőiesség kinyílásának folyamatát, de a bezártságban szintén érvényesülő teljességet. A címek a néző képzet-társításait irányítják, mintegy az alkotó megélt és elképzelt virágságának részesei leszünk.

Nagy Lajos: Nap felé

Nagy Lajos: Erdő szélén

Talán mottóként kívánczolt volna Hamvas Béla gondolata a virágszedés lélektanáról, de útra bocsátó idézetként szintén értelmezési kísérletünkbe épül a *Babérligetkönyv* két rövid részlete, a bevezető és befejező sorok.

„Ha majd életem végén a Halál Annyala elé jutok, azt hiszem, lázadás nélkül fogom tudni követni az ismeretlenbe. Elmulasztottál valamit? Azt válaszolom: Nem hiszem. De ha majd így szól: Sajnálsz itt hagyni valamit? Azt fogom mondani: A virágokat.

(...) Hogy a virág lénye mi, nem tudom és nem fogom megtudni talán már soha. De amikor virágot szedek, tudom, hogy virággá változom, és ez olyan, mintha lelkem felszívná testemet, anyagtalan illattá és szépséggé válnék, mint az Anima, s ezt gomblyukamba tűzött, egyetlen szál kicsiny ibolya is idézi. Virágot szedni annyi, mint virágozni; s ez annyi, mint átmenni egy kapun az ismeretlenbe. Amikor a virágot leszakítom, átmegek a

misztikus hídon. Hová? Nem tudom. De tudom, hogy megmagyarázhatatlan gyönyörűségben részesülök, s a lét eddig titkos irányába megnyílok.”

Az hiszem, nemcsak a virágszedésről, hanem a virágfestésről, a virágok megfestett átváltozásának nézéséről is elmondhatjuk ugyanezt.

*Nagy Lajos kiállításán
Dánielffy Zsolt színművész
mondott verset*

Fotó és reprodukciók:
ANDICS ÁRPÁD

NAGYBÁNYÁTÓL DEBRECENIG

Kozma István festőművész kiállítása a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kortárs kiállítótermében

Kozma István festőművész Nagybanáról indult Magyarország-járása során már többször útba ejtette Debrecent. A '90-es években a Medgyessy Terem fogadta kiállításait, az utóbbi időben az Aranybika Galériában mutatta be új munkáit (legutóbb decem-

ber elején). Az anyaországba való áttelepülése után előbb Mezőkövesden és Miskolcon, jelenleg Egerben élő művésznek augusztus 8-án nyílt hó végéig látható kiállítása a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum Kortárs Művészeti Galériájában.

Kozma István művészetéről két alkalommal írtam a folyóirat hasábjain: a tavaly 70 éves művész egri kiállításának előzeteseként, és születésnapjára portré gyanánt, *Tárgyban született látomás* címmel (8. kötet, 656–660. o.), majd a *Toronynapló* rovatban grafikai művei apropóján (*A képek csontváza*, 10–11. kötet, 131–132. o.).

A közben eltelt rövid idő alatt természetesen mit sem változott a jellegzetes Kozma-stílus – konstruktivitás, a tiszta szerkezet és a képterek egymás mellé helyezéséből, az idő- és térsűrítésből adódó látomásjelleg ötvözése, a nagybányai vadak (neósok), illetve korai mestere, Ziffer Sándor örökségének szellemében kialakított élénk színvilág, a geometrikus lírába oltott szecessziós élménykör –, ám az újabb összeállítás alkalmat ad művészetének további árnyalására.

*Nagybányai református templom
Kozma István olajfestménye*

S rögtön emeljük is ki: Kozma István festői világa azzal együtt sajátosan egyedí, hogy a fent jelzett művészi örökségeken túl nemcsak a nagybányai hagyományok vannak jelen élénken benne, hanem szinte az egész huszadik század festői tapasztalatai.

Művész és (egyik) műve

Nagybánya egyszerre valóságos élménykör és festői motívum, hiszen a városszerkezet egyben élménykeretté vált: más környezetek, város- és hagyományos enteriőrök épülnek fel ugyanazon kompozíciós rend szerint. Továbbá a Hollósytól (a Fauves-okon, Picassón, Zifferen, a szecesszió és az európai iskolán át) az avantgarde életérzéséig vezető művészettörténeti utalások együttese Banner Zoltán szerint nem valamilyen utánérzés, hanem „egy olyan öntörvényű szellem-tájként ontja motívumait”, mely Kozma alkotói világában – a népművészeti gyökerekhez visszanyúló festői nyelvújítás eredményeként – a szintetizáló eredetiség igényével lép fel.

Gyöngyösi Gábor már 1973-ban(!) megfogalmazta a *Korunk* című folyóiratban, hogy a(z akkor még) Nagybányán élő művészt a piktúrában az érdekli, „ami általában nem érdekli a

nagybányaiakat (...) a régi nagybányai iskola Zifferrel, Mikolával megszokadt szín- és formavilága.” Pedig Kozma István akkor még nem elementer festő volt, hanem iparművészként lett ismert (fémdomborításokkal, textillel, kerámiával foglalkozott). Képkiallításokat bár korábban is rendezett, a mai Kozma-stílus azonban csak mintegy két évtizeddel ezelőtt kezdett markánsan körvonalazódni a festményeken.

Tulajdonképpen a „harmadik generációs, nagybányai származású” művészek el kellett hagynia Nagybányát, hogy át tudja lényegíteni a kishazából és az ottani életérzésekből összeálló szellemiséget, megőrizve az eredeti motívumkincset, de új látószöveget és új színharmóniakat keresve.

Kozma István olajfestményei

Jobbra fent: *Erika*

Lent: *Bohóc és nimfa*

Kozma csoportosítja a tárgyakat – fogalmazott a soproni Pannónia Galériában rendezett kiállítás megnyitóján Haas János műgyűjtő és galériatulajdonos, amikor arról beszélt, hogy képeinek egészét külön funkcióval ellátott, ám szerves egységbe összeálló szerkezeti elemek alkotják. Sík- vagy térmértani idomokra egyszerűsített tájelemek, emberi alakok vagy tárgyak, stilizált formák objektív kölcsönhatásában jelennek meg a képfelületen.

Ezt látjuk itt is, Debrecenben: „A konstrukció, a szerves architekturális egységbe illesztett legigénytelenebb tárgy is önmagában válik súlyossá, éppen annyira, amennyire a kompozíció megkívánja. Figyelemre méltó Kozma igen

erőteljes kolorisztikája: a meleg tüzés-vörös, a hideg kékes-vörös, a kék és ibolyaszín akár egyidejű használata. Az erőteljes színek és a határozott erő- és kontúrvonalak céltudatossága, az egyszerűsített, ugyanakkor tömör egységbe összefogott formamegoldások sajátos dinamikát adnak még a csendéleteknek is. Erőteljesen harsogó, ám egymás viszonylatában kiegyensúlyozottan kezelt színei ritmikuságot teremtenek, amelyben átstrukturálja a látottakat, egymáshoz tárítja a tárgyakat.”

Ám hiba lenne csak tárgyi oldalról közelíteni Kozma festészetéhez, pontosabban: egymáshoz való viszonyukat kell megfejteni. Ez pedig egyfajta animisztikus őserőben, a nőiségnek a létezés minden szintjét átható érzéki struktúrájában, mint világmagyarázatban rejlik. Kozma minden ízében modern atavizmusa a jelenkor hiányérzetéből fakad: információktól zsúfoltan is kapaszkodás a rendbe – egy még létezhető, birtokló odaadásba.

Csendélet kompozíció „A”; fent: *Nő hegedűvel* – Kozma István olajfestményei

Fotók és reprodukciók: ANDICS ÁRPÁD

A BIZTONSÁGTÓL A SZABADSÁGIG

Serfőző Zsuzsanna (Suza) kiállítása az Aranybika Galériában

„Mi magunk csak illusztrációi vagyunk az életnek. Azelőtt a természetről beszéltek. Ma nincs szó a természetről. Mi csak körüljárjuk a dolgokat, de önmagunkat festjük bennük. Én is csak belső kielégülést keresek, semmi más. Csupán ilyen értelemben vagyok – kutató.”

Marc Chagall fent arra is kereste a választ, hogy milyen viszonyban áll egymással a mű és alkotója, s amennyiben a műalkotás egy valamilyen lehetséges világ leképezése, a világnak vajon melyik szelete az, amelyet érdemes kutatni, az alkotás által megközelíteni és feltárni. S ne feledkezzünk meg a *belső kielégülésről* sem, tehát arról a fajta boldogságélményről, amely összegzi az esztétikai tetszést, az érzelmi és intellektuális kalandot, illetve az önismeretnek azt a fokát, amelyet éppen a mű létrehozása során ért el az alkotó.

Chagall válasza egyértelmű: nem a látható világ titkait kutatja a művész, hanem a láthatatlan, belső univerzum kifejezésére törekszik. Nem a természetet a modell, hanem az emberi természet, a viselkedés: mindazon tényezők, melyek az ember belső létezését olyanná formálják, hogy „illusztrációként” is átélheti annak teljességét.

Esetében hozzátehetnénk, hogy ez a belső világ az álmok vagy a látomások szintjén sűrűsödik érzékelhetővé, de az ő példája is megadja számunkra az általánosítható következtetéseket: valamiféle emlékezőfolyamat rögzítése lehet a művészi alkotás, így az intuíciók kiválasztásának és az élményszerű felismerésnek a gyökerei

ösztönösek (mondhatni: archaikusak), az intuíciók megjelenítésének szándékába pedig folyton beleszól a tudatos vagy öntudatlan emlékezés.

Ez utóbbira Fülep Lajos művészettörténész utalt: az *Összegyűjtött írások* második kötetében olvasható *Az emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmánya, mely 1911-ben jelent meg *A Szellem* című folyóiratban. S Fülep is azt hangsúlyozza, amit érzékelhetünk most Serfőző Zsuzsanna művészetében.

A festés révén egyrészt megőrzi a korábbi impressziók és élmények emlékét, de a művészi formálásban át is alakítja az emléket (melynek egyébként korántsem szükségszerű a múlt-

ból erednie, az emlékkép származhat a jelenből, a pillanatnyi benyomásból is). Az emlékezés aktusával mindig együtt jár az érzelem, s éppen azért működhet az alkotás közben megjelenő benyomás emlékezetként, mert – ha a teremtő játék mámorába oldottan is, de – érzelem társul hozzá. Az impresszió, mint a jelen benyomásának közvetlen emléke, azonnal átalakul a kifejezésben, tehát a felidézés itt nem rekonstruálás, hanem alkotás.

Serfőző Zsuzsanna festményeit (s néhány grafikáját, tűzzománc kompozícióját) bemutatva, nem feltétlenül Chagallhoz kell fordulnunk – legfeljebb az expresszív látomás szintjén olykor jelentkező valóságfeletti képzetársításokat említhetjük, és a látomásos realista festményekre utalhatunk –, de még csak nem is Picassóhoz, habár a kubista építkezés emblémaszerűen is vissza-visszatér nála – gondoljunk csak „cégér-festményére”, festett plakát-névjegyére, a kompozícióban a „Suza” felirattal.

*Serfőző Zsuzsanna: Nagyerdő
(70x100 cm)*

A párhuzamokat jóval közelebről fedezhetjük fel a posztimpresszionista és újavantgárd törekvésekben, de ugyanilyen alapon emlegethetnénk a szecessziós ábrázolásmódot, a szerves

műveltségi (ekképpen a népművészeti), organikus és misztikus szimbolikát, hasonlóan a monumentális festészetre, a plakátművészetre, a pop art-ra történő tematikai hivatkozásokat.

*Serfőző Zsuzsanna: Tavasz
(60x60 cm)*

Néhány példát említünk a technikat, kompozíciót, formai és tartalmi szemléletet illetően. Serfőző Zsuzsanna tartalmi elemekkel is bővülő ornamentikájában (elsősorban az önálló nőábrázolásaiban és a természeti asszociációkban) korábban szívesen alkalmazta a szecessziós elemeket. S mint ilyen (a magyar szecesszió örökségéhez híven), a népművészet jelképisége is hatással volt az ábrázolásra, például a növényi motívumok antropomorf megjelenítését, a stilizált formák szimbolikus ráismertetését említjük itt, de *Évszak*-sorozatában vagy a rekeszzománc kompozíciókban egy összetett, archaikusan érzéki világkép rajzolódik ki.

(Talán az sem véletlen, hogy a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem művészeti szakának elvégzése előtt a

debreceni tanítóképzőben Madarász Gyula és Fekete Borbála mellett ott volt a művésztanárok közt Makoldi Sándor – Pécssett egyébként Rétfalvi Sándortól kapta a mesteri útmutatásokat a művészi kifejezéshez.)

Ezt a képrovó hagyományt Serfőző Zsuzsanna úgy is sajátjává teszi, hogy a növényi ornamentekből és az életfa-jelképből egyrészt archaikus világmagyarázatot rekonstruál (nagyobb méretű rekeszszománc mozaikjában), másrészt a természetképződmények antropomorfizálásával az ember belső, ösztönös létezőmódja kap szakrális testet (példánk itt a *Hold* című zománca). S a szakralizáló szándékra azért érdemes utalni, mert érzékelhető a folyamat ellentéte, a profanizáció is – például az akt, a női test ábrázolásánál, de erről külön szólunk.

Hold (40x25 cm)
Suza rekeszszománca

A párhuzamok és idézetek sorát folytatva említjük a pontozásos technikát – Serfőző Zsuzsanna azonban a pointilista örökséget (például Seurat ismert ábrázolásaival ellentétben) úgy folytatja, hogy nem apró pontokból, hanem sokszor nagyobb foltokból építi fel a formát, figurát vagy jelene-tet. A pontok és foltok mellett megjelentek a vonalak is, melyek – túllépve

a dekoratív jellegén – valóságos formaképző eszközök lettek, s tartalmi szempontból is: olyan ritmust, szimmetriát és aszimmetriát, olyan lendületet teremtenek, mely révén az egész megjelenített (vagy csupán érzékeltett) szituáció atmoszféráját mozgásban tartják.

Itt azokra az alakos enteriőrökre gondolok, melyek két szempontból is felidéznek a másik francia posztimpresszionista, Toulouse-Lautrec világát: témaválasztásukban (a *Modell*, az *After song* mintha modern kokotokat, bártáncosnőket mutatna be) és a plakátművészet egyszerűsített, stilizált utalásai miatt. A monumentalitás ráadásul ugyancsak a közösségi ábrázolás irányában hat – nem ritkák az egyszerű méteres vagy még nagyobb képek).

Ez a közösségi jelleg gyakran ellentétben áll a téma intimitásával (ezúttal nem az olyan festményekre gondolok, mint a *A teraszon* vagy a *Táncolók*) – a már említettek mellett *A strandon* című képe, a *Naplemente* és az

Elizabeth is egy fajta belső világot, bentről megélt létet szemléltet.

S további elemzések tárgya lehet a Gauguin-i egzotikum, a Cézanne-i táj-ábrázolás vagy perspektíva, Matisse és a vadak (Magyarországon is, például a posztnagybányai kísérleteknél) tovább folytatott élénk színvilága, ahol a színek nemcsak érzelmkifejezők, hanem perspektivikus tényezők is.

Serfőző Zsuzsanna nagy erénye az, hogy beismerve: minden új művészet a korábbi eredményekből táplálkozik, egy az ő karakterét is jellemző stílust hozott létre, és témavilágát is ennek szellemében építi fel. Itt az egyszerre érzelmekifejező és távlatteremtő színperspektívát ugyanúgy megemlíjtük, mint a szecesszió és a pointilizmus kiváló összehangolását, ezzel együtt az atmoszférateremtő képességet.

After song (100x100 cm)

Lent: *Teraszon (100x150 cm)*

Serfőző Zsuzsanna festményei

Kiemeljük az időbeli és hangulati távolságtéremtés és az intimitás egyidejű kifejezését, illetve szólni kell a grafikai és festői elemek alkalmazásáról, újabb festményein az olyan, grafikára jellemző megoldásokról, hogy a rajzi vonalvezetésen túl a festmény nemcsak a világos és sötétebb tónusok ellentétjaira, hanem a fehér (a képi űr) domináns jelenlétére is hivatkozik.

Thomas Anders (10x120 cm)

Serfőző Zsuzsanna Debrecenben él, itt alkot és tanít (a Karácsony Sándor Általános Iskolában), ám viszonylag keveset hallottunk róla. Önálló tárla-

tairól nem ismertem őt, csoportos szemléken nem találkoztam a nevével, és azt is csupán a műveivel való megismerkedés során tudtam meg, hogy nem régen a fővárosban volt egy nagy sikerű bemutatója, amely nyomán megélénkült a külföldi érdeklődés is a festményei iránt.

Azok viszont melegen a szívéükben őrzik áldozatos munkája eredményét, akiket tanított, vagy akik gyerekeit tanította rajzra az iskolában, tűzzománc és grafikai szakkörében, hiszen a diákok több rangos nemzetközi kiállításról tértek vissza díjakkal: Indiából, Japánból és Dél-Amerikából, Német- és Franciaországból.

Ő is sokat köszönhet egykori tanárainak – mondja –, főleg annak, hogy művésztelepekre és alkotótáborokba küldték (a tűzzománc technikát például Nyírbátorban tanulta meg Józsa Jánostól). Az olajfestéssel (és akrillal) azonban egyedül kísérletezett, a tanítás mellett az utóbbi két-három évben meglehetősen intenzíven dolgozott, a bemutatott nagyméretű képek is ennek az időszaknak a termései.

Serfőző Zsuzsanna ceruzarajza

Augusztusi nagykiállítása az Aranybika Galériában tulajdonképpen egyszerre visszatekintő és bemutatkozó anyag. A tűzzománcokat és a korábbi grafikai munkákat nemcsak a technikai többoldalúság illusztrálása végett hozta el (vagy hogy bemutassa: a női aktot klasszikus felfogásban is el tudja készíteni), de az eddigi művészi leltár összeállítása okán is – munkái között nem egy stúdiummal, korábbi rajzzal.

A fentebb taglalt erények sorjázása után s amellett, hogy valóban szuggesztív élményt nyújtanak a befogadó számára a Serfőző Zsuzsanna-képek, szükséges még kiemelni festményeinek olykor nyilvánvaló, másutt rejtett erotikumát.

*Levelek (70x50 cm)
Serfőző Zsuzsanna rekeszszománca*

A női testábrázolásoknál visszatérően felmerül a kérdés, hogy a bennünk rejlő szépségen túl vajon milyen eszmeiség kifejezésére alkalmasak a képek. Jómagam azt a kiindulási elvet követem, hogy mivel a szépség megjelenítésére hagyományosan a női test alkalmas, a szépség pedig mindig az aktuális szabadságélmény érzéki fokát jelöli, azért érdemes azt keresnünk, hogy a művész vajon milyen fajta szabadságot fejez ki a szépséggel, tehát a női testtel.

Az esetenként megfigyelhető túlfűtött erotika itt nem más, mint az életösztön érzéki megnyilvánulása. De ezt az életösztönt is az ellentétek hatják át, s nem feltétlenül a születés- és halálélmény kettősségére kell gondolnunk. Inkább arra a játékra, melynek alapja, hogy: a szabadságom csak akkor válik teljessé, ha biztonságban érezhetem magam, ám a biztonság-hoz olyanak kell mutatnom magam, amilyenek látni szeretnél.

*Serfőző Zsuzsanna: Tánc
(olaj, 160 x 160 cm)*

Hogy én azért más vagyok? S hogy ha ez kiderül, akkor elveszíthetem a szabadságomat? És hogy az életösztön örömeinek állapota minél tovább

*Serfőző Zsuzsanna:
Sziget (70 x 100 cm)*

tartson, minden ízében át kell élnem a pillanat mámorát? S mert ebben a mámorban (a pillanatban) nem veszek tudomást az időről, de az időbeli létezéssel (az elmúlással) folyamatosan szembesülni kell, a jelenben sem feledkezhetek meg arról, hogy a biztonságért (a szabadságért) olykor azt kell feladni, amit korábbi szabadságomnak hittem?

*Serfőző Zsuzsanna: Modell
(150 x 100 cm)*

Ez már olyan gondolati probléma, amit nem a művész fog megoldani, hanem az értelmezést a nézőre bízza.

Ezért sem mehetünk el szódtlanul Serfőző Zsuzsanna képei előtt.

VALAMINT

Képes–lapok BURAI ISTVÁN festményeihez és grafikáihoz

Reggelente

Madarak rejtőznek
szakállában.

Egyetlen gazdagsága,
hogy reggelente
füttyükre ébred.

Ébredés

Hajad táncolni kél,
szárnyam hogy suhogtatom.
Meggyajkad csodálja csőröm
minden hajnalon.

Feketében

Ennek a lánynak
tűz a ruhája.
Csipke-korommá
éget imája.

Pillanat

Csak elsuhant.
Haját rajzolod szemhéjad falára.

Szóke volt? Vörös
vagy ében?
Járását sem tudod.

Csak elsuhant,
s mosolyt hozott a hóesésben.

Az asszony mondja

Vihart küld rám az alkony.
Hajamban szörnyek
cicomáznak.

Hófehér keblem
kitakartam.
Pilláiddal reggelig verd
a vágyat végig udvarán,
hogy ne fázzak.

Ajándék

Ajándékom, hogy zuhansz,
ez a legszebb.

Nem adok szárnyat -
kinő, mielőtt földet érnél.

Lennél a...

Lovagolnék veled a szélben,
te lennél a szél.

Lennél a karnyújtásnyi éden,
s lennél falevél.

Vágy

Csak ha sötét van,
vágysz a szikra napra.
Hajnalban tölgykérget
öltesz magadra.

Emlék

Ebből a városból
csak egy hattyút őrzöl
s színement szirmokat
a méla víztükörből.

Várakozás

Talán egy ló tekintetében
ott van a férfié s a nőé.

Ahogy madarat vár a váll.
Ahogy vágta át a csók.

Talán a várakozásban:
ahogy.

Már csak...

Már csak a vállad
lehet oly szelíd:
cserélnék véle szárnyat.

Megriadnánk

A csend mint szerelmes
hattyú úszik ujjaim
s parázsló vállad közé.

Megriadnánk
egy szemtelen kavicstól.

Séta

Patkók dobolnak
sértett macskakőbe zárva.
Keréknyom barázda kottát
olvas a talpunk.

Szeretnénk lovak
makrancos közébe vágni,
fűzfa testű asszonyra várni.

Mert meg kell halnunk.

Lovaglás

Asszony, ki alszik:
simul az égbe a domb.

Elfáradtak lovaink,
kívánnak friss vizet
vérteli hajsza után.

Hiába tündökölne

Nem a feloldozás.
A súly csak egyre hangosabb.

A föld az állig ér már
– betemeti az álmodat;
lefelé haladsz a létrán,
s a forró sár öledben
madarat fojtogat...

Senki se látja:
kezedben hiába
tündökölné gyémánt.

Katedrális

Ebben a csendben
nem jutnak eszedbe
az ima szavai.

Pedig verekszik
benned annyi „kell”,
„akarom”, s még több
az „én”, az „én vagyok”.

Talán, ha katedrális lennél...
Megszólítanának az angyalok.

Őszi dél

A csendnek szél a hangja,
levélmoraj, döng a méh,
s csirreg ott, az ágon
egymásnak két madár.

Bóbiskol őszirozsa,
muskátli pírja fárad.

Hullni kész arany levél,
a zölddel összeér.
Döng a csend,
harangzúgásra vár.

Őszi reggel

Homlokod ragyog.
Arany tincs takarja
kézfejed s karod.

Tarkódra kúszik árnyék,
hajad tövébe csókol –
az árnyék én vagyok.

Visszacsókolsz.
Csillant szemedben őrződ
őszi reggelünk
s a megriadt napot.

(Intermezzo)

Színjátészok tölgyek
szerelem-köpenyéből
ma lett szőnyegünk.

Őszi délután

Bujkál az ősz
a túlevél között.
Kíséri hamvadó nap,
fenyők csúcsára ül.

Nem tudja, lesz-e még,
s ha lesz, milyen
színekbe ér a holnap.

Hintázik kicsit,
s szeret zuhanni,
míg a holt a avarban
ő is elterül.

Őszi este

Ez a sötét más,
mint a többi, teltebb.

Nehéz lélegzete van a fáknek:
ázott piheként
csapódik a földbe
s egyre lentebb.

Figyelem sóhajtásodat:
tavaszi ág vagy.

Ha megérintesz
vagy ha alszol, mindig
jó ott lenni nálad.

Villám

Homlokod, mint a tó,
sima, tükre alatt.
Hajad hűvös erdő,
hallgat a partján.

Tekintetedben
mennydörgő szavak.
Keselyűk Mária karján.

Nyomunkban

Lépteinket próbálja fűszál.
Nyomunkban gyémánt,
harmat teste ring.

Altatja talpunk
ezer sebét a pirkadat.

Volt egy patak...

Volt egy patak.
Kövekkel és a fákkal
nem törődött –
sürgette titkát lomha tónak.

Perceket sodort
a mély időbe s félt:

amott már mindent
sejt a régi csónak.

Volt egy rét...

Volt egy rét.
Minden fűszál emlékezett
lábujjad nyomára.

Meztelen talppal
faggattam élüket:
hogyan lett gyöngy a táncból.

Volt egy erdő...

Volt egy erdő.
Madárfütyty emléke
remegett az ágon.

Ó avar bús illatát
váltotta bőrödé:

ott voltál, mikor
felröppent az álmom.

Volt egy hegy...

Volt egy hegy, amin
soha nem jutott át senki.

A túloldalon
úgy hitték: nálunk lakik
az Isten.

*Burai István művei megtekinthetők a
www.burais.hu honlapon*

„FEGYELEM ÉS BELSŐ SZENVEDÉLY”

Látogatás a gyulai Kohán Képtárban

A gyulai júniusvég szerencsére nemcsak kánikulai tétlenséget hozott, de újabb szellemi tapasztalatokat is. A Várfürdőből egyetlenként az Erkel-fára emlékszem vissza: a fa már kiszáradt, de a helye meg van jelölve – Erkel Ferenc állítólag itt komponálta a Himnuszt. S persze, az emlékház (a nemzeti opera megteremtőjének szülőháza) is maradandó élményt adott (például a relikviák révén), s figyelemztetett a közelgő emlékévre: 2010-ben lesz Erkel születésének 200. évfordulója. Ehhez kaptunk előzetest a Shakespeare-fesztivállal is bővült Gyulai Várszínház 45. évadjának programjaiból, a *Bánk bánt* Vidnyánszky Attila rendezésében mutatták be.

Amikor az áprilisi, hódmezővásárhelyi Hézsó Ferenc-életmű kiállításon a hatvanas évek Kohán-hatásait is vizsgáltam, s tisztázódott, hogy az idei nyaralás helyszíne (a Cívis Hotels Zrt. afféle kedvezményezettjeként) a szállodalánchoz tartozó gyulai Park Hotel lesz – strandimádó lelkek számára némileg érthetetlen módon – a legjobban engem az foglalkoztatott, hogy Kohán György műveivel ismerkedhessem. Hiszen az 1910-ben Gyulaváriban született s 1966-ban Gyulán elhunyt kétszeres Munkácsy-díjas, a halála évében pedig (a Magyar Nemzeti Galériában 1965-ben rendezett kiállítását követően) Kossuth-díjjal kitüntetett festőművész Gyula városának hagyatékozta életművét (mintegy 700 festményt és több, mint 2 ezer grafikát), s itt alakították ki 1979-ben a Kohán Képtárat. Egy olyan pavilonban, mely eredetileg színházi elő-

adások, műsoros estek és táncmulatások számára készült 1889-ben (s a képtár létrehozása előtt, 1952-től ’75-ig a város művelődési otthona volt).

Kohán György anyaga mellett időszakos kiállításoknak is otthont adnak a hosszú és széles teremfolyosók, ott jártamkor éppen a *Régi Gyulai Mesterek* című kiállítás zajlott: válogatott összeállítás Kiss Sándor, Bíró György, Szilágyi István és József Dezső műveiből (Kohán egyébként utóbbi festőt tekintette igazi mesterének).

Sajnos, az életműnek csupán töredéke látható, de ez a töredék monumentalitásával (s nem csak a monumentális képek révén) egy nagy ívű festői pályát idéz. A kiállítást nagyjából ötévente megújítják. Az idén lá-

tott életmű-szelet (a kisebb teremben 10, a pavilon nagycsarnokában 20 művel) kiválóan bizonyítja a művészettörténeti rezümék igazságát, mely szerint: az alföldi realisták örökségét fejlesztette tovább, ötvözve a mexikói monumentalisták törekvéseit az École de Paris stílusjegyeivel. „Dráma, belső feszültség és komoly, férfias líra él és hat sajátos színvilágú, tömörszerű tömörséggel fogalmazott műveiben.” Másutt ezt olvassuk, újrhangolva és kiegészítve az iméntieket: „Az alföldi festészet egyéni hangú továbbfejlesztője. Drámai erejű művészetében a népművészet hatása és a szimbolikus látásmód egyesül (...) Stílusának monumentalitása Aba Novákkal és a mexikói festészettel rokon.”

*Kohán György: Tanya gémeskúttal
(olaj, vászon – 58 x 80 cm)*

Korán felismert tehetsége lehetővé tette Kohán György számára, hogy apja kovácsműhelyéből a Képzőművészeti Főiskolára kerüljön, s ott Glatz Oszkár növendéke legyen. A nagybányai szemléletű mester plein air látásmódjával, részletező, naturalisztikus felfogásával azonban nem tudott azonosulni, ezért elhagyta az intézményt, autodidaktaként képezve magát tovább. A szabadiskolák és a kül-

öldi útjai meghatározó jelentőségűek voltak szemléletének kialakulásában. 1931-ben Párizsban, 1935-ben Olaszországban járt tanulmányúton.

*Kohán György: Pihenő nő
(olaj, vászon – 127 x 116 cm)*

A '30-as évek közepén kapcsolódott be Hódmezővásárhely művészeti életébe. Három évtized alatt több kiállítást rendezett Vásárhelyen (1938, 1946, 1956, 1959), de csak 1965-ben kapott műtermes lakást. Kisebb-nagyobb megszakításokkal Orosházán és Gyulán is alkotott.

A bevezetőben említett Hézsó Ferenc szívesen gondol vissza a művészettel való ismeretségére, s a képtár pavidonjában látható, expresszív töltetű, látomásos realista művek közül például a sors-monumentumként is értékelhető *Parasztasszony* 1965-ből, az 1960-as *Napnyugta*, az 1963-as *Vásárhelyi utca*, a plakátszerű, expresszív stilizálással plasztikusan megvalósított *Korsóvivő* (szintén az 1960-as éveke lejéről) meg is erősíti bennem a Kohán–Hézsó párhuzamokat.

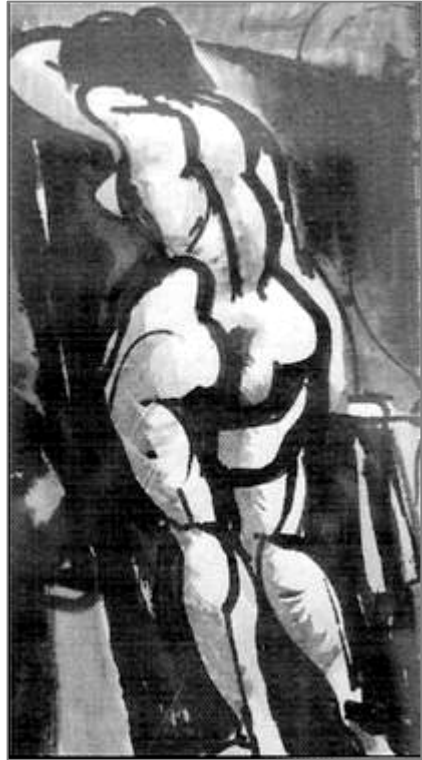
Kohán György: Dél

„...a forró napszak irizáló, víziószerű fénykarikái a búzatáblák közt haladó sudár leányalakat fluidumszerűen veszik körül. Sárgán, violaszínben világló mezőkön átsuhanó leányok könnyűléptűek, tartásuk és arcuk kifejezése átszellemült, álomszerű, légies - a kép a zengő, szénaitlatú színharmóniával az Orpheusról elnevezett 'orfikus' festészeti irányzat képzetét társítja, csakúgy, mint az életmű egyik fontos ismervét, a képek muzikalitását”

(Idézet az Aulich Art Galériában rendezett Kohán György-kiállítás internetes ismertetőjéből)

Kohán György hagyatékából rendszeresen készülnek kölcsönbe adott, időszaki összeállítások. 2005-ben a

Pásztói Múzeumban rendeztek emléktárlatot, mely a kiállítás ismertetője szerint a Kohánban lassan érlelődő kubizmus egyéni (s meglepően érett) sajátosságait szintén jól illusztrálta. Az 1940-es évek első felétől szinte a pálya végeztéig a kubisztikus indíttatású viasztempera képeket (*Csellista*, *Csendélet kagylóval*, *Nő korsóval*, *Napozó*) párhuzamosan készítette az olajjal vászonra festett – jórészt „alföldi képeknek” nevezett – realista műveivel, „mintegy váltogatva egy világosabb színvilág lírai hangvételét egy másik, sötétebb hangulatú kolorit drámaiságával”.

Kohán György: Távozó női félakt

A hagyatékban szereplő tekintélyes grafikai anyag pedig utal arra: Kohán nemcsak elementáris erejű festő volt, hanem virtuóz grafikus is. „A grafika műfajában az ember a kitüntetett képi motívum. Amíg a táblaképek emelkedett és drámai közegét sajátos komolysággal átítatott fegyelem és belső szenvedély uralt, addig grafikai ciklusában a felszabadult játékosság, a groteszk, valamint a komikus jelenségek formaképzése vált meghatározóvá.”

Kohán György: Kislány gyümölcstállal (akvarell – 29,5 x 42 cm; a kép a Kieselsbach Galéria árverésén szerepelt)

Tavaly egy mindössze nyolc képből álló kamara-kiállítást rendeztek Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Emlékházban. Ott is hangsúlyozták, hogy a rendhagyó tehetség önálló festői világa tartalmilag az alföldi realisták

szociális elhivatottságú piktúrájához kötődött, míg formailag a modern irányzatok tanulságaival élt. Bensőséges érzelmeit, drámai súlyú mondanivalóit heroikus igénnyel, monumentális gondolkodásra való festői erővel ábrázolta.

Kohán György: Asszonyok és korok (olaj, karton – 163 x 125 cm; Magyar Nemzeti Galéria)

S bár tehetségére korán felfigyeltek, gyakran volt része mellőzöttségben: hol formalistának, hol provinciálisnak bélyegezték, s tulajdonképpen az '50-es évek végéig a művészeti élet periferiájára szorítva dolgozott. Legjelentősebb művei életének utolsó 5–6 esztendejében születtek – ezek „a témában rejlő jelképesség kibontása mellett pompás példák a tér és a sík viszonyának erőteljes, festői tagoltsággal történt viallatására, az egyszerű, szinte tómondatos egyszerűséggel megvalósított drámai hatású kompo-

nálásra”. S ez a drámai hatás – ami Hézsőt is megragadta, de más kortársakat, főleg az ifjabb generáció tagjait szintén ösztönözte – abból a komplex gondolkodásmódból fakadt, mely képes volt ellentmondásaiban szemlélni az életet.

Kohán György: Föld és kozmosz

„...mértéktelen az égi színjátékok drámájának feltárásában Kohán – számára minden pirkadat és minden naplemente a kezdet és a vég, a találkozás és az elszakadás, az élet és a halál egy-egy üzenete (...) A Föld és kozmosz képen az igézőn hatalmas Holdgolyóbis tőlünk színte kéznyújtásnyira pihen meg a pályánk tetején, mintha ezzel a hirtelen támadó égi közelséggel magunk is a mindenség halhatatlan részévé válnánk”

(Idézet az Aulich Art Galériában rendezett Kohán György-kiállítás internetes ismertetőjéből)

Kohán György pályája a szocialista realizmus időszakában bontakozott ki – melynek megítélése gyökeresen más volt az '50-es–60-as években a kortárs (pártos) kritika részéről s a közeli utókorban, immár művészettörténeti tényként kezelve a szocialista realiz-

mus jótéteményeit, mint például a század végén, a művészettörténet-írás korrekciója idején. A békéscsabai folyóirat, a *Bárka* online kiadásában olvasható tanulmányában Gyarmati Gabriella ehhez két idézetet használt illusztrációként.

Aradi Nóra művészettörténész írta az alábbiakat 1974-ben: „A szocialista művészet szimbólum-anyaga az eddigieknél nyitottabb, rugalmasabb; természetesen állandó változásban, fejlődésben van... A szocialista kritikából, gondolkodásmódból fakadó jelképeket szükségszerűen jellemzi a minél hatékonyabb, egyértelműbb és társadalmilag aktivizáló közlés képessége.”

Szücs György művészettörténész így fogalmazott (évszám nélkül, de 2001 után): „A szocialista realizmus a saját meghatározása szerint nem körülhatárolható stílus, hanem a marxista-leninista esztétika alapelveit elfogadó alkotói módszer, amely arra hivatott, hogy a szocialista (kommunista) társadalom építése történelmi léptékűnek tekintett folyamatát, a munkásosztály kollektívumában feloldódó új ember heroikus munkáját felmutassa és megörökítse. A magát a realista ábrázolás magasabb fokának tételező szocialista realizmus jellegzetességei: a haladónak ítélt történelmi és művészeti hagyományok folytatása, a párt irányelveinek elfogadása (pártosság), társadalmi meghatározottság, közérthetőség, típusalkotás.”

Gyarmati interpretálásában mindaz, amit Aradi Nóra a „társadalmi térértelmiségén” közlesen, a közlés egyértelműségén ért, Szücs Györgynél a párt vezéreszméinek bármi áron való elfogadását/elfogadtatását jelenti, valamint a hatás fokozása, a kitűzött célok elérése érdekében a mondanivaló

didaktikus leegyszerűsítését a széles tömegek számára való könnyebb megértés kedvéért”.

*Kohán György: Tűnődés
(olaj, vászon – 131 x 80 cm)*

Ám a szocreál formajegyeket követő építkezés szinte teljesen elhanyagolható Kohán életművében: Gyarmati Gabriella szerint csupán mintegy ötven-hatvan műre tehető a Gyulán őrzött 667 festmény és 2370 grafika közül. Kohán György bár kísérletezett vele, hamar kiábrándult belőle.

Későbbi monográfusa, Supka Magdolna jegyezte le szavait egy beszélgetés után: „Én kemény parasztesaládból származom. Kemény volt a sorsom. Kemény lettem én is. Ezért kí-

vántam legalább nekik, az enyéimnek a könnyebbet, a derűsebbet. Nem vettem észre, hogy az enyéimnek mások a nyájukat szánják a művészetben. Míg aztán ettől, egyik képeken a kenyérszelő menyecske arcának a színe, egy kicsit marcipánosabb lett. Megdühödtem. Azt hittem, hogy a szín a kerítő. Benyálazza az illatot, a formát. Mikor aztán rájöttem, hogy ezek még csak a csápjai a negédnek, mely valójában a tartalomra les – akkor végeztem vele.”

Azt a szocreál teoretikusai is beismerték, hogy nem a motívumtól, az ábrázolt témától lesz egy mű e stílusba sorolható, hanem a beszédmódtól. Ez a beszédmód pedig a hazugságra, a meghamisításra, a hamis idealizálásra épült – halljuk vissza a revízióban. A valódi szociális érzékenység realista megfogalmazása tehát éppen az ellenkező irányban hat, mint a szocialista realizmus hamis emberképének közvetítése. Kohán György ezt a beszédmódot nem tudta elfogadni – ezért állami megrendeléseket s külföldi kiállítási lehetőséget sem kapott, nagyobb megbízásokkal már csak halála évében környékeztek meg.

Tehát megkettőzött dráma színtere volt Kohán György művészete. Mint ha világháborús pannója, a „magyar Guernica” szellemi síkon parabolizálta volna életét. Sorsából fakadó kiszorítottságával a belső szenvedély fokozta egyszerre a tragikus értékvesztés és emberi (paraszti) nagyság szuggesztív erejű kifejezésére, miközben az érték(té)vesztés fokozatait kora művészeti közéletében a saját, tiltakozó példáján keresztül is meg kellett tapasztalnia.

ROZMARINGOM

Bitang csöndet szültél,
rozmaringom,
s meg se védtél ártó,
cirógatón hús ujjaktól
a nyárban.
Fehérségünk is bemocskolódott,
mint a bánat keresett
sebére gyoicsot magának;
s szende kéjben
mint örök fekélyben –
törött cserép-tükör nyomában
– érzem a tavaszt veled.
S neked ha nincs is
Istened, tudod,
hogy irgalmas volt hozzánk a tél:
nem hozott reánk fagyot,
halálost, csak csönded
növesztette, rozmaringom,
oly magassá, mint a fény.

Emlékszel az avar szavára,
hogy nyomunk bujtatta
cifra ősz?
Tenyerem kitértam,
nem volt jó imára,
féltem, hogy érintése bánt.
Az én magányom ez:
a te bitangságod ára.

Komiszár János akvarelljére
(a Színekre szavak című kötetből)

**EGY MIKSZÁTH-NOVELLA MOTÍVUMA
DÍJNYERTES FESTMÉNYEN**

Baditz Ottó: Bede Anna tartozása(1889–90)

Magamat is megróva kell bevallanom: Baditz Ottó festőművész munkásságáról korábban csupán felületes ismereteket szereztem, különösebben maradandó emléket nem őriztem a festményeiről. A 19. század vége és a századforduló egyik illusztrátoraként (például Petőfi összes költeményeihez készített rajzokat), illetve a magyar életképfestészet képviselőjeként a kor divatjába simulott bele.

Az 1849 és 1936 között élt festő is a bécsi és müncheni akadémiákon tanult, így érthető, hogy igen fogékonyak mutatkozott a zsáner iránt. 25 éves volt, mikor Münchenbe települt, s ott dolgozott másfél évtizeden keresztül, három évig (1879 és '82 kö-

zött) ő volt a müncheni magyar festők egyesületének elnöke. 1890-ben költözött Budapestre, de már a fővárosi megjelenése előtt megismerhették a nevét: Münchenből ugyanis több képet küldött hazai kiállításokra.

A Képzőművészeti Társulat 1882-es kiállításán *Bambino* című képéért a vallásalap 500 forintos egyházfestészeti díját nyerte el, s az 1885. évi országos kiállításon mások mellett Lotz Károllyal, Benczúr Gyulával és Munkácsy Mihállyal együtt kapott oklevelet az *Angyalcsináló* című képért.

*Baditz Ottó: Bede Anna tartozása
(60x96 cm; olaj, vászon
– magántulajdon; védett)*

A művész rendszeres résztvevője volt a külföldi (bécsi, müncheni, párizsi) akadémiai kiállításoknak, képeit gyakran kiemelték az ajánlásokban, s többnyire az első, a legjobb műveket összegyűjtő termekben és pavilonokban mutatták be alkotásait, egy alkalommal bronzdiplomát is kapott, s *A falu rossza* című festményével 1881-ben Párizsban aranyérmeket nyert.

Bizonyára azzal emelkedett ki az etnografikus jelleg hangsúlyozásával az idegen közönség számára is érdekes szint jelentő, eladásra dolgozó festők sorából, hogy Baditz igyekezett kerülni a közhelyeket. Bravúros, könnyed jeleneteit valódi atmoszférával töltötte meg; feltételezte egymást az érzés és az akció; egy gesztus ábrázolása, a karakter kifejezése valamilyen eszmei (erkölcsi) mondanivalót sugallt, még ha a kép maga csupán illusztrációja, s nem autonóm hordozója volt is ennek a tartalomnak.

A véletlen hozta, hogy egy (a folyóiratban bemutatott) debreceni Barabás Miklós-szerzemény katalógusában bukkantam rá Baditz Ottó *Bede Anna tartozása* című festményére – a kép szintén a BAV 1991. évi decemberi művészeti képauciójában szerepelt, s a leírásnál a „Védett” jelzettel találtam. Mivel debreceni tulajdonosról van szó, hamarosan meg is nézhettem a középmezőretnél kicsit nagyobb, 60x95 centiméteres, vászonra készült olajfestményt, melynek reprodukcióját megtaláltam a *Művészet* című folyóirat 1914. márciusi számában is, egy a Baditz Ottóról közölt méltató értékelés illusztrációjaként.

S ebben pedig további adalékokra lelünk. Az árverési katalógus kiemelt ajánlatai között szerepeltette a festményt, melyet 45 ezer forintos kikiál-

tási áron indítottak (a debreceni műgyűjtőnek egyébként 120 ezer forintért sikerült azt megvásárolnia).

A rövid ismertető mindössze annyit jelzett, hogy a *Bede Anna tartozása* több címen ismert (*Kihallgatás, Bíró előtt*), majd a katalógus összeállítója felhívta a figyelmet a kép oldott előadásmódjára, ami annak volt az eredménye, hogy az erőteljes tónusok helyét a finom szürkék váltották fel.

Baditz Ottó: *Asszonyok a börtönben* (olaj, vászon, 1899)

A *Művészet* cikkében azt is olvasuk, hogy Baditz ezzel a képpel érdemelte ki a Képzőművészeti Társulat díját 1890-ben (majd a londoni Earl's Court-i kiállításon a művész grand prix-t kapott – illetve a festmény az 1900-as párizsi világkiállításon szintén szerepelt).

Kovács Ágnes a müncheni magyar festőkről írott tanulmányának Baditz Ottóról szóló fejezetében (*Cylinder,*

kukorica fokosch – Magyarok Münchenben 1. – Baditz Ottó bemutat egy, a Marburgi Fotóarchívumban őrzött, 1889-ben készült felvételt Baditz egykori műterméről. Ebből jól sejthetően kiderül, hogy a festőt már Münchenben is foglalkoztatta a „*Kihallgatás*” témája, s azt nem is csak egy alkalommal vitte vászonra.

Baditz Ottó: Önarckép

Jobbra lent:
Kaszáló férfi

Baditz Önarcképe a Kieselbach, Kaszálója pedig a Nagyházi Galéria aukción szerepelt

„A festő a műterem középpontjában ül palettával a kezében, kedvenc kalapjában, háttal a nézőnek, a modellre tekintve, aminek így nincsen semmi értelme, mert egy kész kép előtt ül, mégpedig az *Aratás után* című festménye előtt, amely az egyik legsikerültebb műve – olvassuk az ismertetésben.

A beáradó fény jól megvilágítja a többi, díjat nyert és a korabeli újságokban gyakran reprodukált képét is: a *Madonnát*, a *Hazafelét*, a *Rózsák közöttet*, a *Kihallgatást*, mely utóbbi egy év múlva, 1890-ben megkapta a Képzőművészeti Társulat 500 forintos díját.

A festőasztalkának támasztva látható egy kisebb méretű tájkép is, ezt a műfajt is szívesen művelte, és a hátsó falon kivehető egy fél-aktot ábrázoló kép is, amely talán a korábbi, akadémiai évekből származik. Ezt a műteremfotót tekinthetnénk akár a festő részéről tudatosan kigondolt reklámfogásnak is, hiszen minden rajta van, ami Baditz müncheni éveit, az itt eltöltött tizennégy évet jelentették, és amelyek sikert hoztak számára.”

Képei közül egyébként (a müncheni időszaktól kezdve) a műkereskedők közvetítésével sok jutott el Amerikába, s azt már szintén Lyka Károly folyóiratának cikkéből tudjuk, hogy a király számára három alkotását vetették meg, egy képe a Képzőművészeti Társulatnál maradt, Budapest tulajdonába került az *Angyalcsináló*, négy festményt vásárolt a Szépművészeti Múzeum – egy tájkép és két zsáner mellett a „*Kihallgatás*” című képet is.

Német és magyar katolikus, illetve evangélikus templomok, a pozsonyi múzeum, Kassa és Temesvár városa vettek képet Baditztól, *Magdolnája* került József főherceghez, *Madonnája* gróf Károlyi Alajoshoz, a *Bambino* gróf Andrassy Gyulához, portrékat és gyermekarcképeket vásárolt például Léderer Sándor, Sváb Károly, gróf Károlyi Tibor és a Györgyey-család.

gozás sikerei, a kép sorsa is indokolta a műalkotás védetté nyilvánítását).

Ha az aukción vásárolt festményt az 1914-es reprodukcióval hasonlítjuk össze, megfigyelhetjük, hogy a kép jobb oldaláról, illetve alsó és felső részéről arányosan ugyanannyi „hiányzik” (a bal oldalról picivel több – az egykori reprodukció tárgyalótermében látható Ferenc József-portrét itt nem tudjuk azonosítani).

Baditz Ottó: Angyalcsináló

Badicz Ottó: A falu bírója előtt

A korabeli összeállításból tehát az derül ki, hogy a *Bede Anna tartozása* a Képzőművészeti Társulat díja után a Szépművészeti Múzeum tulajdona lett (minden bizonnyal a témafeldol-

Mindez azonban korántsem valós hiányt vagy sérülést jelent. A festmény utáni nyomozás újabb érdekességekre derít fényt. Lyka Károly *Közönség és művészet a századvégen* című könyvében száznál is több műreprodukciót közölt, és a 29. sorszám alatt látjuk Baditz Ottó képét – *A kihallgatás (Bede Anna tartozása)* 1890. o., v.,

150x234 cm. Baditz tehát a Képzőművészeti Társaság kiállítására mintegy két és félszeres nagyságban újra megfestette a képet, s azon csak néhány apró részletet változtatott meg (az említettekén túl például az ítéletről döntő bírák mellett nem csupán

egy, hanem két üres szék látható az asztali feszület mögött). Ez a nagyobb festmény került a Szépművészeti Múzeumba, az eredeti, a müncheni műteremben is látott kép pedig magántulajdonba. A Szépművészeti Múzeum abban az időben még hazai festők alkotásait is gyűjtötte, s egészen különleges sors jutott később a *Bede Anna tartozásának*.

2007 októberében a marosvásárhelyi Bernády-gyűjteményből mutattak be mintegy félszáz képet a szentendrei Művészetmalomban, s néhány, a Magyar Nemzeti Galériában látható alkotással egészítették ki az összeállítást, melyek eredetileg szintén a gyűjtemény részét képezték. A *Határta-lanul* címmel bemutatott tárlat képeit még 1913-ban vitték – ideiglenesen – Marosvásárhelyre, s azok a Trianoni békediktátum után a román állam tulajdonába kerültek.

Bernády Györgynek, Marosvásárhely egykori polgármesterének volt köszönhető, hogy az 1913-ban átadott Kultúrpalota 68 képet kapott magyar vonatkozású műtárgyakból a Szépművészeti Múzeumtól. Az átadási jegyzőkönyvből kiderül, hogy a műgyűjtő polgármester nagy gondnal, és több alkalommal (1912. szeptember 27., 1913. február 17., 1913. április 23., 1913. május 28.), tételenként válogatta össze a leendő képtári anyagot.

A gyűjtemény az elmúlt ötven évben raktárak, pincék mélyén porosodott. Itthon generációk nőttek fel úgy, hogy csak az alkotások fekete-fehér reprodukcióját ismerték. A marosvásárhelyi művek mellé a Magyar Nemzeti Galériából kölcsön adták azt az öt képet is, amelyek 1941-ben visszakerültek Magyarországra – Juszko Béla, Than Mór, Nádler Róbert, Réti István

alkotásait, illetve Baditz Ottó szóban forgó festményét.

A fentiek ismeretében kínálkozott egy másik feltételezés is a debreceni gyűjtőnél lévő *Kihallgatás* születésére vonatkozóan. Az ugyanis nem volt példa nélküli, hogy az adományozott műtárgyakról úgynevezett redukciós másolatot készítettek, ám ennek ellenében szól, hogy a két mű csak első ránézésre egyforma, s a „védett” címke érvényét veszítette volna az eredeti mű hazakerülésével. A számos apró jel, illetve a marburgi fotóarchívum dokumentuma alapján készült leírás inkább arra utal, hogy a nagyobb méretű festménynek egy korábbi, gyakorlatilag teljesen kész vázlatával van dolgunk...

A történet itt véget is érhetne, egy részben nyitva hagyott, csupán közvetetten bizonyított állítással, de nem hagyta feledni a kérdést a gyanú, mely szerint – mivel védett képről van szó, s az aukciós katalógusban dokumentumokkal kell alátámasztani egy-egy hasonló mű előéletét – lennie kell valami kézzelfogható bizonyítéknak is. Újabb találkozót kértem, a festményt leakasztottuk a falról, hiszen a műalkotást nem elég csak előlről megnézni. Lássuk tehát, hogy mi van a vászon túloldalán!

Előzetes következtetéseim száz százalékgig helytállóak voltak. Megtaláltuk a Magyar Nemzeti Galéria pecsétjével és aláírással ellátott, 1984. április 5-én kelt tanúsítványt. Az MNG bíráló bizottságának a „A bíró előtt” témájú, olaj-vászon 60x96 cm-es műtárgyról az 1244/1984-es okirat-számú bírálati véleménye így szól:

„Baditz Ottó *A bíró előtt* (*Bede Anna tartozása*) 1890, a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában lévő

festményének jelzés nélküli vázlata. /VÉDETT/” – Biztosan egyszerűbb lett volna ezzel kezdeni az utánajárást, a felfedezés öröme azonban elmaradt volna így, nem beszélve arról, hogy a mű háttérének megismerése érdekében tett erőfeszítések számos, a festmény értékét csak tovább növelő adat birtokába juttattak.

Mivel Baditz Ottót a saját korában kiváló illusztrátorként tartották nyilván, s ez a festmény tulajdonképpen egy irodalmi mű illusztrációja, segítségével érdemes megvizsgálni Baditz illusztratori felfogását. A mű születésének időpontjában már több év telt el azóta, hogy az 1882-ben megjelent, még szegedi újságíró korában megírt *Tót atyafiak* és *A jó palócok* elbeszéléseinek kiadásával Mikszáth Kálmán országos írói hírnévre tett szert.

A *Bede Anna tartozása* című novella valóságos kis remeklés, nevezhetnénk akár pillanatnovellának is – néhány kifejezéssel, elhallgatással és késleltetéssel teremt súlyos atmoszférát az író, s a háttérben néhány finom vonással rajzoldódik ki a magyar paraszti család sorsa és erkölce.

Bede Annának orgazdaságért egy fél évet kellett volna letöltenie a fogdában, de éppen azelőtt halt meg, amikor a végzés megérkezett. A lány ártatlan volt, a bűnt a férfi miatt vállalta magára, akit annyira szeretett. A bírák előtt a húga, Bede Erzsi jelent meg, nehogy a halálon túl vádolják a nővérét azzal, hogy adósa maradt a törvénynek; „hogy legyen meg a teljes nyugodalma a haló porában.”

Az elnök, aki mindvégig arctalan, közönyös (mint Mikszáth jellemezte: „az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt”), az

áldozatvállalás láttán megenyhül – az író csak utal rá, hogy érzékenyül, mintha nem is a homlokát törölgetné, hanem lejjebb, a szemét –, úgy tűnik, mintha el sem hinné az ilyen naiv és tiszta emberek létezését.

Az elnök megérzi, hogy a lány nem értené meg, ha megtiltaná a büntetés leülését, ezért azt hazudja Erzsinek, hogy rossz végzést küldtek hozzájuk.

„– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe.

Széles tenyerét homlokára tapasztalja, s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok.

Nagy, mélézó semeit élénken emeli fel a lány az öregre s mohón szól közbe:

– Lássák, lássák!

Olyan fájó szemrehányás van hangjában, hogy az öreg elnök megint a zsebkendőhöz nyúl. A kegyetlen ember egészen el van érzékenyülve. Odalép a lányhoz, megsimogatja gyöngéden azt a holló-hajat a fején.

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tiszteltem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt! – vuttogá s kis kezét szívéhez szorította.”

Lehetne hős a bírák elnöke, akiben megszólal az erkölcs is – az igazságot keresve –, mégsem ő magasodik ki előttünk, hanem a lány (és mögötte az egész család), akit a törvényisztelet és a nővére iránti jámbor szeretet készítetett arra, hogy akár még a börtönt is elviselje, csak hogy ne essék folt a tisztességén.

Baditz Ottó az erkölcsi felmagasodás pillanatát festette meg, a szemléltetett tisztességet. A bírák közül csak az elnököt és az írnokot ábrázolta, s egyszerre zsánerelem, illetve jelképes utalás a falról (bíróként) rájuk tekintető jóságos király.

A személytelen akta-halom tovább fokozza a kontrasztot, Baditz fénykezelése és kompozíciós beállítása pedig Bede Erzsit emeli a mű dramatikusság középontjába.

A művész nem anekdotikus „másolatot” készített, így nem törekedett a

novellisztikus, utánrajzoló eseménykövetésre sem, hanem az áldozatvállalás, valamint a nem kevésbé megtisztító, katartikus felismerés pillanatának drámaian érzéki atmoszféráját ragadta meg.

Ez az egyetlen, ismertetett példa is elegendő lehet arra következtetnünk, hogy bár a századvégi genre alkotások világa erőteljesen rányomta bélyegét a festőművészre, Baditz Ottó talán nem véletlenül emelkedett ki a korabeli zsánerfestők sorából.

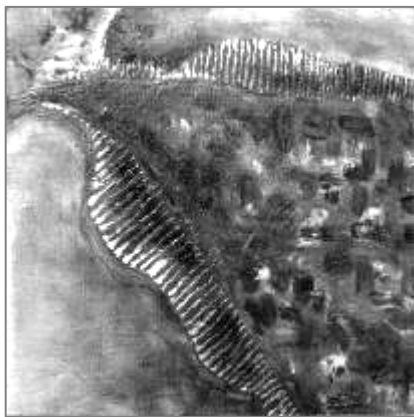
*„A bíró előtt”
(Bede Anna
tartozása –
1890)*

*Baditz Ottó
vászonra festett,
1889-es
olajképének
nagy méretű,
150x234 cm-es
változata*

BADITZ OTTÓ (Tótkeresztúr, 1849. március 19. – Magyarakeresztúr, 1936. április 21.): életképfestő, illusztrátor. Münchenben és Bécsben tanult, közben jogi diplomát is szerzett. Az akadémia elvégzése után Münchenben élt, innen küldte életképeit a budapesti, bécsi és párizsi kiállításokra. 1879–82 között a müncheni Magyar Egyesület elnöke volt. Több díjat nyert: 1881, Párizs – *A falu rossza*; 1882, Képzőművészeti Társulat, egyházfestészeti díj – *Bambino*; 1885, Képzőművészeti Társulat, oklevél – *Angyalcsináló*; 1890, Képzőművészeti Társulat nagydíja, 1908, London, grand prix – *Kihallgatás (Bede Anna tartozása)*. 1890 őszén Budapestre költözött, az 1890-es, 1900-as években keresett gyermekportréista volt. Sokat illusztrált, 1911-ben visszavonult birtokára. 1921-ben szerepelt utoljára tárlaton.

SZABÓ HENRIETTA ÉS JUHA RICHÁRD KIÁLLÍTÁSA

Az elmúlt évi, fiatal képzőművészek számára hirdetett Fresh Art 2 pályázat két díjazottja Szabó Henrietta újfahértői festőművész és Juha Richárd debreceni szobrászművész lett. A „díj” oklevél vagy pénzjutalom helyett egy kiállítási lehetőség volt a Batthyány utcai Mű-Terem Galériában. A két alkotó kiállítása szeptember 4-étől a hó végéig látogatható.

Szabó Henrietta olajfestményeiből

Szabó Henrietta a nyíregyházi művészeti szakközépiskola (s annak ötödéves képzése) után a Nyíregyházi Főiskola rajz–vizuális kommunikáció szakán tanult, 2001–2006 között a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatója volt (előbb Klimó Károly, majd Kéri Ádám osztályában), közben elvégezte az egyetem vizuális nevelőtanári szakát is.

2006 óta a nyíregyházi Abigél Művészeti Szakközépiskola művésztanára. E mostani kiállítás lesz a nyolcadik önálló bemutatkozása – műveit eddig Újfahértő és Nyíregyháza közönsége mellett a budapesti, pécsi, mátészalkai, szamoszegi és bakonybéli közönség láthatta.

*Juha Richárd bronz domborképe
Degas-motívum nyomán*

Juha Richárd pályájával, művészetével korábban a folyóirat több számában is foglalkoztam, amire az adott okot, hogy a fiatal szobrászművész igen aktív alkotói és művészeti közéleti tevékenységet folytat. Az elmúlt három évben mintegy tíz egyéni kiállítást rendezett Debrecenben, Hajdú–Bihar megyében és Budapesten, s hús köz-, illetve bel-

*Juha Richárd:
Zsigmond Richárd terrakotta büsztje*

A szeptemberi kiállításon bronz- és terrakotta szobrai mellett pasztellképeiből is láthatunk egy összeállítást.

*Juha Richárd női akttanulmánya
(pasztellkréta)*

téri munkája látható Nyíregyháza, Puztadobos, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Debrecen és Budapest különböző intézményeiben, múzeumaiban, iskolában és épületfalain. (Az idén tavasszal Bem József és Széchenyi István bronz domborműveit avatták Debrecenben és Hajdúböszörményben, illetve az orvos-egyetem két megrendelésén dolgozik: egy portrén és egy anya-gyermek kompozíción.)

SÜLI ISTVÁN ÉS VARGA TAMÁS fotográfusok kiállítását fogadta augusztusban a Mű-Terem Galéria. Két generáció (Süli István akkor végzett a JATE bölcsészkarán, amikor Varga Tamás egyéves volt), két szemlélet (Süli lírai realizmusával áll szemben Varga szubjektív dokumentarizmusa), mégis hasonló az élménymag.

*Süli István fotográfiája:
Bece Józsi, a pustina tanító*

A középpontban az ember áll: Sülinél az ember fizikai és belső mozgása – olykor a környezet tárgyainak antropomorf jellegű átfogalmazásaival –, míg Varga Tamás a groteszk intellektualitás révén egyrészt az ember tárgyaihoz s környezetéhez való viszonyát, mellette a saját nézőpontját teszi láthatóvá.

Süli István: Botoló

Süli István 1984-ben költözött Debrecenbe, azóta tagja a Debreceni Fotóklubnak, 2004-ben diplomás fotóművész címet kapott, 2007 végén lett a MAOE Fotóművész Tagozatának tagja.

Varga Tamás 1994-ben végzett az orvosegyetemen, jelenleg gyermekpszichiáterként dolgozik. 2007-től tagja a Magyar Fotóművészek Szövetségének.

Varga Tamás: 4 szék a fákkal

MAKSAI JÁNOS festőművész kiállítását rendezti meg november 9–21. között a DOTE Elméleti Galéria.

A művész az utóbbi időben már csak évente egy kiállításra vállalkozik a debreceni közönség előtt, mint mondja, számos egyéni és galéria-megbízása, feszített ütemű munkája ellenére sem feledkezik meg arról, hogy a népes pártolóközönségének így is kedveskedjen: a legújabb és legjobb műveiből nyújt át egy-egy válogatást.

Ezúttal mintegy harminc képet, melyek között tájbrázolások ugyanúgy lesznek, mint például szecessziós motívumhangulatú, látomásos realista festmények. Itt is a lírai megközelítés dominál: nem világ-hangulatot, csupán egy intim, mégis általános érvényű életérzést szólaltatva meg.

Maksai János: Tűnődés (olaj, 2008)

TARTALOM

Nagy, messi álomból... (<i>vers</i>).....	689
A költészet irracionálisától a ráció költészetéig (<i>Csontos János költő és publicista rendhagyó portréja</i>)	690

Könyvek között

Selmeczi László: Nemzeti erekyénk, a Jászkürt.....	718
„Oh Füred, drága Helikon...” – <i>Balatonfüred a magyar irodalomban (1777–2006)</i>	722
Tóth–Baranyi Antal: Időutazás	725
Ifj. Fekete Károly: Tudománnyal és a hit pajzsával (<i>válogatott Makkai-tanulmányok</i>)	726
Éles Csaba: Ember és esztétikum	729
Lövei Sándor: Orgonaszó keresi a szívedet	732
Papp Ibolya: A Teremtő és a többmilliárd monodráma	735
Hosszúfény (<i>Határon túli magyar írók antológiája</i>).....	740

Folyóiratszemele

SZÍN – Közösségi Művelődés	742
Aracs	745
A Szabadkai Református Egyházközség Lapja – Gyurkovics Hunor életéről, művészetéről	747
Székelyföld.....	752
Fordulópont.....	753
Art Limes – Báb Tár V.	755
Debreceni Szemle.....	757
Mediárium.....	761
Lupé.....	762
Ethnica.....	765

Múzeumi Kurír

Könyvbemutató és rendhagyó tárlatvezetés Medgyessy Ferenc szobrászművész halálának 50. évfordulóján.....	766
Tabuk nélkül (<i>Termékenység és szexualitás az emberiség mindennapjaiban – kiállítás a Hajdúsági Múzeumban</i>).....	768
Egy „arisztokratikus” szenvedély (11.) – Erotikus exlibrisek	770
Múzeumi hírek	775
Újváry Zoltán Hét község Díszpolgára lett.....	778
Megnyílt a Józsa János Művészeti Galéria.....	780
Vázlat Józsa János művészetéhez.....	781
Sipos Zsófia kiállítása a Márványházban	784
Könyv Józsa János grafikai munkásságáról.....	788
Játék és rend (<i>Horváth Ibolya kiállítása az Aranybika Galériában</i>)	789
A virágok belső élete... (<i>Nagy Lajos kiállítása a Misztika Galériában</i>)	793

Nagybányától Debrecenig (<i>Kozma István kiállítása a Medgyessy Ferenc Emlékmúzeumban</i>).....	797
A biztonságtól a szabadsáig (<i>Serfőző Zsuzsanna kiállítása az Aranybika Galériában</i>)	801
Valamint – Képes-lapok Burai István festményeihez és grafikáihoz.....	807
„Fegyelem és belső szenvedély” (<i>Látogatás a gyulai Kohán Képtárban</i>)	814
Rozmaringom (vers Komiszár János akvarelljéhez)	820
Védett műalkotások nyomában	
Egy Mikszáth-novella motívuma díjnyertes festményen <i>Baditz Ottó: Bede Anna tartozása (1890)</i>	825
Lapzártá	
Benne: Szabó Henrietta és Juha Richárd kiállítása; Süli István és Varga Tamás fotótárlata; Maksai János kiállítása.....	828

A Néző • Pont következő kötetek tartalmából:

Nyári művésztelepekről; aktuális kiállításokról; Múzeumi Kurír rovat; Krúdy Gyula publicisztikájáról; újabb Szindbád urak a Latinovits Kávézóban; a naiv művészetről; gyerekversek és „beszédgyakorlatok”; Toronyapló; Báránkyönnyek (folytatásos regény, IV. rész)

